

UNGDOMARS TAL OM
RÄDSLÅ FÖR VÅLD

Sara Uhmoo

UNGDOMARS TAL OM RÄDSLÅ FÖR VÅLD

Sara Uhnöo

INNEHÅLL

FÖRORD	5
INLEDNING	7
Metod, material och urval	8
Analys	9
BETYDELSEN AV RÄDSLOR FÖR VÅLD	13
Ett stort problem – ovanligt, »sjukligt« rädda	13
En hanterbar del av vardagen – rädda »ibland« liksom andra	14
Icke-existerande eller betydelselös – ovanligt orädda	14
Att vara »lite extra på sin vakt« – ibland eller ständigt »livrädd«	15
VAD ÄR DE RÄDDA FÖR?	17
Främmande »oberäkneliga« män i offentliga miljöer	18
»Oprovocerat« okontrollerbart våld – »vem som helst« offer	19
»Inte så heller, bara att det händer« – »tjafs«, »bråk«, »uppgörelser«	20
»Såna tjejer som letar bråk«	21
»Gäng«: andra jämnåriga killar	21
Misshandel respektive våldtäkt – könsskillnader	24
<i>Tjejer antas vara räddare och killar rädda »ibland«</i>	<i>24</i>
<i>Vilka är mest utsatta?</i>	<i>25</i>
<i>Utsatthet för olika typer av våld</i>	<i>25</i>
Rädda att framstå som rädda?	27
Rädslan i sig	30
Psykiska och fysiska konsekvenser av våld	30
<i>»Vapen är det värsta«</i>	<i>30</i>
<i>»Våldtäkt är det värsta som någonsin skulle kunna hända«</i>	<i>31</i>
<i>En erfarenhetsparadox?</i>	<i>31</i>
Platser: »Det beror på var man är«	32
<i>... när – socialt mörker</i>	<i>33</i>
<i>... och vem du är</i>	<i>34</i>
Stereotypa bilder av »förorter«	34
De »onda« etniska minoriteterna – inte »invandrare« generellt	35

»Råsnobbar« rädda i »förorten«	35
Farligt för främlingar men tryggt för dem som bor där	36
»Man slår inte varandra« men »du ska inte komma hit om du inte bor här«	37
»Man lär sig undvika dom« men »det är klart om det kommer några andra«	38
»Man känner ju dom flesta« – »man har folk bakom sig härifrån«	38
Rasistiskt våld	39
VAD GÖR DE ÅT RÄDSLOR?	41
Undvikande strategier	42
<i>Att undvika platser eller erövra och avmystifiera dem</i>	<i>42</i>
<i>Att dölja värdesaker</i>	<i>43</i>
<i>Att undvika personer eller grupper</i>	<i>43</i>
<i>Att undvika »bråk« eller slåss för respekt</i>	<i>44</i>
Beredskapsstrategier	46
<i>Att kunna försvara sig</i>	<i>46</i>
Killars upplevda osårbarhet – »klart att man kan försvara sig«	46
Tjejer som fysiskt svaga	47
<i>Att bära kedjor, nycklar och mobiltelefoner men inte kniv</i>	<i>48</i>
Sociala strategier	49
<i>Hemvägen</i>	<i>49</i>
<i>»Man är aldrig ensam«</i>	<i>50</i>
Killar beskyddar tjejer	51
Kompisar ställer upp – gör sällskap och »backar upp«	51
<i>Att ha eller inte ha tilltro till vuxna som trygghetskapare</i>	<i>52</i>
Okända vuxna inte att lita på: »ingen gör nånting«	52
Både möjligheter och begränsningar för vuxnas trygghetskapande	54
Kognitiva motståndsstrategier	56
<i>Betydelsen av närståendes altruistisk rädsla och förmaningar</i>	<i>56</i>
<i>Att tänka bort risker och egen rädsla</i>	<i>57</i>
AVSLUTANDE DISKUSSION SAMT SAMMANFATTNING	61
LITTERATUR	66

FÖRORD

Vi tänker oss gärna rädsla och fruktan som problem som går att åtgärda och avskaffa. Ja, att till exempel arbetet för ett tryggare och mänskligare Göteborg rentav skulle ha till syfte att ta bort rädslan. Då glömmet vi hur viktig just rädslan är för vår överlevnad. Viktig för att snabbt inse stundens allvar, mobilisera energi och avlägsna eller undgå ett hot eller minska en risk för sig själv, någon närstående, en idé, ett ting och så vidare.

Rädslan är en mäktig drivkraft, den bär på signaler och kunskap som var och en har rätt att förfoga över, och att man från tid till annan är rädd, innebär inte att man skulle vara otrygg person. När vi är små och ska lära oss vår kultur så får vi också lära oss att vara rädda på rätt sätt: för bilar och tåg, tigrar, godis, djupa vatten, anilinpennor, gummiband, datorspel, fula gubbar, sprit och stora skogar.

Det vi är rädda för, det måste vi ju också tycka illa om – annars vore det ju inte ett hot. Rädsla, hot och hat är affekter som i känslstyrka ligger i nivå med varandra – och om man går till grekiskan och tar ett ord som xenofobi – ordet för främlingsfientlighet, så betyder det just på en gång rädsla och fientlighet.

Rädslan blir på så sätt ett mycket komplext fenomen. En del av vår natur, och på samma gång en viktig del av kulturen: vi är rädda för det som vi beskriver som en fara, och tabun och faror definieras av kulturen. Det betyder att rädslan också är en viktig del av den sociala integrationen: de som är rädda på samma sätt, för samma saker, hör också ihop socialt.

Rädslan kommer alltid att finnas kvar, men vi måste som personer lära oss att se den och försöka kontrollera den. För det som är verkligt problematiskt med rädslan – och den rädda människan – är att rädslan snävar in synfältet: hur vi egentligen mår, hur andra människor kan ha det och vad som kan finnas av objektiva risker och hot litet längre bort i landskapet suddas ut. Rädslans impulsivitet gör oss destruktiva och självdestruktiva – det vet soldater som varit i strid, men det vet också barn och ungdomar som rör sig i miljöer där det finns faror.

Att hantera och konstruera den här komplexa drivkraften på ett sätt som leder till ett bättre liv och mer trygghet blir alltså en av de svåraste uppgifterna i livet för många: för barn i svåra familjemiljöer, för tonårskillar i socialt utsatta områden, för tjejer och kvinnor som utsätts för misshandel – men också för alla dem som aldrig utsätts för våld med som av olika anledningar känner sig hotade och rädda.

Den här forskningsrapporten anlägger ett perspektiv på rädslan som är ovanligt i den politiska och mediala debatten

om trygghet. Den utgår från hur ungdomar själva talar om hot och risker, hur de i sitt sätt att tala konstruerar världen som någonting unikt utifrån just den position där de befinner sig – åldersmässigt, geografiskt och socialt.

Den synliggör en imponerande styrka och klokhet hos de unga människor som lever i miljöer som många skulle uppleva som tuffa. En förmåga att bearbeta rädsla, konstruera faror och risker på ett moget vis och göra dem hanterliga.

De flesta förmår göra ett aktivt val att inte vara rädda, eller hittar tekniker för att minimera faror, minimera det »sociala mörker« där hot och risker döljer sig.

Några intervjupersoner har blivit så drabbade av våld att de inte lyckas skapa en hanterlig livssituation för sig själva – medan andra ungdomar utsätts för en »altruistisk rädsla« – vuxnas rädsla för deras räkning, där rädslan blir ett redskap för att försöka styra ungdomarnas beteende – ett instrumentellt bruk av rädsla som man för övrigt känner igen från till exempel den politiska arenan.

Hos flera av intervjupersonerna finns en förunderlig tve tydighet som å ena sidan innebär krav på de vuxna att de ska finnas där på plats och vaka över sina ungdomar så att inget farligt händer – å andra sidan ska de hålla sig undan, långt borta och kanske helst inte finnas alls. Att kunna hantera detta dubbla och helt omöjliga krav från tonårsvärlden, ja det är inte lätt – men det måste göras och de vuxna måste vara och agera som just vuxna människor.

De vars självförtroende ödelagts av våld och rädsla för våld behöver samhällets hela stöd på ett mer ingripande och radikalt sätt – via skolhälsovården, stödcentra för unga brottsoffer och alla möjliga stödinsatser. Vi måste lära oss att se dem och deras problem i tid.

Både när det gäller dem och de ungdomar som trots allt hanterar våld och rädsla på ett konstruktivt sätt måste man utgå från den typ av förutsättningar som Sara Uhnöo beskriver: ungdomarnas eget sätt att tala om rädsla och uppfatta rädsla och faror. Det finns ingen annan trovärdig socialpedagogisk metod än att i dialog närma sig detta tal, stödja de strategier för trygghet som ungdomarna själva formulerar och använder och respektera deras insikter.

Göteborg, november 2009

Johan Öberg
forskningsamordnare
Tryggare och Mänskligare Göteborg

Ungdomars tal om rädsla för våld

Av Sara Uhnöo, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

INLEDNING

Denna rapport har skrivits på uppdrag av Göteborgs brottsförebyggande råd, *Tryggare och Mänskligare Göteborg*,¹ och handlar om ungdomars rädsla för våld. Rapporten handlar mer specifikt om rädsla för våld hos ungdomar som lever i en urban miljö, i Göteborg.² Ungdomsåren, då det offentliga rummet utanför hemmet och skolan upptäcks allt mer och föräldrarnas sociala kontroll gradvis minskar, har beskrivits som en viktig brytningstid, som tenderar att antingen innebära dristighet eller trots mot föräldrarnas varningar eller vara en fas då rädsla och osäkerhet växer sig starkare (Koskela 1999:313). Ungdomar i Göteborg har både positiva och negativa associationer till det offentliga livet (Andersson 2002) vars anonymitet och heterogenitet oundvikligen innebär möten med människor och grupper som kan upplevas som främmande, oberäkneliga och ibland hotfulla. Ungdomar tenderar att ha en aktiv offentligt orienterad livsstil som gör att de oftare än andra åldersgrupper exponeras för situationer som kan vara riskabla och upplevas som hotfulla. En viktig och nödvändig läroprocess för barn och ungdomar är att lära sig hantera eventuella skrämmande möten, upplevelser och situationer (Andersson 2002; Anderson, Kinsey, Loader, Smith 1994:81).

Inte sällan framträder människors rädsla för våld som syn-

nynt med rädsla för ungdomar (Girling, Loader & Sparks 2000:7) och yngre människor konstrueras i forskning om rädsla för brott ofta som en antites till äldre, nämligen som starka, orädda och hotfulla (Tulloch 2000:452). Forskning om ungdomar och brott har för det mesta handlat om ungdomar i rollen som förövare snarare än offer (Brown 1998) vilket innebär att ungdomars rollblandning, att de inte sällan både är offer och förövare av våld (Grothe Nielsen & Snare 1998:151), ofta har osynliggjorts (Tiby 2006:87). Våld drabbar ofta just ungdomar (Maung 1995:2, Furlong & Cartmel 1997:92; Häll 2004:9³) men erfarenheter av våld medför inte nödvändigtvis rädsla för våld. Förhållandet mellan våld och rädsla för våld är komplicerat och omtvistat (Hale 1996). Den förhärskande bilden har länge varit att äldre människor, framför allt äldre kvinnor, som enligt brottsstatistiken inte utgör någon riskgrupp, är otrygga medan att yngre människor, framför allt yngre män, som enligt brottsstatistiken har anledning att vara det, inte är det.⁴ Det har kallats för rädsloparadoxen. Den förhärskande synen inom forskning om rädsla för brott, både internationellt och nationellt, är att unga människor upplever rädsla i större utsträckning än vad forskare hittills har trott samt att det inte har ut-

1 Författaren har fått en månadslön för att skriva denna rapport. Ett stort tack riktas till Ingrid Sahlin, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet samt Cecilia Hansen Lövstrand, sociologiska institutionen Göteborgs universitet för värdefulla kommentarer under arbetets gång.

2 Jämfört med mindre orter eller landsbygden uppger fler människor i storstadsregionerna att de är rädda för att utsättas för våld (Häll 2004:31).

3 Unga människor (16–24 år) är den åldersgrupp där störst andel, ungefär 11 % av de unga kvinnorna och 20 % av de unga männen, i självdeklarationsundersökningar har uppgett att de under det senaste året har utsatts för våld eller hot om våld (Häll 2004:9).

4 Äldre kvinnor är den grupp som i högst utsträckning brukar svara att de avstått från att gå ut på grund av oro för att bli överfallna, rånade eller på annat sätt ofredade (47 %). Den minst rädda gruppen, enligt detta mått, brukar vara yngre män (5 %) (Häll 2004:31).

forskats i tillräcklig utsträckning (Pain 2001:908; Madriz 1997:44; Elofsson 1998:4; Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski 2001:42; Pain 2003; Häll 2004:31; Heber 2007:64–66).

På olika sätt har forskare, framför allt med hjälp av kvantitativa enkätundersökningar, tecknat ett mönster kring *vilka* som uppger att de är rädda för brott (med avseende på ålder, etnicitet, klass, kön, sexualitet, boende etc.) samt *när* och *var* (tidpunkt, plats, social situation etc.) de säger sig vara det. Trots att allt fler kvalitativa studier har gjorts under de senaste tio åren vet vi emellertid fortfarande relativt lite om *rädslans diskursiva kontext*, det vill säga de föreställningar och antaganden som omgärdar rädsla för våld (Best 1999:xi) och vi vet inte vad det betyder. Genom att undersöka hur ett antal ungdomar talar både om *sin egen och andra ungdomars* rädsla för att personligen utsättas för våld, hur de motiverar och förklarar den, hur de tänker och talar om det som eventuellt skrämmer dem, framträder ungdomars rädsla för våld som ett mer komplext och heterogent fenomen än vad traditionella kvantitativa enkätundersökningar ger vid handen.

Ett dilemma med att synliggöra och lyfta fram våld, samt utsatthet och rädsla för våld, är att det riskerar att leda till att rädslan reproduceras och förstärks, snarare än tvärtom. Råd som ges till ungdomar om hur de kan undvika övergrepp kan få som oönskad effekt att ungdomarna blir än räddare. Det är mot denna bakgrund viktigt att förhålla sig kritiskt till hur och varför människors rädsla för våld lyfts fram i olika sammanhang och av olika aktörer, till exempel genom att problematisera syftet med undersökningar av människors upplevda rädslor. Rädsla för våld exploateras inte sällan av massmedia, politiker, forskare, företag och andra aktörer som försöker sko sig på människors rädsla och behov av trygghet (Lee 2001; Altheide 2003). I den offentliga debatten tas det idag ofta för givet att rädsla för våld och otrygghet är ett angeläget samhällsligt problem (vilket är långt ifrån självklart) mer ovanligt är en problematisering av på vilket sätt det är ett problem⁵ och för vilka.

Om det är så att ungdomars livsvillkor påverkas negativt av rädsla för våld är det ett problem värt att belysa, ta på allvar och hantera. Det är därför viktigt att undersöka om och i så

⁵ Rädsla för brott har inom forskning uppfattats som ett problem, till exempel att det riskerar att leda till försämrad livskvalitet (Hale 1996:80; Tiby 1999:162) och minskad rörelse- och handlingsfrihet för individen (Keane 1998; Elofsson 1998) men också ökad ojämlikhet mellan könen (Listerborn 2002), orättvisa (Madriz 1997), urholkat offentligt liv, ökad brottslighet (Hale 1996:83; Hydle 2000), mer inhumana attityder till brott och straff och minskad tilltro till rättssystemet (Hale 1996:82), minskad tillit till andra människor (Walklate 1998), bostadssegregation och repression (Hale 1996:82).

fall hur det *av ungdomarna själva* upplevs som problematiskt. Om eventuella åtgärder som syftar till att öka tryggheten för ungdomar inte baseras på kunskap om deras känslor inför våld riskerar de att bli verkningslösa (Listerborn 2000:3). Det övergripandet *syftet* med denna rapport är därför att fördjupa förståelsen av ungdomars rädsla för våld genom att beskriva, analysera och försöka förstå hur en grupp Göteborgsungdomar i par-, grupp- samt individuella intervjuer talar om och reflekterar över egen och andra ungdomars rädsla för att personligen utsättas för våld. I rapporten fokuseras ungdomarnas egna förklaringar till egen eller andra ungdomars rädsla eller icke-rädsla för våld, närmare bestämt hur de själva begripliggör, legitimerar eller rationaliserar dessa känslor. De tre frågeställningar som fokuseras är: *vilken betydelse tillskriver ungdomar rädsla för våld i vardagen? Vad säger de sig vara rädda för? Vad säger de sig göra åt eventuell rädsla?* Rapporten är indelad i tre delar som vardera besvarar varsin frågeställning. Avslutningsvis sammanfattar jag och resonerar kring rapportens huvudsakliga slutsatser.

Metod, material och urval

Rapporten baseras på en analys av fjorton bandinspelade och ordagrant transkriberade intervjuer⁶, genomförda 030213–060322, med sammanlagt 37 ungdomar, både tjejer och killar⁷ mellan 15 och 20 år. Jag har även gjort en informantintervju med tre anställda på *Stödcentrum för unga brottsoffer* i Göteborg (SUB) som syftade till att låta dem reflektera kring preliminära analysresultat. Samtliga intervjuade har i rapporten getts fingerade namn.⁸

Urvalet syftar inte till att vara representativt för Göteborgs-ungdomar generellt utan målsättningen har varit att det skall vara så *heterogent* som möjligt med avseende på ålder, etni-

⁶ Sju av intervjuerna är gruppintervjuer med mellan tre till fem deltagare, fyra intervjuer har gjorts med två deltagare och tre med en deltagare. Fyra intervjuer genomfördes i samband med utvärderingen av ungdomsfestivalen TUGG (Tryggare med unga för gemenskapen Göteborg) som initierades av *Tryggare och Mänskligare Göteborg* och som gick av stapeln 16–18 oktober 2003 (Se Uhnöo 2004).

⁷ Jag har valt att kalla ungdomarna för »tjejer« och »killar« istället för »unga kvinnor« och »unga män« eftersom det är de begrepp som ungdomarna själva använder sig av.

⁸ När det gäller transkribering av intervjuer betyder [...] borttaget tal medan ... står för paus i talet (tystnader och suckar). Kursiverade ord innebär *av talaren* betonade ord och understrukna partier författarens emfas. Symbolen * används då citat hämtade från olika intervjuer eller intervjueskivser presenteras efter varandra.

citet, kön, bostadsområde och utbildning. Det är en relativt blandad grupp ur etnisk synvinkel med föräldrar födda i elva olika länder. De intervjuade bor i olika stadsdelar i eller strax utanför Göteborg. Urvalet inkluderar elever från friskolor och kommunala gymnasieskolor, från både praktiskt och teoretiskt inriktade gymnasieprogram och från Individuella programmet. I urvalet ingår även en tjej som har hoppat av en gymnasieutbildning samt tre högstadeelever. Eftersom det rör sig om en begränsad grupp finns det naturligtvis kategorier som *inte* har intervjuats och vars rädsla för våld eventuellt skiljer sig från de intervjuade ungdomarnas, till exempel homo-, bi-, eller transsexuella, handikappade eller mer svårnådda ungdomar boende i fosterhem eller som lever som »gömda« flyktingar. Rapporten har därmed inte några generaliseringsanspråk, det som den kan uttala sig om är hur *några* ungdomar talar om rädsla för våld. Den kan heller inte uttala sig om hur vanligt det är att ungdomar talar på detta sätt.

Intervjuerna har varit semistrukturerade och intervjuguiden har bestått av ett antal teman med relativt öppna underfrågor. Intervjuguidens utformning har förändrats åtskilligt under undersökningens gång och intervjuernas karaktär har skiljt sig åt.⁹ Samtliga intervjupersoner har dock tillfrågats om de är rädda för våld, vad de så fall är rädda för, varför de är eller inte är det, samt vad de gör för att hantera eventuell rädsla.

Analys

Ett exempel på svar på frågan om de är rädda för våld:

Reza: Nej, nej, inte för vanligt våld, bråk och slagsmål [...] alltså om det bara är knytnävar och sånt inblandade, nej, nej, det är jag inte rädd för. Det är bara när det är vapen och sånt.

Hur kan detta intervjuцитat tolkas? Ska vi ta honom på ordet och anta att han inte är rädd eller ska vi se det som att han »egentligen« är rädd för våld men att känslor eller uttrycksnormer gör att han inte erkänner det i intervjusituationen?

⁹ Intervjuerna har haft som övergripande syfte att undersöka ungdomars konstruktion av *våld* och har därmed inte enbart handlat om rädsla. Rädslotemats behandling, omfattning, när under intervjuerna det har tagits upp samt i hur stor utsträckning det har introducerats av mig respektive av ungdomarna, har varierat. Ytterligare en anledning till variation mellan intervjuerna är att antalet deltagare har skiftat från en till fem, vilket har inneburit att inslaget av dialog mellan intervjuperson och intervjuare respektive mer fri diskussion mellan intervjupersonerna har skiftat.

Hur tolkar Reza frågan om han är »rädd för våld«? Analysen tyder på att *begreppet »rädsla« liksom »våld« har olika betydelse för ungdomarna och att innebörden varierar med kontext och också inom en och samma intervju*. Studien relativiserar därmed både rädslor- och våldsbegreppet. De ungdomar som säger sig vara »orädda« kan beskriva liknande känslomässiga, kognitiva och beteendemässiga förhållningssätt till våld som de som säger sig vara »rädda«. Richard beskriver till exempel att han i en viss situation *inte* var rädd utan att »det var lugnt [...] men pulsen ville nåt annat, den åkte upp i trehundra direkt«, medan andra ungdomar, till exempel Anna, beskriver hur hjärtat slog snabbare i situationer då hon var rädd: »jag har aldrig varit så rädd i hela mitt liv [...] Jag kommer ihåg att hjärtat bara klappade och jag hade ont i magen«. En diskursivt inriktad analys, som denna rapport bygger på, varken avser eller kan ge svar på om de intervjuade ungdomarna »egentligen« är rädda för våld eller om de i intervjuerna bara vill ge sken av att vara eller inte vara det. Den avser heller inte att bestämma ett antal kriterier för när en person »är« rädd. Intresset riktas heller inte mot de intervjuade ungdomarnas »verkliga« erfarenheter av våld, det vill säga frågan om de våldserfarenheter de berättar verkligen är »sanna«, utan på deras *tal om* dessa fenomen, det vill säga lokala diskurser (Talja 1999:461).

Analysen rör sig uteslutande på en *diskursiv nivå* det vill säga det som analyseras är endast verbaliserad eller språkligt kommunicerad rädsla för våld samt hur ungdomarna själva resonerar kring detta i intervjusituationen. Den baseras sålunda endast på det som ungdomarna i intervjuer, inför andra människor och med hänsyn till min styrning, *väljer att tala om*. Att ett fåtal berättar om rädsla för våld i hemmet eller för närstående personers våld behöver inte betyda att de inte har dylika känslor utan kan vara en konsekvens av till exempel skamkänslor eller förträngning.¹⁰

En diskursanalys kan mycket förenklat sägas syfta till att visa hur människor (kollektivt) »genom språket sysslar med konstruktioner av den sociala världen« (Listerborn 2000:5); individen sätts inom parentes till förmån för normativa diskurser som tas i bruk, reproduceras och förändras i interaktion mellan individer. Diskurserna antas influera och på så sätt påverka enskilda ungdomar (till exempel deras känslor, åsikter

¹⁰ Människor kan, enligt ett psykoanalytiskt synsätt, tänkas hysa känslor som de inte verbaliserar och kanske inte ens är medvetna om, men trots allt bär på. De kan även tänkas medvetet dölja vissa känslor, till exempel på grund av att de strider mot känslonormer som gör att de skäms för dessa. Jag gör dock i min tolkning av ungdomarnas tal inga sådana antaganden om omedvetna, outtalade eller okända känslor.

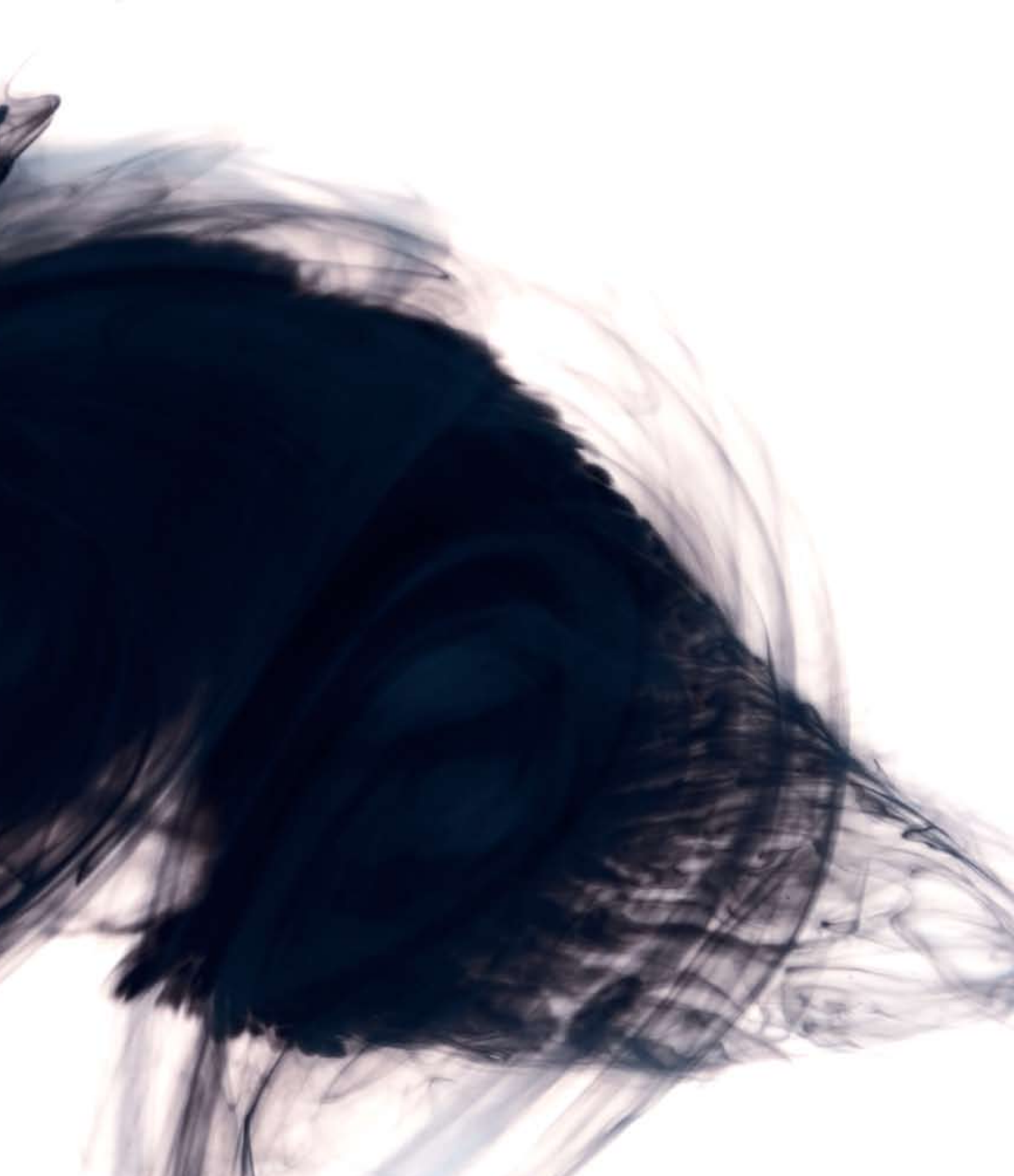
och tolkningar av erfarenheter) men ungdomarna antas också aktivt medverka i konstruktionen av dem och kunna utöva ett visst motstånd mot dem.¹¹ Denna rapport kan tyvärr inte mer än ytligt beröra den komplexa frågan om vad de intervjuade ungdomarnas diskurser kring rädsla för våld har influerats av (till exempel betydelsen av egna erfarenheter, föräldrar, kompisar, skola och media), men denna fråga är viktig att ha i åtanke vid läsningen. Hänvisningarna till specifika erfarenheter och konkreta händelser, som i och för sig kan vara en form av »urbana myter«, tyder på att ungdomarna inte endast reflekterat, opersonligt och distanserat använder sig av dominerande samhällsdiskurser om rädsla för våld utan också att de tolkar dem utifrån egna diskursivt filtrerade historiskt och socialt situerade erfarenheter (Garland 2001:147; Anderson, Kinsey, Loader, Smith 1994:80). Ungdomarna relaterar, när de talar om rädsla för våld, till de arenor eller kontexter som de är förtrogna med: barndomen, skolan, barn- och ungdomsvärlden, deras »område« eller »förort« eller mer generellt, Sverige. De nämner vad de själva har erfårit med avseende på

11 Ungdomarnas tal om eller konstruktioner av rädsla för våld är både präglad av den övergripande sociala och kulturella kontext som varaktigt omger dem, en rums- och generationsspecifik diskurs (som jag har velat fånga med den valda urvalsstrategin), men också av den mer begränsade, tillfälliga kontext som omgärdar den specifika intervusituationen, till exempel forskarens närvaro (min närvaro i egenskap av till exempel kvinna, vuxen, forskare och i vissa intervjupersoners ögon »svensk«), gruppens, om det rör sig om en gruppintervju, sammansättning (kön, klass, etnicitet, relation mellan intervjupersonerna och antal intervjupersoner etcetera), platsen för intervjuerna, de frågor som ställs och ungdomarnas förväntningar på ämnet »ungdomar och våld«.

»våld« men också till vad kompisar, syskon och föräldrar har upplevt, berättat eller gjort. De gör på detta sätt diskurserna om våld och rädsla för våld till sina.

Det är viktigt att poängtera att analysen baseras på mina tolkningar av ungdomarnas tal det vill säga *min konstruktion av ungdomarnas konstruktioner*. I vissa fall använder ungdomarna inte det specifika begreppet »rädsla« utan synonyma eller närliggande uttryck, till exempel säger de att de är »oroliga«, »nervösa«, »nojiga«, »skräckslagna«, »misstänksamma« eller »paranoida«, att det känns »obehagligt«, »läskigt«, »äckligt« eller »otryggt«, att de »ser sig omkring«, är »på sin vakt«, »vaksamma« eller »beredda«, att de undviker, »hatar«, »inte vill« eller »inte tycker om« att göra något eller att de känner sig »hotade«, »förföljda« eller »utsatta« eller att kroppen reagerar fysiologiskt när de är rädda. Jag har då tolkat det som olika sätt att beskriva eller tala om rädlans kroppsliga, emotionella, kognitiva och beteendemässiga uttryck och konsekvenser. Men i de fall då ungdomarna markerar gränser mellan att vara rädd och att vara något annat till exempel när Ebi säger: »Jag är alltid lite extra på min vakt men det är inte så att jag är rädd«, tolkar jag det *inte* som att han »egentligen« är rädd utan som ett sätt att definiera ut ett beteende ur rädslobegreppet och positionera sig själv som orädd. Att vara »lite extra på sin vakt« är enligt Ebi inte det samma som att vara »rädd«. De tolkningar som här presenteras utgör endast ett fåtal av många möjliga. Den rikliga mängden citat som återges i rapporten ger läsaren möjlighet att göra egna alternativa tolkningar av dessa ungdomars tal om rädsla för våld.

BETYDELSEN AV RÄDSLÅ FÖR VÅLD

Heidi: Jag tror att det [trygghet] är jätteviktigt men [...] olika viktigt beroende på var man bor och vad det är för klimat och sånt. Om man bor i en liten ort [...] hur man rör sig [...] vad man liksom umgås i för kretsar [...] men det är ändå viktigt för alla, liksom.

Lina: [...] men våld är väl alltid ett problem? Eller jag vet inte. Det finns säkert många [ungdomar i Göteborg] som går och är rädda.

Här ger två tjejer sin bild av betydelsen av rädsla för våld för Göteborgsungdomar, den ene säger att det är viktigt för »alla« men »olika viktigt« och den andre lyfter fram att »många« »säkert« är rädda.¹² Forskning om rädsla för brott har fått kritik för att negligera flyktigheten hos människors känslor (Goodey 2005:69), att den har bortsett från att en människas rädsla är en föränderlig upplevelse som kan variera från dag till dag och från situation till situation. Ett oväntat resultat hade varit om samtliga intervjuade hade sagt sig vara helt orädda för att utsättas för våld oberoende av tid, plats och situation. De flesta säger att de är rädda »ibland« och ett vanligt svar som ungdomarna ger på frågan om de är rädda är att »det beror på«. Om de intervjuade personerna säger att de »ibland« är

¹² Det är viktigt att ha i åtanke att de intervjuade endast har tillfrågats om rädsla för *våld* och inte former av rädsla eller otrygghet. Det är inte säkert att rädsla för våld och dess konsekvenser främst skulle lyftas fram om de samtidigt hade tillfrågats om andra orosmoment i deras liv, till exempel skol- eller familjerelaterade problem (jmf Anderson, Kinsey, Loader & Smith 1994:76–77).

rädda, att det är avhängigt situation, är det i så fall ett problem för dem eller inte? Hur, i vilken utsträckning, säger de att rädsla för våld påverkar och får konsekvenser i deras respektive andra Göteborgsungdomars vardag?

Utifrån hur ungdomarna beskriver sin eller andra ungdomars rädsla för våld har en idealtypisk och schematisk inledning konstruerats efter den relativa betydelse rädslan tillskrivs i ungdomarnas vardagsliv: *som ett problem, en hanterlig del av vardagen respektive icke-existerande eller betydelselös*.

Ett stort problem – ovanligt, »sjukligt« rädda

De fåtal ungdomar som tycker att rädslan är ett problem, som säger sig vara ovanligt rädda för våld, beskriver sin rädsla som större än andras. De berättar om nyckelhändelser i form av våldserfarenheter som de anser har förändrat deras trygghetsupplevelse. *Före* händelsen var de orädda men *efteråt* tänker de mycket på risker och känner sig begränsade av sin rädsla i vardagen.

Richard: [Innan] då brydde man sig inte men efter misshandeln, man dömer folk, man tror vem som helst kan hoppa på en. [...] Då har man det med sig hela tiden. Och tänker, ja, »det kanske händer här« eller »det kanske är nån här« eller ja, man dömer alla.

En liknande överdriven misstänksamhet beskrivs även av Ulrika som säger att hon efter en misshandel har blivit okontrollerbart

och irrationellt rädd och beskriver det som ett problem som inte borde få existera:

Jag tror det blir som ett handikapp till slut, att man är så rädd. [...] Det är det värsta jag vet alltså, jag hatar att gå till busshållplatsen när jag ska jobba morgon, på helger och sånt. Det är inte en människa ute och så är det bara svarttaxi som kör fram och tillbaka... [...] Så ska det inte behöva vara! Det ska det absolut inte, det blir ju sjukligt liksom, till slut, att man går och tänker på det hela tiden...

Rädsla kan delas in i två grundtyper, dels *odifferentierad rädsla* som är en allmän rädsla som »inte är bunden till något objekt eller någon situation utanför [individens]« och som upplevs som omöjlig eller svår att göra något åt, dels *differentierad rädsla* som är bunden till ett särskilt objekt och uppfattas som möjlig att göra någonting åt, till exempel med hjälp av olika individuella strategier (Hydén 2000:223f). Här handlar det om den första formen av odifferentierad rädsla som är totalitär och omöjlig eller svår att kontrollera. Isa beskriver hur det påverkar henne:

Varje gång jag går ut kollar jag bara runt, hela tiden, runt omkring mig. Ibland ser jag: »oh, my God«, när jag går hemifrån, »han ser farlig ut, tänk om han gör någonting«. Så jag går alltid sakta, sakta och försiktigt hela tiden.

De beskriver att de *ofta* eller *alltid* är rädda när de rör sig i det urbana offentliga rummet (på kvällen) och att det är »ett handikapp« och »sjukligt« eftersom de inte upplever att de kan hantera eller kontrollera rädslan. Det gör att rädslan på olika sätt påverkar och begränsar deras liv på ett oönskat sätt. Att tillskriva sig själv en position där den egna oron inte kan styras innebär att definiera sig själv som maktlös.

En hanterbar del av vardagen – rädda »ibland« liksom andra

Sara: Påverkar rädslan era liv någonting tror ni?
Maria: Alltså det är ju det som det inte gör [skratt] eller liksom just det här att gå själv från stan och typ som vi gör *hela* tiden. [...] Jag tänker inte på det förrän efteråt. Så därför så påverkar det ju inte... *livet*.

Viktoria: Jag går inte från stan själv. [...] jag lägger hellre pengarna på en taxi. Eller ja, liksom sjuttio spänn påverkar det då. [skratt]. [...] och det är väl tråkigt att det kostar så mycket men... alltså jag tror inte att det påverkar så där jättemycket.

Majoriteten av ungdomarna, tjejer som killar, menar att de i likhet med de flesta andra är rädda *ibland*; på vissa tider, på vissa platser, i vissa situationer, för vissa typer av våld och kategorier av människor. Lina säger till exempel att »alla är lite rädda, i alla fall när man går själv«. De säger att de tillämpar strategier för att känna sig eller bli tryggare men att de inte begränsas speciellt mycket eller inte alls, av rädsla för våld i sin vardag. Det handlar här om en *differentierad* rädsla, där rädslan är bunden till ett objekt utanför individen och kan hanteras (Hydén 2000:224). Att säga sig vara rädd »ibland«, skulle kunna tolkas som ett sätt att inta en position i en diskurs som konstruerar expressiva känslouttryck, som rädsla, som »irrationella« och associerar det till passivitet och därmed till maktlöshet och förlorad kontroll (jmf Metha & Bondi 1999). Strategier för att minska rädsla ses däremot inte som att okontrollerat ge efter för rädsla utan som en nödvändig anpassning till ett urbant liv för en »förnuftig« stadsbo, åtminstone för en kvinna. Den som inte gör det betraktas som »dum«, »naiv« eller »osmart«.

Icke-existerande eller betydelselös – ovanligt orädda

Sara: Men är ni oroliga för att utsättas för våld då?
Emil: Nä. [skakar på huvudet]
Pierre: Nej.
[...]
Emil: Jag är inte rädd för nåt, så.

En tredje position används av dem som beskriver sig som *ovanligt orädda* i jämförelse med andra och säger att de *aldrig* eller i stort sett aldrig är rädda för våld. De menar att deras rädsla för våld antingen är icke-existerande eller helt och hållet kontrollerad och därmed betydelselös. De säger att de *inte tänker på* vad som skulle kunna hända dem, vilket ofta ses som liktydigt med att inte vara rädd, eller att de inte tror att risken för att de skall drabbas är speciellt stor. De har ofta en uppfattning om varför de inte är rädda, till exempel att de inte är rädda på grund av att de kan försvara sig eller att de arbetar aktivt för att inte känna sig eller begränsas av rädsla.

De ger intryck av att det handlar om att göra *ett val* att inte vara rädd eller att lära sig eller ha mod att övervinna eller trotsa den rädsla man av andra förväntas ha och eventuellt också har (till exempel genom att leva *som om* man inte vore rädd). Denna grupp kan delas in i två undergrupper, dels de *hårdade*, som på olika sätt säger sig vara vana vid våld (och därför kan hantera det) och dels de *skyddade*, som säger att de inte behöver vara rädda för eller påverkas av våld eftersom de i sin vardag inte kommer i kontakt med det utan lever i vad de definierar som en våldsbefriad »bubbla«, till exempel i ett »lugnt« område eller i en viss typ av bekantskapskrets där våld inte förekommer.

Att vara »lite extra på sin vakt« – ibland eller ständigt »livrädd«

Ett återkommande antagande är att »alla« ungdomar som rör sig ensamma ute »på stan«, under vissa tider och på vissa platser, är mer eller mindre »försiktiga« eller »på sin vakt«. Att »tänka på det« beskrivs av Emma som »smart« (medan det av andra framställs som rädslskapande och onödigt): »I vissa lägen, i fall man märker att det är någonting som inte stämmer, så är man väl smart och gör det, om man är själv och sånt«. Att »inte bry sig« likställs med att vara »dum«, »naiv«, för att »man ska ändå ha en liten tanke på att det faktiskt kan hända någonting« (Johanna). Emma, som kategoriserar sig som orädd, säger: »Men det är ju så går man inne i stan, alltså [...] man kollar ju *överallt*, man kollar ju alltid, så, det är bara så«. Konstaterandet »att det är bara så« liksom användandet av »ju« tyder på att hon tar detta för givet och ser det som oundvikligt och generellt giltigt.

Det kan tolkas som att de talar om en slags generell och delad upplevelse av osäkerhet, utsatthet eller sårbarhet som människor känner när de ensamma rör sig bland okända i urbana offentliga rum (jmf Goodey 2005:67). I stort sett alla intervjuade, oavsett om de kategoriserar sig som rädda eller inte, beskriver *olika grad av social vaksamhet*: från att se sig omkring (»man kollar ju alltid) och vara uppmärksam på vad

som sker (»kolla lite extra«) till att känna en generell misstro och brist på tillit till »alla« okända människor. De definierar dock »rädsla« olika och var på denna skala de placerar in »rädsla« samt när de menar att denna vaksamhet övergår till att bli okontrollerad, problematiskt, överdriven, »sjuklig«, »ett handikapp« eller »något som stör«, varierar. Det kan förklara varför vissa ungdomar inte säger sig vara rädda trots att de menar att »alla« »alltid« är »lite på sin vakt« mot okända i det offentliga rummet. Att två ungdomars tal om känslor och strategier kan likna varandra samtidigt som det skiljer sig åt huruvida de ser det som ett uttryck för rädsla för våld eller inte, tydliggör att svaret på *frågan om förekomst av rädsla för våld i de intervjuade ungdomarnas liv är en definitions- eller tolkningsfråga*.

Frågan om en person är rädd för våld »ibland« är föga uttömmande, då de flesta, till och med ungdomarna som kategoriserar sig som ovanligt orädda, besvarar den jakande vid närmare eftertanke, även om deras rädslobjekt och strategier kan skilja sig åt. Det är därför meningsfullt att göra en distinktion mellan rädslans frekvens respektive styrka, att det har betydelse både hur *ofta* och hur *intensivt* rädda för våld ungdomarna säger sig vara (jmf Lane 2002:462). Det är rimligt att göra en åtskillnad mellan att i vissa specifika situationer vara »lite« vaksam i det offentliga rummet (konkret rädsla) respektive att, som den första kategorin beskriver, vara paralyserande »livrädd« för »allt och alla« (formlös rädsla). Att, trots att man är ensam, känna sig orädd i många olika situationer, på många platser, tidpunkter på dygnet, i förhållande till stort antal (välbefolkade) kategorier av människor ger stort handlings- och rörelseutrymme medan det motsatta borde kunna innebära ett av rädsla påtagligt begränsat och påverkat vardagsliv. Intensiv och ständig rädsla för våld får negativa psykologiska och fysiska konsekvenser, vilket innebär försämrad livskvalitet (Hale 1996:80; Tiby 1999:162).

Efter denna inledande och övergripande kategorisering av ungdomarna utifrån vilken betydelse de tillskriver rädsla för våld i deras liv övergår rapporten till att ta upp vad de säger sig vara rädda för.

VAD ÄR DE RÄDDA FÖR?

»Det är ju olika liksom från människor till människor« vad man är rädd för, säger Maria. Trots att det finns en viss individuell variation visar denna studie, i likhet med flertalet liknande studier, påfallande stora likheter i vad människor är rädda för. En utgångspunkt för undersökningen är att rädsla är något kollektivt eller socialt inlärt och att vad som i ett samhälle betraktas som ett hot eller en risk förändras. Studier av uttryck för rädslor i Sverige ur ett historiskt perspektiv påvisar att de människor som vi idag är rädda för kan sammanföras under rubriken våldsverkare (Stattin 1990:148). I följande del behandlas *rädslans objekt*, det som ungdomars rädsla sägs vara riktad emot. För vilken typ av våld, vilka kategorier av våldsutövare samt när och var säger ungdomarna att de själva eller andra ungdomar är rädda respektive inte rädda? Är det endast våldsupplevelsen i sig som de är rädda för eller är de även rädda för våldets efterföljande konsekvenser? Kan de vara rädda för rädslan i sig eller rädda för att framstå som rädda inför andra?

Inledningsvis tar jag här upp något kort om sambandet mellan våldsfrekvens, riskuppskattning och egen personlig rädsla. Pernilla funderar på varför människor är rädda för våld:

Alltså, det händer ju mer och mer saker som kanske gör att man känner sig otryggare, till exempel det här med mordet på Anna Lindh [...] och det är mer och mer mord och [...] våldsdåden kanske blir värre också.

Ungdomarna uttrycker på liknande sätt implicita eller explicita uppfattningar om våldsutvecklingen och om hur vanliga olika typer av våld är. De kan då åsyfta våld generellt eller

vissa typer; på specifika platser och tidpunkter, av vissa kategorier av människor eller gentemot bestämda grupper. Niklas, som positionerar sig som orädd, säger till exempel om våld mellan ungdomar: »Det är väldigt vanligt, det är skrämmande, från 15 och 25 [år] är väl det vanligaste. Så det förekommer hela tiden och det ser man ju hela tiden när man är ute också«.

Uttalanden om våldsfrekvens skulle kunna tolkas som implicita riskuppskattningar av sannolikheten för att de skall komma att utsättas för våld – det behöver dock inte vara så. Här kan en åtskillnad göras mellan personlig och generell risk – de kan säga att även om något »har hänt« och dylika våldshändelser till och med antas vara vanligt förekommande, tror de inte att det skall drabba *just dem*. Även om Heidi läser om överfall i tidningen har hon »så himla svårt att föreställa sig det« [...] »Det känns helt så här avlägset, det finns liksom inte i min tankevärld«. Ett annat exempel är att de ungdomar som tydligast uttrycker antaganden om att »våldet i samhället ökar och blir värre och värre« inte sällan är de som säger sig vara minst rädda. Betoning av det »farliga«, till exempel av hur vanligt våld är i deras vardag, hur utsatta de är och vilka risker de tar, kan nämligen vara ett sätt att visa sig modig: man är utsatt men ändå orädd. Det är också så att bara för att en person antar sig löpa stor risk för att utsättas för en specifik typ av våld, behöver det inte vara det som skrämmer (mest), till exempel eftersom det inte förväntas få allvarliga konsekvenser. Våld kan också vara normaliserat, Richard säger till exempel om mobilrån: »Det är nästan vardagsmat. Nej, men alltså det händer allt för ofta [...] Det är sånt man ska leva med liksom« (jmf Burcar 2005:44). Fenomenet rädsla för våld är sålunda komplext och det är viktigt att analytiskt särskilja uttalanden om *våldsfrekvens*, uppskattad *personlig risk*

och *rädsla* för egen viktimisering (Hale 1996:88f). Ofta är det inte möjligt att i intervjuerna avgöra vilken av dessa dimensioner ungdomarna talar om eller om de gör någon åtskillnad mellan dem (jmf Goodey 2005:74) och i deras tal identifieras ett flertal olika diskursiva kombinationer mellan antaganden om våldsfrekvens, uppskattningar av egen personlig risk samt rädsla för egen viktimisering. Det innebär att det inte räcker med att undersöka hur vanligt ungdomarna beskriver att olika former av våld är eller hur deras riskbedömningar ser ut, för att förstå för vad eller varför de är eller inte är rädda.

Främmande »oberäkneliga« män i offentliga miljöer

»Rädsla för brott« har inom forskningsfältet rädsla för brott karaktären av ett paraplybegrepp som innefattar en stor bredd av studier som fokuserar olika rädslorobjekt och som arbetar med olika rädslodefinitioner (Goodey 2005:66f). I denna studie har inte rädsla för brott generellt undersökts utan just rädsla för *våld*. Inte sällan, både i forskning och i vardagligt tal, tas våldsbegreppets innebörd för givna (Honkatukia, Nyqvist & Pösö 2006: 328) och inte heller de intervjuade problematiserar våldsbegreppet i någon större utsträckning när de talar om rädsla för våld. I undersökningen har jag arbetat med ett öppet våldsbegrepp vilket betyder att ungdomarna själva har fått definiera vad de menar med »våld«, det vill säga vilka handlingar, händelser, interaktioner och företeelser som de definierar in eller ut ur begreppet.

I ungdomarnas tal konstrueras rädsla för våld i stor utsträckning som synonymt med *rädsla för främmande unga killars eller vuxna mäns fysiska våld i offentliga miljöer*. Nästan ingen nämner specifikt rädsla för unga tjejer eller vuxna kvinnor¹³ och inte heller nämner någon rädsla för barn. Ungdomarna talar inte bara om vilka typer av våld de är rädda för utan även för *vilka kategorier av människor*, inte sällan med vidhängande fantasier om vad dessa kan tänkas göra:

Heidi: Om man träffar på människor, alltså bara på ljusa dan, som känns oberäkneliga, som är liksom typ höga eller fulla eller helt så där vansinniga eller vad som helst. Det tycker jag är nästan ännu värre, när man känner att man inte kan förutse

13 I samband med tal om rädsla för att som kvinna bli förföljd av en ensam man nämns att det »nästan [vore] läskigare att bli förföljd av en kvinna« eftersom en kvinna, till skillnad från en man som antas vara ute efter att våldta, antas sakna lika tydliga motiv och därför »måste vara riktigt psykiskt sjuk«.

någoting, hur dom ska reagera eller ta sig till. Då blir jag bara så här »hjääälp!« Jätteläskigt.

Ungdomarnas fokusering på vissa rädslskapande kategorier tydliggör betydelsen av de sociala kategoriseringar som människor gör när de befinner sig bland främmande människor, att de med hjälp av sin förförståelse, till exempel utifrån individers kön, klädsel och uppträdande, klassificerar vissa främmande människor som potentiellt hotfulla (Tulloch 2000:461; Listerborn 2002:123).

De kategorier som ungdomarna beskriver som obehagliga tillhör förväntade »typiska« kategorier av *främmande* människor som »psykiskt sjuka« (»vansinniga«), »konstiga« eller »påverkade« (till exempel »höga« personer, »pundare«, »fullgubbar« eller »alkisar«). De är skrämmande eftersom de antas vara oförutsägbara, oberäkneliga (de »vet man ju inte var man har«), otillförlitliga och svårlästa (de »tänker ju inte som en själv«) (jmf Mallén 2005:147). Det leder till att de antas kunna göra »vad som helst« utan för offret begripliga motiv och därmed vara svåra att skydda sig mot. Detta tillsammans förväntas medföra »att man inte har kontroll alls över situationen« (Maria), därav rädslan. De nämner också »äckliga« eller »sliskiga« män, gubbar eller pojkar, »skinheads«, »folk som slåss« (de »kan lika gärna vara galningar«), »maffia« och »gäng«. Både de »sliskiga« ensamma männen och »skinnhuvudena« är grupper som upplevs som hotfulla endast för specifika grupper av ungdomar, för unga tjejer i det första fallet och för personer som identifierar sig som »invandrare« i det senare. De talar inte bara om egen rädsla utan även om andra ungdomars förmodade rädsla, vissa antar till exempel att »råsnobbar« från rikemansområden är rädda för »förortens« ungdomar och andra att »svenskar« kan vara rädda för »invandrare«.

Deras tal om rädsla för våld domineras generellt av så kallade *idealiska brott*, där en eller flera okända personer ger sig på ett oskyldigt offer i det offentliga rummet. De hotfulla konstrueras sålunda nästan uteslutande som *främlingar* (jmf Madriz 1997:112) även om vissa enskilda lokalt beryktade »gäng« (»X-ligan«) eller välkända individer kan vara föremål för rädsla.¹⁴ Ingen talar om rädsla för våld i hemmet¹⁵,

14 Mina berättar till exempel skrattande om en viss omtalad man, »Saxmannen«: »som klippte av tjejs hår [...] Det var jätteläskigt, någon sjuk snubbe. Så [...] alla var så rädda för Saxmannen, när vi var mindre, och jag var jätterädd«.

15 Maria nämner dock ett exempel på rädsla i hemmiljö, en klasskompis som »är jättejätterädd för att vara ensam hemma och sådana saker [...] att det ska komma någon och bryta sig in och så där«. Se även Zari i tvättstugan.

mellan familjemedlemmar eller i nära relationer (jmf Stanko 1990:3). Ett undantag är tal om rädsla för att anmäla före detta pojkvänner som har slagit dem eftersom »man är rädd för att få *mer skit* istället [...] man får typ alla på sig också, hans kompisar och sånt« (Emma). Rädsla för poliser i Vasaparken i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001 nämns också:

Anna: Poliserna [...] sprang med sina sköldar för att få bort hela hopen av människor och journalister som står där. Och jag har aldrig varit så rädd i hela mitt liv för att jag har aldrig varit med om, alltså det kändes som om nu är det krig, alltså. [...] Då var det bara att liksom... ja, »spring för ditt liv, du kommer dö«, liksom.

Rädsla för våld på andra arenor än »stan« nämns, till exempel rädsla för våld i skolan och »bråk« i anslutning till privata fester i hemmiljö.

»Oprovocerat« okontrollerbart våld – »vem som helst« offer

Ungdomarna tar i bruk två parallella, delvis motsatta men inte varandra uteslutande, våldsdiskurser; dels våld som *slumpmässigt* (kan drabba »vem som helst«) och *oprovocerat* och dels våld som *strukturerat* och orsakat av *provokationer*. Det handlar också om två motsatta föreställningar om våld som *okontrollerbart* och *ständigt närvarande*, begånget av och drabbades »vem som helst«, respektive våld som *kontrollerbart* och *begränsat* till vissa platser, tider och människor och omständigheter (jmf Metha & Bondi 1999:75).

En förklaring som en del ungdomar ger till varför de är rädda för våld, trots att de både antar att det är ovanligt förekommande och osannolikt att det skulle drabba just dem, är att de »vet«, »har hört« eller läst om att det över huvud taget sker och därmed faktiskt »kan hända« (Ida) vilket gör att »man inte vågar chansa« (Mina) för »plötsligt kanske det händer« (Isa). Ida förklarar sin rädsla på följande sätt:

Jag vet att det händer saker, kanske inte så ofta, men jag vet att det händer saker och att det kan hända saker. Och... [paus] att det exempelvis pratas om det [paus] ibland hemma. Det finns också och i tidningar och sånt där. Vetskapen om att det kan hända över huvud taget tror jag.

Information riktad till ungdomar om hur ovanligt eller vanligt

olika former av våld är, till exempel till unga kvinnor om den låga risken för överfallsvåldtäkter, hjälper förmodligen inte mot deras rädsla. De intervjuade tjejerna var mycket väl insatta i detta. Mina betonar att hennes rädsla inte handlar om att hon inte är medveten om att risken för överfallsvåldtäkt »på gatan« är liten:

En killkompis följde mig hem för inte så länge sen, då frågade han varför jag var så himla rädd för att gå hem för att »det är ändå aldrig något som händer här« sa han. »Ja, men våldtäkt«. »Men dom flesta sådana våldtäktsförsök sker faktiskt i hemmet eller någon man känner« [...] Men man är alltid rädd för just, det finns ju fall när det bara händer så på gatan och man vågar inte chansa.

Isa legitimerar den egna rädslan med att »plötsligt kanske det händer«:

Jag är bara rädd typ om [...] nån kommer bakom dig, som du inte ser, med en kniv och hugger dig, som med Anna Lindh [...] Hon kände inte, hon visste inte vem det var [...]. Så jag är rädd. Tänkt om nån kommer bakom mig och jag inte ser [...] kommer med kniv, kommer med vad som helst, drar mig, någoting med kemikalier eller nåt sånt. Det är otäckt.

Här görs ett antagande om att våld sker oprovocerat eller slumpmässigt – att det kan hända vem som helst, var och när som helst och utföras av vem som helst – vilket gör det svårt, kanske till och med omöjligt, att förutsäga och skydda sig mot. Enligt det oprovocerade våldets logik går ingen säker och oavsett var man är »kan det faktiskt hända någoting« (Johanna) och det innebär att man är »dum« om man inte är rädd eller åtminstone försiktig.

Våld »utan anledning«, också kallat »oprovocerat våld«, säger sig flera vara rädda för, till exempel Reza: »Jag är ganska rädd för att bli grovt misshandlad, speciellt utan anledning«.

Zari: Jag är jätterädd för o...vad heter det, oprovocerat våld. Att någon typ bara kan komma fram och hugga en för ingen anledning. [...] Sådana som bara kan komma fram, liksom kanske stå och glo på en bara: »Ah, men vad glori du på?« och så liksom börja mucka med en [...] och bara typ slå. Av ingen anledning.

Vissa, till exempel Linda, tror att »det oprovocerade våldet« har ökat: »Det känns som att nu kan någon bara gå fram och slå ner någon på gatan«. Pernilla tar, i likhet med flera, upp det då dagsaktuella mordet på utrikesminister Anna Lindh som förklaring till människors ökade otrygghet och menar »att många blir mer uppmärksamma på att det kan hända vem som helst«. En strategi för att uppmärksamma sociala problem är just att konstruera potentiella offer som *vem som helst* (Loseke 2003:77). Antaganden om att »alla« kan drabbas av slumpmässigt våld och därmed är potentiella våldsoffer har kallats för diskursen om ett »neutralt offer« och används till exempel inom brottsofferjoursrörelsen (Ryding 2005:114). Slumpmässigt oprovocerat våld begånget av onda galningar, som på ett brutalt sätt ger sig på oskyldiga offer, skildras ofta som typiska i media trots att de är ovanliga (Best 1999; Madriz 1997:112).¹⁶ Om »vem som helst« antas kunna bli offer »demokratiseras« risker till att gälla alla vilket är skrämmande eftersom det hotar våra mest basala antaganden om social ordning (Best 1999:22). Antagandet om att våld är »slumpmässigt« strider mot välgrundade kriminologiska antaganden om att våld är synnerligen strukturerat, att vissa grupper både är involverade i våld (Grothe Nielsen & Snare 1998:49) och drabbas i större utsträckning än andra grupper (så kallad »upprepad viktimering«, se Brå 2001:3). Inte sällan sammanfaller de två grupperna.

»Inte så heller, bara att det händer« – »tjafs«, »bråk«, »uppgörelser«

Parallellt med diskursen om våld som »oprovocerat«, slumpmässigt och drabbande »vem som helst« använder ungdomarna en *diskurs om våld som provocerat, strukturerat och ofta »internt«*. Istället för att utgå från att offer för våld är »vem som helst« förekommer antaganden om att visst våld endast drabbar vissa grupper. Vissa typer av våld antas de flesta inte behöva frukta, för att det inte är » normalt, alltså vanligt, att folk kommer och bara slår ner en, det gör man inte« (Alicia). Här framställs ungdomars utsatthet som speciell och annorlunda jämfört med vuxnas:

Heidi: Jag [tror] att det liksom är en större rädsla än vad som är befogad egentligen. För att jag tror oftast så är det typ ungdomar emellan och typ

16 Generellt tenderar medier att inrikta sin brottsrapportering på »det udda, mest dramatiska och spännande« vilket innebär en jämfört med brottsstatistiken överdriven proportion av brott mot person, speciellt våldsbrott och sexualbrott (Pollack 2001:75–76).

uppgörelser och sånt och jag tror inte att man som trettiofemåring – alltså hur stor är risken att man blir typ knivránad eller nånting?

De talar också om »gäng« och »organiserad brottslighet« och använder då begrepp som »gängkrig«, »gangstergång« och »maffia«. Det är inte kopplat till personlig rädsla eftersom det konstrueras som något »internt« som handlar om »uppgörelser« (till exempel rörande knark eller pengar) och inte antas drabba personer som »inte har något med dom att göra«:

Zari: Så här gängbråk [...] Eftersom jag inte har något med dom att göra [...] är inte jag rädd för att hamna i något sådant bråk eller [att] någon är skyldig någon pengar eller någon är skyldig knark [...]. Det enda jag kan göra är att gå därifrån.

Stina ger dock bilden av att det även kan drabba personer som inte är involverade (»du kan bli skjuten«) men säger å andra sidan att det går att undvika »dom här gängen« om man vet vilka de är.

Det finns i materialet ett ifrågasättande av förekomsten av »oprovocerat våld« över huvud taget – »Det är inte så heller, bara att det händer eller nåt« (Pierre). De antar att våld mellan ungdomar inte sällan springer ur »tjafs« mellan två eller flera personer, det vill säga att det rör sig om *konflikter* mellan ett antal individer snarare än om ett ensidigt *övergrepp* där en ond gärningsman respektive oskyldigt offer kan urskiljas.¹⁷

Tvärtemot logiken om ett neutralt offer konstrueras de involverade i »bråk« som mer eller mindre medskyldiga eller delaktiga. Reza säger gällande föreställningen om att ena parten slåss i självförsvar: »jag tror inte det finns något slagsmål där det bara det är en sida som slår och sen så är det bara en sida som försvarar. Det är alltid [så att] den andra sidan slår tillbaka någon gång«. När Fredrik säger att »det mesta går ju att ta sig ur« påpekar Kalle: »om det inte är så att man vill ta sig in i det«. Här gör han ett implicit antagande att våld kan vara något som vissa individer söker sig till och »vill« vara inblandade i. Antagandet om att killar är mer utsatta för våld än tjejer legitimeras med att »det är väl också vårt eget fel också« (Fredrik). Vissa ungdomar antas ligga mer i riskzonen att bli utsatta eftersom de »retar upp«, »trackar«, »muckar« eller »dissar« andra:

17 Inom viktimologin har begreppet »precipitation« använts för att beskriva offrets delaktighet eller grad av skuld i till exempel ett bråk, något som har kritiserats för att leda till skuldbeläggande av offret (Grothe Nielsen & Snare 1998:33f).

Linda: Nu kan man ju inte skylla på offret att dom blir utsatta för våld så, men vissa kan ju vara mer vara stöddiga och [...] reta upp andra mer, alltså... ja, nån [som] är stöddig och käftar emot och så där kanske har mer risk för att bli slagen av någon, än dom som håller käften och viker undan.

De killar som säger sig ha varit inblandade ger en bild av att det ofta handlar om att någon »kaxar sig« vilket leder till »tjafs« som sedan eventuellt övergår i ett större slagsmål med ytterligare personer inblandade. De hävdar att de aldrig skulle ge sig på någon oskyldig, som inte har provocerat dem, (inte heller någon som är yngre eller fysiskt eller numerärt svagare, då är man »feg«) (jmf Uddén 1998). Filip säger till exempel att de som de oftast bråkar med är »mest såna äldre killar, fulla, som kommer »öh, öh, öh« och spelar tuffa och går på folk och sånt. Dom har ingen respekt«. De som är vana vid att vara inblandade i våldssituationer säger att de »hamnar i bråk« – där de konstruerar sig själva som passiva objekt snarare än aktiva subjekt – och att de »aldrig har slagit första slaget« utan alltid har handlat i självförsvar (jmf Renold & Barter 2003:105):

Reza: Jag har aldrig varit den personen som har börjat bråka. Det har alltid varit personer som har börjat bråka med mig. För jag är inte den här bråktypen som skulle gå fram och... eh... vad heter det, tracka någon. Det var alltid någon som kom och hackade på mig så det var bara och sätta sig i respekt. Man var tvungen [...] att slåss annars skulle man bli retad eller...

Här beskrivs »bråktypen« som användande *illegitimt våld*, det är någon som slåss »oprovocerat« och som »hoppas på« oskyldiga (»slår för ingenting«, »utan anledning«) och gör det för sitt nöjes skull, (det är »kul« eller »skoj«). Detta är ett beteende som samtliga ungdomar tydligt tar avstånd ifrån (då är man »sjuk«, »galen« eller »påverkad«). Även om grundtonen är att de är emot våld generellt gör de även en konstruktion av *våld som ibland legitimt*, ett nödvändigt ont, en sista utväg (»man var tvungen att slåss«, till exempel för att försvara sig själv eller andra eller för att inte bli retad (jmf Metha & Bondi 1999:76).

Ungdomarna tar sålunda i bruk två parallella, delvis motsatta men inte varandra uteslutande, våldsdiskurser; dels våld som slumpmässigt och »oprovocerat« och dels som strukturerat, och orsakat av »provokationer«. Det handlar också om

två motsatta föreställningar om våld som okontrollerbart och ständigt närvarande respektive våld som kontrollerbart och begränsat till vissa platser, tider och människor och omständigheter (jmf Metha & Bondi 1999:75 där dylika diskurser har analyserats). Antaganden om att det finns vissa regler som styr användandet av våld innebär en viss förutsägbarhet. De ungdomar som antar att våld i det offentliga rummet ofta handlar om konflikter mellan ungdomar (framför allt unga killar) och »kriminella gäng«, som ser det som möjligt att förutsäga, undvika eller lära sig hantera, som till exempel tycker sig känna till reglerna för våldsutövningen, är inte lika rädda för att drabbas. Ett antagande om att vissa individer inte eftersträvar att i varje situation undvika våld utan snarare söker sig till och eftersträvar våld (»bråktypen«) framträder också. Det ger en bild av våld som *lockande* snarare än skrämmande men också som *nödvändigt* för att »få respekt«, upprätthålla status och »inte bli retad«.

»Såna tjejer som letar bråk«

Även om det framför allt är okända män och unga killar som konstrueras som farliga och våldsamma talar vissa av tjejerna om kategorier av jämnåriga tjejer som konstrueras som potentiellt hotfulla och våldsamma, »de som man tänker på hur man kollar [på]« (Lina). De beskrivs som »såna tjejer som letar bråk« och som går runt »typ på stan och bara kollar snett« (Josefin) och bråkar på grund av »såna smågrejer, jag vet inte, dom slår för ingenting, för att det är kul« (Lina). Här handlar det sålunda om potentiellt våldsamma konflikter mellan jämnåriga tjejer. De tjejer som nämner detta framställer sig dock inte som rädda utan som att de »inte bryr sig« och nonchalerar eventuella hot om att »få stryk«. Josefin får situationen att framstå som föga skrämmande och tämligen vardaglig och enkel att hantera när hon säger att tjejerna »typ kommer fram och ba: »ge mig din mobil«, så man ba »nej« typ«. Anna och Viktoria säger visserligen att de under högstadietiden var »livrädda« för »vissa tjejer som man hörde så här »henne ska du inte titta på, för då slår hon dig!«. Men de berättar också om hur de »kaxade sig« mot en »riktigt farlig« tjej, »en sån brud som var liksom helt sjuk« och som »slogs *riktigt* mycket«. Det resulterade i att »hennes syrra alltid [skulle] komma och slå ner en, typ«. Men det hände aldrig.

»Gäng«: andra jämnåriga killar

Deras tal handlar inte endast om rädsla för ensamma oförutsägbara främlingar utan även om oförutsägbara »gäng«.

Peter: Typ om man ser nåt gäng som står och...

[...] Då är det rätt obehagligt.

Johan: Då går man hellre runt det än går rakt igenom det, om man säger så. [skratt].

Trots att det värdeladdade begreppet »gäng« har använts flitigt i den svenska allmänna debatten har det sällan definieras (Fondén 2001:222). För de intervjuade är det liktydigt med grupper av jämnåriga ungdomar som rör sig eller står i grupp.¹⁸ Ibland används kort och gott begreppet »ungdomsgäng«. Maria säger att det »är ju det första som man tänker på« när man tänker på våld – »ungdomsgäng som går runt på stan och slår ner folk«. Anna associerar begreppet »våld« med »typ ungdomsvåld, det är typ gäng. Senast igår så såg jag typ några killar som sparkades lite«. Mer specifikt utgår de från att ett »gäng« »oftast är killar« (Linda), »killgäng« (Maria) och förklarar varför: »tjejer bråkar inte så ofta, dom är bara hejarklack när killarna slår« (Filip). Även om »gäng« oftast antas bestå av unga killar använder några tjejer begreppet »tjejliga« om en grupp tjejer som enligt rykten slog och rånade jämnåriga.

Vuxenvärldens rädsla för till synes okontrollerade ungdomars uppträdande på offentliga platser är en inom kriminologin väldokumenterad och inom västvärlden väl spridd moralisk panik (Walklate 2000:11; Pain 2001:908). Ibland tolkas det som ett uttryck för en »generationskonflikt«, bland annat rörande användning av och tillgång till stadsrummet (Girling, Loader & Sparks 2000:7). I forskning framställs framför allt vuxna och äldres rädsla för ungdomar men i denna studie ger även ungdomar en bild av att deras rädsla för våld till stor del handlar om rädsla för andra jämnåriga i »gäng« (jmf Tulloch 2000:464f). Flera av killarna säger sig framför allt, kanske till och med endast, vara vaksamma när de ser »gäng«. ¹⁹ På frågan vad de tror sig riskera att utsättas för svarar Peter kort och gott »gäng« och säger att »det är lugnt« i hans stadsdel eftersom »det är inga sådana här gäng eller nåt«. Jens undviker att

¹⁸ Det är specifikt för denna åldersgrupp att en grupp individer, bara genom att stå eller gå tillsammans på offentliga platser, antas vara ett »gäng« (Nayak 2003:310). Människor säger till exempel inte »där står ett gäng pensionärer«. Tidigare togs en annan gängdiskurs upp som inte är lika tydligt kopplad till ungdomar utan snarare till begrepp som »maffia«, »gangsters«, »gängkrig« och »organiserad brottslighet«. Jag tolkar det dock som att det är rädsla för »gäng« i bemärkelsen »ungdomsgäng«, som de intervjuade oftast talar om när de talar om personlig rädsla.

¹⁹ Det stämmer överens med kvantitativa resultat, till exempel från en Sifo-undersökning (2002) där 62 % av de unga männen (18–29 år) uppgav rädsla för att bli misshandlade av eller utsättas för »stökiga ungdomsgäng«.

röra sig på vissa platser där »folk som står i gänggrupper« och det endast »är några fräcka ungdomar som står och hänger utanför en affär och tycker [att] dom är jättehäftiga och så får dom för sig nånting...«. Både Reza och Johan nämner att de går omvägar om de ser ett »gäng« och Peter berättar om en händelse då han blev rädd:

En gång kommer jag ihåg, då var vi typ fyra stycken vid Brunnsparken och så var det nåt gäng som stod vid [en gata] och så hörde vi dom säga så ba: »Vi tar dom, vi tar dom«, så. [...] Men vi gick jättesnabbt, så är det en hållplats, framme, med andra människor.

Även om framför allt killar nämner rädsla för »gäng« gör även tjejer det. Linda berättar om en medialt omskriven »liga«, döpt efter det område där de håller till och där hon bor:

Det finns så här typ en liga hemma hos mig också. [skratt] [...] Fast... [skratt] [...] det är bara massa bortskämda ungar, typ, men dom har ju så här gjort sönder spåravnar och... det har stått i tidningen om dom och allting.

»Ligan« beskrivs utgöra det interna hotet mot ett annars »väldigt, väldigt lugnt villaområde«. De antas dock främst vara ett hot för »andra fulla människor och typ gamla och sånt«. Några tror att gällande »gäng« är det »större chans ändå att dom slår ner en kille« (Linda) eftersom »dom [killarna] är inte så vana att slå ner en tjej« och »om dom nu ska visa någon hur coola dom är [genom] att slå ner någon då tror jag hellre dom väljer en kille, faktiskt« (Johan). Reza förklarar varför han är rädd för »gäng«:

Det här med att dom är i gäng kan verkligen bidra till att man blir rädd. Speciellt om dom är påverkade och håller på mitt på natten och gör en massa oväsen och sånt... Så skulle man vilja ta en sån här omväg hela tiden, bara slippa komma i närheten av dom. Så... för man vet aldrig riktigt vad dom människorna tä... eller dom kanske inte ens kan tänka, utan dom är påverkade.

Ungdomar i grupp eller »gäng« förmodas kunna uppträda på specifika skrämmande sätt. Själva gruppbildningen, i kombination med alkohol eller droger, antas kunna leda till en till gränslöshet, en avsaknad av spärrar och omdöme och till att oskyldiga

utsätts för våld. Det gör att de antas vara *oberäkneliga*, »man vet aldrig riktigt« och kunna »få för sig någonting«. Förutom att dricka och använda droger förmodas »gäng« vara allmänt »stökiga«, »göra sönder spåravnar«, »göra en massa oväsen«, »hänga«, »råna« eller »gå runt på stan och slå ner folk«.

Gäng antas både »slå ner« ensamma *oskyldiga personer* (till exempel »andra fulla, »gamla« eller »unga killar«) och *bråka med varandra* (»gängbråk«). Ett liknade spänningsförhållande framträder sålunda mellan antaganden om »gängs« våldsanvändande som »oprovocerat«, slumpmässigt, drabbande »vem som helst« respektive något som kan kontrolleras och förutsägas eftersom det endast drabbar dem som betar sig på vissa sätt (»provocerar«) och som umgås i specifika kretsar (i »gäng).

Bråk mellan eller inom vissa grupper av ungdomar beskrivs ha någon slags »spiraleffekt« som innebär att konflikter tenderar att bli självgenererande, det vill säga leda till nya eller större bråk som involverar fler och fler aktörer (jmf Andersson 2002:221). Föreställningen är att om en tjej eller kille börjar bråka med någon riskerar de att hamna i konflikt med ett helt nätverk av ungdomar (»gäng«) som »känner« varandra eller är »kompisar«. Det ger tillsammans en bild av att ungdomars att »bråk«, »tjafs« och konflikter ofta tar sig kollektiva former – att en konflikt sällan endast involverar två personer. Det tydliggörs också genom att det i deras tal ofta är »dom« eller »gäng« som är aktörer.

Filip ger ett hypotetiskt exempel: ett »gäng« rånar en enskild ung kille, som ringer efter sina kompisar, som går samman i ett »gäng« för att hämnas rånet genom att bråka med det första gänget – »så blir det alltid gängbråk och så«. På frågan om det finns vanligt förekommande men inte så allvarligt våld bland ungdomar svarar Emma: »Typ [att] börja bråka om typ småsaker som kan bli typ hur stora som helst. Så ska dom skicka folk på varandra och då blir det jättestort«. Johan är tveksam om han skulle använda våld om någon attackerade honom eftersom det kan »bli gänggrejer eller nåt«. Amanda och Emma förklarar: »man typ börjar tjafsa med någon, så kommer liksom alla deras kompisar« och så »får man alla emot sig« och »så kan man liksom inte gå med ryggen fri hela tiden«.

Även en annan bild ges dock av anledningen till att »gäng« bråkar. Några antar att de till synes utan anledning kan slå ner andra ungdomar, till exempel för att visa »hur coola dom är« (Johan). Stina nämner hur »gäng« på hennes skola »ganska ofta [...] typ hoppar på folk för att ha skoj« och även andra ger en liknande bild av oförståeligt »oprovocerat« våld:

Anna: [En kompis] gamla pojkvän [...] var på väg

hem till en kompis [...] och så hade han typ deckat av lite [...] för han var jättefull [...] Och så [...] hade [det] kommit ett gäng och bara slått ned honom och dom hade alltså inte ens rånat honom [...] Maria: Det är det som är så läskigt att det går omkring gäng bara för att slåss, liksom. Det gör ju verkligen det! [...] Jag vet inte riktigt hur det funkar men... eller det känns som, det spelar ingen roll om man är i ett gäng eller om man är själv eller om man är stor eller om man är liten, för man löper ändå risk för att någon kommer fram och muckar helt oprovocerat liksom.

Eftersom varken värdesaker, offrets storlek eller antal personer antas vara av betydelse menar de att den enda rimliga förklaringen är att dessa gäng är »ute efter« att slåss och därför »muckar helt oprovocerat« för att sätta igång ett slagsmål. De två synsätten, våld som oprovocerat respektive provocerat, överensstämmer med ett inifrån- respektive utifrånperspektiv. De som använder våld förstår det som meningsfullt, orsakat av något och relativt regelstyrt, däremot framställs det inte nödvändigtvis så för någon utifrån.²⁰ Jens – som inte säger sig vara rädd – menar att det alltid finns ett skäl till varför en viss person blir nedslagen (även om det oftast inte är planerat). Richard – som säger sig vara rädd – menar dock att detta skäl ofta är tämligen bagatellartat²¹ åtminstone ur »offrets« synvinkel och ofta endast är tydligt för »gängen« själva:

Jens: Det är ju inte så att dom bara är ute för att slå nån. Det är ju liksom nån person som har gjort, som dom tycker har gjort dom nånting eller som dom tycker ser [...] ut [...] så det är ju i aggression eller ilska liksom, även när dom gör

²⁰ I en studie av bråk och oroligheter i samband med fotbollsmatcher framträdde två våldsversioner, utifrån, i media, framställdes det som extremt våldsamt, farligt och anarkistiskt medan samtliga grupper av inblandade fans beskrev det som regelstyrt och relativt begränsat gällande våldsggrad (March m.f. 1978).

²¹ Orsakerna till »bråk« mellan ungdomar antas ofta vara tämligen bagatellartade eller onödiga (jmf Irwin 2004:461). Johanna säger att »det blir ju himla lätt bråk [mellan »gäng« i området] bara genom att någon säger ett ord fel«. Uttrycket »såna smågrejer« används av flera, till exempel av Reza: »oftast [orsakas det av] såna smågrejer [...] det börjar med något litet tjafs sen så blir det slagsmål«. Den här typen av konflikter kallar Jesper för det »lilla våldet«: »såna här smågrejer, att man går förbi någon, knuffar till, slår till honom så här och så börjar man bråka. Sen ligger han där«.

det. Så det är inga planerade våldsbrott dom gör så. Utan det är ju...

Richard: Man kan komma på en spårvagn [...] det räcker att man har ful mössa, liksom. [...] Sen kan man ligga där på golvet nerblodad, liksom.

Vad innebär förståelsen av varför något sker för individens rädsla för våld? Hur påverkas tryggheten hos dem som tror att det finns det »gäng« som är »ute efter« att slåss och därmed slår ner ungdomar bara »på skoj« eller av »ingen anledning alls«? En vanlig förklaring till skillnader i rädsla för »ungdomsgång« mellan unga och gamla människor är att unga vet hur de ska bete sig om de går förbi ett sådant eftersom de känner till de sociala koderna (Walklate 1998). Denna förmodade kunskap gör dock inte samtliga av de intervjuade orädda, vilket kan bero på att ungdomar är en heterogen grupp och att de sociala koderna skiljer sig åt mellan olika ungdomsgrupper. Att inte förstå hur »gäng« tänker och varför våld sker upplevs som skrämmande i sig och de som tycker sig behärska de sociala reglerna och kunna tolka varför ett »gäng« »slår ner« någon känner sig tryggare eftersom det ger möjlighet till förutsägelse och därmed en känsla av kontroll.

Det är möjligt att det som ofta händer i deras vardag upplevs som förutsägbart och hanterbart och därmed föga skrämmande (jmf Walklate 2000:12). Kanske är de som har en viss vana vid våld, som har vistats i sociala miljöer där våld är en del av vardagen, mindre rädda. Vissa ungdomar förklarar frånvaro av rädsla med att de är uppvuxna i en viss stadsdel i Göteborg eller i en viss social kontext, till exempel en ett kompisgäng, som har inneburit att närhet till våld har varit en del av vardagen. Huruvida en ungdom är rädd eller inte säger Emma »beror på vart man bor« och Amanda menar att hennes uppväxt i »förorter« som ofta brukar konstrueras som »farliga«, har lett till att hon inte är rädd. Jens ger följande förklaring till varför han inte är rädd för våld: »För jag har ändå bott i [två områden] så jag har ju träffat och umgåtts med personer som kan göra på såna sätt och även sett folk som gör det liksom, jag menar jag har sett mina kompisar misshandla folk«. ²²

Distans till våld behöver inte innebära mindre rädsla utan kan tvärtom sätta igång tankar och föda fantasier om hur farligt

22 De argument som används för att vana vid våld kan leda till minskad rädsla är: att det ger kännedom om hur våld kan hanteras, att man i högre utsträckning lär sig och är beredd på att försvara sig fysiskt (Jens), att våldets konsekvenser avdramatiseras eftersom »man vet hur det känns« (Josefin) samt att det leder till att »man blir lite avrubbad [...] för man ser det liksom hela tiden« (Niklas).

det är »där ute« (Winston 2005:177). De som inte rör sig så mycket ute i det offentliga, kan också tänkas få en indirekt via massmedia förvrängd bild av riskerna (Christie 2001:57). Å andra sidan förklarar vissa ungdomar sin frånvaro av rädsla med att de »sitter i en liten skyddad bubbla« och inte umgås på det sättet att de »kommer i närkontakt med våld«. Om de däremot hade kommit ifrån någon förort antar de att det troligen skulle »låta väldigt annorlunda« (Anna). Det finns också en diskurs om att de som inte har »råkat ut för något« heller inte är rädda för våld.

Misshandel våldtäkt – könsskillnader

När de talar om rädslans objekt gör de även antaganden om vilka grupper av ungdomar i Göteborg som är rädda för våld och för vad de är rädda. Majoriteten av befintlig forskning om rädsla för brott lyfter fram skiljelinjen kön, närmare bestämt att kvinnors vardag i högre utsträckning präglas av rädsla för våld och att detta mönster slår igenom oavsett klass, etnicitet, bostadsområde eller ålder. ²³ Forskares intresse har därmed framför allt berört förklaringar till kvinnors rädsla och mer sällan mäns (frånvaro av uttryckt) rädsla. Kriminologin och viktinologin (läran om brottsoffer) har utgått från den förenklade bilden att män är förövare av våld, medan kvinnor och barn är offer (Goodey 1999, Walklate 2001). Forskning om rädsla för brott bidrar på detta sätt ofta till den sociala reproduktionen av en onyanserad bild av att *alla* kvinnor är rädda och *alla* män orädda (Koskela 1999:302). Det är viktigt att undersöka, problematisera och »köna« även mäns (frånvaro av uttryckt) rädsla för att inte se den som normen, som något neutralt och obemärkt av kön.

Tjejer antas vara räddare och killar rädda »ibland«

Den dominerande diskursen bland ungdomarna, liksom inom forskningen, är föga förvånande att tjejer känner större rädsla för våld än killar. Reza säger till exempel »jag tror att tjejer är mer rädda för våld« och Viktoria likställer »tjejig« med »livrädd« och »skakig«. Att tjejerna oftare antas vara rädda betyder dock inte att de inte antar att killar i vissa fall är det – »dom kan ju vara rädda« (Mina). Alicia säger att killar »i vanliga fall« inte är rädda men att de kan vara det »[om] man är rädd för en

23 Över fyra gånger så många kvinnor som män (24,5 % jämfört med 5,9 %) i åldern 16–24 år, uppgav i en undersökning att de någon gång under det senaste året hade »avstått från att gå ut ensamma på kvällen« på grund av otrygghet (Ungdomsstyrelsen 1999). Det stämmer överens med andra undersökningar rörande unga människors rädsla för brott (till exempel Goodey 2005:87).

enskild person och [...] blir mobbad av en viss grupp«. Killars rädsla tenderar sålunda att definieras som ett undantag medan tjejers rädsla är mer normaliserad, en del av tjejers livssituation, av att vara tjej eller »tjejig«.

När killarna tillfrågas om de är rädda för våld svarar de i högre utsträckning än tjejerna att de inte är det. Några av dem säger till exempel »jag är alltid lite extra på min vakt men det är inte så att jag är rädd« (Ebi), »jag har egentligen aldrig varit rädd« (Kalle), »nej, det kan man inte säga att man är« (Niklas) och »inte så himla ofta [...] det händer väl allt men jag kan inte komma på nåt så här... konkret direkt« (Johan). ²⁴ Även om många intervjuade killar svarar nekande på den generella frågan om de är rädda för våld och tenderar att använda nedtonande uttryck som »lite«, »inte så ofta«, »aldrig«, säger flera att de är rädda *ibland* och att rädslan då är knuten till konkreta former av våld, våldsutövare eller situationer (jmf Goodey 2005:87; Burcar 2005:116). I enlighet med tidigare undersökningar är det sålunda främst odifferentierad, abstrakt eller generell rädsla, som saknar konkret rädslobject, som killar mer sällan än tjejer ger uttryck för (Hale 1996:87). ²⁵

Vilka är mest utsatta?

En stor mängd forskning om rädsla genererades på 1970-talet av den s.k. »rädsloparadoxen« och mot bakgrund av den debatt om mäns och kvinnors relativa våldutsatthet som den orsakade är det intressant att undersöka vad de intervjuade säger om detta. Ungdomarna använder två diskurser när de talar om killar och tjejers relativa utsatthet. Den ena antar att killar oftare utsätts för våld: »det väl är mer våld mot killar« (Fredrik), det är »nog större chans ändå att dom [»gängen«] slår ner en kille« (Linda). Den andra diskursen utgår istället från att tjejer är mer utsatta för våld: »det är ju tyvärr så att tjejerna är mer utsatta« (Mina), killarna »har mycket mindre saker att oro sig för, för att dom blir inte påhoppade lika mycket som tjejer« (Heidi). Det är dock inte så motsägelsefullt som det till en början verkar, det är möjligt att tala om att killar utsätts för mer våld och samtidigt anta att tjejer är mer utsatta – det handlar nämligen om olika typer av utsatthet – *numerär utsatthet* för killar respek-

24 Även tjejer ger liknande svar, till exempel Alicia: »Nej, ingenting som jag tänker på så. Det kanske jag har [varit rädd för våld]. Jag vet inte. Nej«.

25 En Sifo-undersökning (2002) visade att unga män uppger att de är rädda för vissa former av våld eller potentiella våldsvverkare (62 % av dem uppgav att de var rädda för stökiga ungdomsgång, 28 % för överfall, 23 % för bråk och slagsmål och 24 % för rån). I samma undersökning uppgav dock 96 % de unga männen att de »aldrig« kände sig allmänt rädda eller otrygga när de gick ut i sitt bostadsområde (odifferentierad rädsla).

tive potentiell och ständigt närvarande könsrelaterad eller sexuell utsatthet för tjejer (som baseras på antaganden till exempel om »alla« män som potentiella förövare och därmed hotfulla, kvinnors fysiska svaghet och allvarliga konsekvenser av våldtäkt).

Utsatthet för olika typer av våld

Det råder i stort sett konsensus kring att kvinnor och män i huvudsak tenderar att utsättas för och vara rädda för olika typer av våld. När de resonerar kring grad av utsatthet tar de ställning till den underliggande frågan om våldtäkt av tjejer eller misshandel av killar är vanligast. Alicia säger till exempel att »killar är mer säkra« eftersom slumpmässigt »oprovocerat« våld är ovanligare än våldtäkt: »att en tjej blir våldtagen är norm... alltså vanligare. Så att om en kille går själv, promenerar, är det inte vanligt, om nån inte rånar då, att nån går och bara slår ner honom.« Maria antar det motsatta: »det nästan är farligare för killar att gå ensamma på stan mitt i natten [...] för att dom blir lättare påhoppade av, liksom, killgäng och nedslagna, än vad en tjej blir våldtagen«.

En av ungdomarna uttrycker den förmodade könsskilda utsattheten som: »det är sexuella övergrepp och så är det våld« (Johan). Här särskils intressant nog »sexuella övergrepp« från »våld«. Killar antas riskera att utsättas eller vara rädda för fysiska konfrontationer med andra killar eller män i form av rån respektive misshandel på fester eller ute »på stan«, mer specifikt »när man går ut« på krogen ²⁶. Det vill säga synligt fysiskt, ofta nöjesrelaterat, våld utanför hemmet av relativt okända (oftast unga) män (inte sällan »gäng«). Tjejernas utsatthet tenderar istället att beskrivas som i stort sett uteslutande *sexuell* eller tydligt könsrelaterad. De antas riskera att utsättas för eller vara rädda för: våldtäkt, andra former av sexuella övergrepp eller att »bli utnyttjade« av kända eller okända män. ²⁷

26 Här är några händelser och situationer som ungdomarna nämner: »att bli rånad eller misshandlad«, »att man ska ryka ihop med någon som vill slå på en lite«, »att bli nedslagen [...] knivskuren [...] eller mördad«, »vapen och sånt«, »att få stryk [...] så att man inte kan ta sig hem«, »våld ute på krogarna«, »folk [på fester] som helt oprovocerat vill slå ned någon«.

27 Här är några händelser och situationer som ungdomarna nämner: »våld inom familjen«, »att bli misshandlad av sin pojkvän eller sin man«, »sexuella övergrepp«, »att bli utnyttjad«, »att bli våldtagen [...] med en kniv«, »att påhoppad eller tvingad till nånting eller utsatt«, »sliskiga gubbar som hänger efter«, »att någon följer efter en och man inte vet vad man ska göra«, »att va jagad eller att det är någon människa som inkräktar på [en]«, »respektlösa män som inte fattar att ett nej är ett nej [...] äckliga erbjudanden«, »folk som förföljer, folk som kommer och stöter på [en]«.

Ungdomarnas sätt att tala om våld är sammansatt av två, oftast åtskilda, våldsdiskurser: dels *gatuvåldsdiskursen*²⁸, som oftast ses som liktydigt med synligt fysiskt våld mellan män i offentliga miljöer (det som Johan ovan kallar »våld«), och dels *mäns våld mot kvinnor-diskursen*²⁹, där fenomen som »kvinnomisshandel«, »våldtäkt«, »sexuella trakasserier« och »sexuella övergrepp« inkluderas.

Det gemensamma är att både tjejer och killar antas vara utsatta för mäns våld. Kvinnor i rollen som förövare i samband med tal om rädsla för våld förekommer i stort sett inte. Det finns också ett implicit antagande om att killar varken utsätts för eller är rädda för våldtäkt eller annat sexuellt våld (jmf Metha & Bondi 1999:78). När jag frågar om de tror att det finns någon skillnad mellan killars och tjejers rädsla svarar Emil: »Men tjejer dom blir våldtagna. Jag *vill* bli våldtagen [skratt]«. De använder sig sålunda av en diskurs som konstruerar endast män som kapabla till sexuellt våld och mäns sexuella aggression som heterosexuell och värd mot kvinnor. Att kvinnors rädsla och utsatthet framför allt antas vara sexuell, trots att de utsätts för många andra typer av kränkningar, reproducerar en idé om att det viktiga *för* och *hos* unga tjejer är deras sexualitet (Madriz 1997:351). Medan *utsatta* killar framställs som avsexualiserade och deras sexuella integritet som ohotad, framställs tjejer som starkt sexualiserade och deras kroppsliga integritet görs implicit liktydig med sexuell integritet. Det väsentliga för unga tjejer antas vara att inte bli kränkta sexuellt, framför allt inte genom våldtäkt. Samtliga idéer inbäddas i en starkt heteronormativ diskurs där män inte anses vara hotade av andra mäns sexualitet och kvinnor inte av andra kvinnors sexualitet.

I linje med antagandena om att våld mot män respektive kvinnor är av olika karaktär är »gatuvåldsdiskursen« i stort sett liktydig med unga mäns våld mot eller mellan varandra. Det har ibland lett till antagandet att unga kvinnor till skillnad från män kan känna sig relativt trygga i det offentliga rummet eftersom »överfallsvåldtäkter« av okända män, som tjejer framför allt är rädda för, är ovanligt. Jens menar till exempel att tjejer inte behöver vara rädda för att bli misshandlade på välbefolkade platser eftersom normen är att »man inte slår en

28 Begreppet *gatuvåld* är väl etablerat och används till exempel i rapporter från Brottsförebyggande rådet och Statistiska centralbyrån och inte minst i medierna (»Stor manifestation mot gatuvåld«, SvD 080210, »Massivt stöd för gatuvåldet«, DN 071012).

29 För att se hur diskursen om mäns våld mot kvinnor tas i bruk se Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski (2001) och för en kritisk analys av diskursens olika antaganden och användning se Steen (2003).

tjej«.³⁰ Han säger att »det värsta dom kan råka ut för är la ett nyp i röven eller nån busvissling«.

Några tjejer lyfter tvärtom fram att dylika erfarenheter, även om de inte leder till några fysiska skador, »inkräktar på ens privatliv på något sätt« och leder till ökad otrygghet:

Viktoria: Jag har haft typ två som har ringt hem till mig och bara flåsat [...] och sagt äckliga grejer och folk som har blottat sig och det... liksom tar på en, man blir så himla... [...] men typ, det är jätteobehagligt. Även om jag vet att dom, inte kommer göra något mer än så här, liksom, dom försvinner sen.

Kvinnors rädsla för våld antas av Viktoria inte vara överdriven »irrationell« utan vara orsakad av reella erfarenheter av subtila former av könsrelaterade kränkningar (till exempel blottare, sexistiska kommentarer eller andra former av sexuella trakasserier) som gör att tjejer känner sig mer utsatta än killar (Stanko 1990).³¹ Denna typ av rädslskapande upplevelser antas påminna kvinnor om det »värsta som skulle kunna hända«, nämligen våldtäkt, vilket baseras på den så kallade *kontinuumtanken* där oro för våld utgör den ena polen på en glidande skala av mäns våld mot kvinnor där olika former (från grovt våld till oro för våld) ryms. Huvudtanken är att oron för våld är inte kan skiljas från det våld som kvinnor utsätts för av män (Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski 2001). Mina motiverar varför hon tycker att det är bra att som tjej kunna självförsva:

För att det behövs för tjejer [suck] är utsatta. Det är bara så att det är läskigt att gå hem ensam på kvällarna. Det är... det är alltid, *alltid* någon som, om man bara går på stan, det behöver inte ens vara sent på kvällen, »Ja, svarttaxi, ska du med på svarttaxi?« eller »hej, tjejen vart ska du?« Följa efter... Det är alltid så, det är liksom en del

30 Det ifrågasätts dock av Amanda som menar att det »absolut inte stämmer«. Emma håller med men tycker fortfarande att »slå en tjej, om man är kille, det är ändå fejt.« (jmf Karlsson & Pettersson 2003:43).

31 Kvinnors rädsla för våld kan, enligt Metha & Bondi (1999), förstås som en förkroppsligad diskurs formad åtminstone delvis av egna erfarenheter (eller erfarenheter hos kvinnor nära dem) av kränkande och eller sexuellt våld liksom erfarenheter av att vara fysiskt sårbara. Se McNiell (1987) där intervjuade unga kvinnor berättar om hur erfarenheter av blottare lett till ökad rädsla och mer omfattande rumsliga restriktioner.

av en... vanlig kväll när man går ut att det finns sliskiga gubbar som hänger efter. Det är bara så.

Könsrelaterat våld mot kvinnor beskrivs här inte som begränsat till den privata sfären eller som ovanligare än fysiskt våld mellan okända män, utan det antas snarare utgöra ett ständigt närvarande, potentiellt hot mot kvinnor.

Den rädsla som tjejerna uttrycker handlar dock inte endast om tydligt köns- eller sexuellt relaterat våld, utan också om att bli »oprovocerat« fysiskt misshandlade i stadsmiljö. Vissa säger sig också ha erfarenhet av det. På senare år har det hävdats att fysiskt icke-könsrelaterat våld mot kvinnor i det offentliga rummet är vanligare än vad man hittills har trott³² och vissa argumenterar för att det inte längre finns några »frizoner« för kvinnor (Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski 2001:43). Även om tjejers »dubbla utsatthet«, både för könsrelaterat våld och för manligt icke-könsrelaterat våld, både i hemmet och i det offentliga rummet, i högre grad tenderar att uppmärksammas, är en tydlig särskiljande kategorisering fortfarande dominerande i ungdomarnas diskurser om mäns respektive kvinnors våldsutsatthet.

Rädda att framstå som rädda?

Sara: Säger era killkompisar att de är rädda ibland?
Viktoria: Eh... jag vet inte. Jag tror inte, jag kan inte komma på någon nu som jag verkligen har hört sagt...

Begreppet »macho« återkommer i ungdomarnas tal om killar, våld och rädsla. Ida säger till exempel att »det finns en annan machostämning mellan killar«. Att vara »macho« hänger samman med manlighet, fysisk styrka och icke-rädsla (jmf Stanko & Hobdell 1993:400-413). Men vad framstår som viktigast för en ung person som vill leva upp till machoidealen: att inte *vara* rädd, att inte *uttrycka/tala om* rädsla eller att våga *trotsa* rädsla, till exempel genom att slåss?

En återkommande förklaring till att män i undersökningar uppger lägre grad av rädsla är att det inte är socialt accepterat för dem att uttrycka rädsla (Elofsson, 1998; Andersson, 2002)

32 I en självdeklarationsundersökning uppgav ca 5 % av de unga kvinnorna och 15 % av unga männen i åldern 16–24 år att de under en ettårsperiod (år 2002–2003) hade blivit utsatta för någon form av våld eller hot på allmänna platser (Häll 2004:16). Det är emellertid viktigt att fundera kring vad de unga kvinnor som har fyllt i enkäten inkluderar för typ av företeelser i begreppet »våld«. Inkluderar de till exempel våldtäkt och sexuella trakasserier eller bara fysiskt (ej könsrelaterat eller sexuellt) våld?

vilket skulle betyda att även om de intervjuade killarna är rädda skulle de inte säga det.³³ Ungdomar av båda könen antar att killar mycket väl kan vara rädda men att det finns en ovilja hos dem att inför andra (kanske speciellt andra jämnåriga killar) tala om, visa, avslöja eller »erkänna« att de är rädda. Killar antas sålunda vara *rädda att framstå som rädda*. Zari »tror« till exempel att »det är svårt för en stor machokille att erkänna att han är rädd«. Pernilla tror att det beror på köns-skild socialisering: »killar kanske uppfostras mer till att vara lite mer macho, inte... kunna visa sin rädsla [...] och tjejer kan vara lite mer veka och inte vara så starka«. Hon lyfter fram styrka som karaktäristiskt för att vara »macho« och menar att det för tjejer inte är problematiskt att visa sig »vek« och rädd. Lina, som »tror [att] alla är lite rädda«, men att killarna inte säger att de är det »för att dom ska va typ coola och sänt«. Här beskrivs jämnåriga killar som rädda för att verka »mesiga«.

Det som betraktas som »macho« är att inte »erkänna« rädsla och framför allt att våga leva riskfyllt och trotsa eventuell rädsla genom fysisk styrka. Att som kille vara »skräckslagen« framstår sålunda inte som omanligt förutsatt att denna känsla övervinns.

Jesper: Det är inte kul att erkänna att man är rädd.

Reza: Menar du att man inte går in i ett bråk? [...] Jag har varit rädd och ändå gått in i bråk. Jag har varit rädd för den personen men jag har gjort det ändå. [...] Jag har varit skräckslagen när jag har gått in i bråk [...]. Men bara att få det överstökad, det var alltid det som gällde. Fast jag sade aldrig att: »nej, jag vågar inte, jag går inte in«. [...] Det skulle innebära värre konsekvenser. Jag ville inte gärna bli mobbad.

Filip säger att »I allt bråk så har man ändå rädslan inom sig, fast man kanske inte, det... kanske inte kommer fram«. Emil gör däremot skillnad mellan »rädsla« och »nervositet« och

33 Män föreställs ha svårare än kvinnor att prata om egen rädsla eller sårbarhets känslor. En intervjustudie med unga pojkar påvisade att de saknade en plats där de kände att de kunde tala om sina sårbarhets-känslor och att pojkarna led av att de saknade ett emotionellt språk för att uttrycka dessa (Mac an Ghaill 1994:38). Det är möjligt att unga killars benägenhet att tala om rädsla är mindre i närvaro av andra killar, som har varit fallet i denna undersökning där samtliga intervjuer med killar har varit par- eller gruppintervjuer (jmf Karlsson & Pettersson 2003:49; Hollander 2004:604). Studier om rädsla för brott baserade på gruppintervjuer med unga brittiska killar indikerar att grupptricket får dem att vilja framstå som orädda »tuffa män« (Goodey 2005:87).

säger att vid »bråk« är han »inte exakt rädd [men] man blir ju fan nervös« och understryker att han aldrig har känt en »sån rädsla att man vill springa hem!«. Det senare tolkar jag som att han vill konstruera sig som att han aldrig är så rädd att han inte törs delta i ett slagsmål. Att inte våga slåss, att undvika eller dra sig ur potentiellt våldsamma situationer likställs av Reza med att »erkänna« rädsla. Den kille som inte vågar »gå in i bråk«, till exempel för att »backa upp en kompis«, riskerar att betraktas som »feg«, att man »fegar ur«, och att som en följd av det, bli »mobbad« vilket av Reza beskrivs som en »värre konsekvens« än eventuella skador (jmf Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006:334). Anna definierar genuint modiga killar som de som vågar avstå från en »fight« och förväntningar på att »backa upp« kompisarna – »men såna killar finns det typ inte« eftersom de är rädda för att bli betraktade som feiga om de, oavsett anledning, inte vill slåss.

Enligt *machodiskursen* kan en person sålunda vara *rädd men modig* (»cool«/»fräck«/»macho«) och att vara »macho« är kopplat till *att påvisa fysisk styrka genom slagsmål och att kunna försvara av sig själv och andra*. Johanna tror att det i vissa kretsar av unga killar kan upplevas som »macho« att säga att man är orädd och motivera det med att man min-sann kan försvara sig: »killar kan vara jävligt rädda också, även om dom inte säger det till någon. Det är bara fräckt liksom: »Nej, jag är inte rädd, jag slår la' ner han«.

Ofta förknippas machoideal med manlighet men att vara »macho« är intressant nog ett karaktärsdrag som även kvinnor kan besitta. Anna säger till exempel till »orädda« Maria: »du är en sån tuff typ. [...] Du är en riktig »macho woman«. För tjejer är mod emellertid inte lika tydligt förknippat med fysiskt kapacitet, att slåss och försvara sig med fysisk styrka. Anledningen till att Maria kallas för »macho« är att hon säger sig vara orädd och att hon i de fall då hon är rädd trotsar sin rädsla.

Rädslan i sig

Ytterligare ett rädsllobject är själva rädslan. Anna menar att hon egentligen inte är rädd för våldet i sig eller dess eventuella konsekvenser utan att hon är *rädd för att bli rädd*, för själva upplevelsen av rädsla:

Jag är [inte] rädd för att bli mördad eller våldtagen eller knivskuren eller nåt sånt. Utan jag är så jävla rädd för att bli rädd. [...] Eller för att känna den här känslan av att jag får panik, jag kan inte ta mig härifrån.

Maria fortsätter: »jag är rädd för att man liksom inte ska kunna ropa efter hjälp [...] att man ska bli så paralyserad så att man inte får någon luft eller att ingen ska höra en, ingen ska se en«. Rädslan handlar om en oro över att inte kunna värja sig men också över att inte kunna kontrollera sig, att »få panik« och att göra saker som man efteråt skulle ångra. Det är i situationer av upplevd maktlöshet som rädslan beskrivs som störst. Maria beskriver till exempel när hon åkte svarttaxi: »Då var jag riktigt, riktigt rädd. [...] Man blir ju så himla försvarslös när man sitter i baksätet på en bil«.

Psykiska och fysiska konsekvenser av våld

En tolkning av de motsatta antagandena om tjejers respektive killars relativa utsatthet för våld är att det egentligen handlar om olika former av utsatthet, dels om *numerär* utsatthet, hur stor de »faktiska« riskerna antas vara för att tjejer respektive killar drabbas av olika typer av våld, och dels om *upplevd sårbarhet*, som snarare handlar om hur allvarliga konsekvenser ett visst våld antas ge upphov till (Grothe Nielsen & Snare 1998:70). Ungdomarna talar om rädsla som att den inte endast handlar om våldet i sig utan även om oro för dess potentiella fysiska och psykiska skador. Hur allvarliga konsekvenser olika former av våld antas få varierar. Ofta görs jämförelser mellan olika typer av våld och genom att anta att »värre saker kan hända« eller beskriva något som »det värsta som kan hända« sker en gradering av olika typer av våld utifrån dess presumtiva fysiska eller psykiska konsekvenser. Antaganden om det »värsta som kan hända« ser olika av killarna och tjejerna. Det generella mönstret, även om det finns undantag, är att killarna framför allt talar om rädsla för *fysiska* konsekvenser av våld (som inkluderar vapen) och tjejerna om rädsla för *psykiska* konsekvenser av våldtäkt.

»Vapen är det värsta«

En grupp av killar, de som konstruerar sig som vana vid våld, avdramatiserar fysiskt våld mellan män: att »bli slagen«, »få stryk« eller »vanligt våld, bråk och slagsmål med bara knytnävar«. De framställer istället »det värsta som kan hända« som våld som inkluderar vapen. Pierre säger: »Det är vapen jag är rädd för. Jag är inte rädd för knytnävar och sånt. *Vapen*«. Han får medhåll av Emil: »Ja, vapen är det värsta«. Rädslan legitimeras med att de fysiska skadorna riskerar att bli allvarligare – kroniska eller dödliga.

Reza: Jag kan gärna ta emot stryk, men jag vill inte precis bli skjuten i arm... i... bli skjuten och

bli mördad eller någonting, det är det som gör mig rädd. Eller bli huggen med en kniv och få, vad heter det, kroniska skador.

Även andra tar upp allvarliga fysiska konsekvenser: »Du kan dö för minsta lilla grej. Bara en kniv träffar fel eller nånting« (Pierre) eller om du får en »batong i huvudet« (Emil). Vissa killars påstådda icke-rädsla för »vanligt våld« kan bero på att de förväntas hantera erfarenheter av våld bättre än unga kvinnor, att de skall »visa sig tuffa« och »vara »starka, bita ihop och gå vidare« (Burcar 2005:111). Kalle motiverar varför han är mer orolig för att inte kunna hjälpa en kompis i nöd: »att bli slagen, det är okej, man läker väl alltid på något sätt«.

Flera killar som menar att de kan försvara sig mot våld gör undantag för våld som inkluderar vapen: »Det är klart att man kan försvara sig men inte mot vapen (Pierre). Kanske handlar det om huruvida man tycker sig ha möjlighet att avgöra motpartens styrka: det går att uppskatta en persons fysiska styrka (»farlighet«) genom att titta på kroppsstorleken, men denna försiktighetsåtgärd hjälper föga om personen i fråga är beväpnad. Ytterligare ett osäkerhetsmoment som tas upp är svårigheten att förutsäga vem som skulle kunna vara beväpnad. Pierre säger: »Du kanske ger en örfil [och] du får en kniv tillbaka i magen. Så är det.« Filip menar att »folk har mycket vapen nu, ute överallt« och Reza hävdar att »vem som helst har tillgång till vapen« och att »även den minsta lilla unge kan ha en pistol på sig, man vet aldrig«. Diskursen om att det idag finns mycket vapen »överallt« och att »vem som helst« kan vara beväpnad torde medföra en känsla av att det är svårt att skydda sig. Det kan användas för att legitimera rädsla för våld – om bråk med »vem som helst« kan vara omöjligt att försvara sig mot och därmed potentiellt dödligt, är det rationellt att vara rädd för det. Även en machokille (som »gärna tar emot stryk« och som inte är rädd för »vanligt våld« eller »knytnävar«) kan därmed »erkänna« rädsla för våld utan att bli betraktad som »feg«. Det liknar i mångt och mycket det sätt som diskursen om slumpmässigt våld (begånget av »vem som helst mot vem som helst«) används retoriskt för att legitimera egen eller andras rädsla även för det mest osannolika.

»Våldtäkt är det värsta som någonsin skulle kunna hända«

Tjejernas utsatthet framställs som i stort sett uteslutande sexuell och rädsla för våldtäkt har kallats för *the female fear* (Gordon & Riger 1989). Tidigare forskning har visat att vissa kvinnor till och med anser det vara värre att bli våldtagen än att bli mördad (Stanko 1995:57; Ferraro 1996:667; May 2001:141).

Kvinnors rapporterade rädsla för våldtäkt sjunker med åldern och yngre kvinnor uppger i störst utsträckning rädsla för våldtäkt (Litzén 2005:88; Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski 2001:43f). Kvinnors, i kvantitativa undersökningar uppmätta, högre grad av rädsla för våld förklaras ibland med att de förväntar sig allvarligare konsekvenser än männen. Det kallas för kvinnors *fysiska sårbarhet* och »det värsta som kan hända« antas för i stort sett samtliga tjejer vara att bli våldtagen. Zaris svar är typiskt: »Jag är inte rädd för och bli liksom rånad eller slagen. Jag är rädd för våldtäkt. Jag tror det är det värsta som någonsin skulle kunna hända en tjej«. Det skulle kunna ses som en illustration av »våldtäktens symbolvärde« som bland annat innebär att andra våldshandlingar skulle framstå som värre om våldtäkt inte fanns (Jeffner 1997). Anna skrattar åt eventuella konsekvenser av att »bli nedslagen«: »jag kan inte säga att jag är rädd för att bli nedslagen, att någon ska hoppa på mig, så att jag skulle få en blåtura [skratt]« (jmf Burman m.fl. 2003:79). Här är det, liksom ovan, de *fysiska* skadorna av våld som avdramatiseras. I jämförelse med killarna nämner tjejerna ett större spektrum av företeelser som de säger sig vara mindre rädda för: »rån«, »gångbråk«, »bråk« med annan tjej samt att »bli slagen« eller »nedslagen«. Samtliga företeelser jämförs med våldtäkt. Viktoria säger »jag är jätterädd för att bli våldtagen [...] Och sen efteråt, hur hela ens liv liksom förstörs [...] bara på en kväll liksom«. Emma säger någon liknande: »Det är nog det värsta som man kan vara utsatt för egentligen för det är ändå men för livet, liksom«. En våldtäktserfarenhet konstrueras som oerhört traumatisk (»hela ens liv förstörs«, »men för livet«) och de antar att konsekvenserna av en våldtäkt skulle vara värre än alla andra former av våld och betonar då framför allt de förmodade psykiska skadorna, till exempel efterföljande rädsla för våld(täkt).

En erfarenhetsparadox?

Det skiljer sig åt vilken betydelse ungdomarna tillskriver direkta personliga erfarenheter av våld för efterföljande rädsla. Reza antar att utsatthet för »grov misshandel, speciellt utan anledning« kan få allvarliga psykiska konsekvenser och hänvisar till en ung kille som efter en misshandel hade blivit »värsta paranoida« och »psykiskt rubbad« och inte längre vågade gå ut på kvällarna. Viktimologisk forskning utgår oftast från ett liknande antagande om att viktimisering leder till ökad rädsla, minskad grundtrygghet och ökad misstänksamhet mot omgivningen (Lindgren, Pettersson & Hägglund 2001:129, 138) och enligt brottsofferjournsdiskurser antas konsekvenserna av till exempel ett överfall eller en våldtäkt vara mycket allvarliga (Ryding 2005:145f). Inom forskning om rädsla för brott är

frågan om huruvida rädsla för brott är relaterad till brottslighet (direkta eller indirekta brottserfarenheter) däremot en grundläggande tvistefråga (Hale 1996:112; Ditton med flera 1999:92; Anderson, Kinsey, Loader & Smith 1994:79). En liknande oenighet finns bland de intervjuade ungdomarna där en *erfarenhetsparadox* framträder. Personliga direkta erfarenheter av våld används nämligen både för att förklara *närvaro* och *frånvaro* av rädsla för våld (jmf Winton 2005:170).

Den första kategorin av ungdomar som ser rädsla som ett stort problem, antar att erfarenheter av våld leder till (ökad) rädsla. »*Om man inte har råkat ut för någonting, så är man inte rädd*, man tänker inte på vad som kan hända, egentligen«, säger till exempel Johanna. De berättar om viktimeringserfarenheter som har förändrat deras trygghetsupplevelser.³⁴ Andra exempel på hur obehagliga erfarenheter nämns som orsak till rädsla för våld är de tjejer som beskriver hur till exempel blottare har påmint dem om deras utsatthet.

Å andra sidan finns det ungdomar som tvärtom hävdar att personliga erfarenheter av våld har gjort dem mindre rädda eller orädda. Josefin säger att hon »*aldrig*« är rädd för våld eftersom hon »faktiskt blivit eller vart med i våld eller så« vilket har medfört att hon »*vet hur det känns*«. ³⁵ Ungdomarna tolkar sålunda våldserfarenheternas inverkan på rädsla för våld på diametralt motsatta sätt – å ena sidan att de leder till *ökad* rädsla och å andra sidan till *minskad* rädsla. En möjlig förklaring är att »faktisk« grad av grovhet hos händelsen påverkar efterföljande rädsla.³⁶ Jämbördigheten hos de inblandade kan vara av betydelse för hur allvarlig en händelse

34 Richard talar om när han en sen eftermiddag blev slagen och sparkad av två gamla klasskompisar och att han »fortfarande inte [vet] anledningen till varför«. Johanna förklarar varför hon är rädd för våld: »det är bara för att i augusti så blev jag och Ulrika påhoppade inne i stan av en påverkad man. [...] vi fick lite slag här och där och efter det så har det inte alls varit tryggt någonstans«. De ger i båda fallen bilden av »idealiska brott« där de blir utsatta för oprovocerade påhopp av personer som är starkare än dem själva, (två mot en i det första fallet och en vuxen man mot två unga tjejer i det senare fallet) när de är på väg att posta julkort en sen eftermiddag respektive står och pratar med några killar en ljus sommarnatt. De har svårt att förstå varför det inträffade och beskriver sin utsatthet och besvikelse över att ingen i omgivningen ingrep. I båda fallen beskriver de hur det ledde till relativt allvarliga skador, sjukhusbesök och polisannmälan.

35 Hon tar bland annat upp en händelse vid en utomhusfest då en tjej »kollade snett« på henne varvid »tjafs« uppstod och »örflar«, »boxar« och »sparkar« utdelades. Efteråt »kändes [det] ingenting [skratt]«, säger hon.

36 Josefins erfarenheter var kanske inte lika allvarliga, hon framhöll till exempel inte att hon hade sökt sjukvård för eller polisanmält det inträffade (vilket inte betyder att de inte har gjort det).

upplevs vara. Det kanske är främst när en person ser sig som offer för ett övergrepp mot en svagare part, för ett »idealiskt brott« och när denne definierar gärningsmannens agerande som »okontrollerat« och oförståeligt som det leder till ökad rädsla? Om en våldserfarenhet istället tolkas som en konflikt mellan jämbördiga parter, till exempel lika antal jämnåriga av samma kön, leder den kanske inte till ökad rädsla i lika stor utsträckning. Josefin ger till exempel bild av ett i hennes vardag ganska typiskt »tjafs« mellan tjejer på en fest. De intervjuade på SUB antar att erfarenhetens betydelse för rädsla hänger samman med »offrets« relation till motparten, om »man blir nedslagen i ett tjafs med kompisarna« eller av »nån helt vilt främmande«. I det senare fallet antas man bli mer rädd eftersom känslan av kontroll upplevs vara mer begränsad (då »har man ju ingen koll på nåt«) än om erfarenheten sker till exempel inom ramen för en kompisrelation.

En annan anledning till varför personer inte beskriver sina erfarenheter som allvarliga, traumatiska eller omvälvande händelser skulle kunna vara en ovilja bli definierad som »offer«. Offerrollen är inte entydigt positiv eller negativ, den kan medföra ansvarsfriskrivning, omvärldens sympati, hjälp och stöd men den kan också medföra känslor av maktlöshet, passivitet, förlorad kontroll och tvivel på den egna fysiska kapaciteten att kunna försvara sig (Viano 2000:13-14; Burcar 2005:20). Den skilda vikt som enskilda erfarenheter av våld tillskrivs för rädsla kan också hänga samman med en individs tidigare *sammanlagda* erfarenheter av våld.³⁷ Ungdomars rollblandning, att de inte sällan både har offer- och förövarerfarenheter, om möjligen vid skilda tillfällen, kan vara av betydelse, till exempel om en person enbart har sett sig som »offer« eller om denne även har varit utövare av våld. Ytterligare en aspekt som kan påverka ungdomarnas tolkningar av en händelse är hur för dem betydelsefulla personer i deras omgivning har reagerat på och talat om det som hänt.

Platser: »Det beror på var man är«

Pernilla: Alltså främsta tiden då jag är otrygg [...] är nattetid om jag är i vissa områden [...] utanför

37 Arbetande på brottsofferjourer gör, enligt Ryding (2005:146), två motsatta tolkningar av tidigare erfarenhetens betydelse för om en person hamnar i kris, efter att ha erfårit våld, där rädsla antas ingå som en känslomässig krisreaktion. I vissa fall antar de att en persons erfarenheter av liknande händelser kan göra upplevelsen allvarligare eftersom det blir en påminnelse om den egna utsattheten. I andra fall antar de tvärtom att frånvaron av liknande händelser kan vara just det som gör krisen till en kris eftersom det blir en överraskning för personen och leder till en ny syn på verkligheten, som till exempel otrygg.

stan. Runt Nordstan gillar jag inte heller, dom kvarteren. Men annars så tänker jag nog inte så jättemycket på var jag går eller befinner mig.

Ungdomar relaterar inte sällan upplevelser av rädsla eller icke-rädsla till geografiska platser i staden på basis av sina bilder av och känslor inför dessa. De säger att deras rädsla delvis beror på *var* de befinner sig. När de ska ge en bild av otrygga platser kontrasterar de den urbana stadsmiljön i Göteborg till »landet«: »På landet är det ingen fara, där är jag ju på helgerna, då kan man vara ute hur länge som helst men inte i Göteborg« (Jesper). En annan uppdelning är mellan »stan«, vilket oftast betyder centrum av Göteborg, och ett område eller en stadsdel utanför centrum. Ibland beskrivs ett visst område, inte sällan det som de själva bor i, som tryggare än »stan« eller vissa platser i centrum:

Johan: Det händer faktiskt [att han tänker på att det kan hända honom något]. Inte när jag går just i mitt område hemma eller så, men...[...] just när man är... om man kan va på Brunnsplanen eller... ja, Backaplan eller var man nu kan tänka sig.

I andra fall upplevs »stan« vara tryggare än ett visst område eller »vissa områden« belägna utanför centrum.

Jesper: Det är många områden som jag undviker direkt och som jag aldrig skulle kunna tänka mig att gå i ens när det... efter klockan elva. [...] [Nämner två områden] Men jag tycker dom områdena är väl ganska otäcka. [...] [Det] är ju väldigt hög brottslighet i dom områdena, oftast.

I andra fall är de mer precisa och säger att de kan känna sig otrygga när de befinner sig på specifika geografiska platser. »Det finns vissa spårvagnshållplatser typ, som man bör undvika. Den i [stadsdel]. Det har vart knivrän där jag tror fyra, fem gånger, typ« (Nelly). I citaten ovan nämns Backaplan, Brunnsplanen samt Nordstan (också kallat Femman eller Femmanhuset). Det senare, ett centralt beläget förr nattöppet affärscentrum, nämns ofta som typexempel på en otrygg plats:

Heidi: Jag skulle aldrig sätta mig ner på golvet i Nordstan och blunda liksom... [skratt] för då skulle jag tro att nån [...] kan komma och typ sparka en i ryggen eller sno ens, rycka åt sig din väska.

Att just Nordstan är en av stadens »farligaste« platser, som undviks av många, är så självklart att det inte ens behöver nämnas, »alla« förväntas veta det. Filip menar att »det är samma sak överallt«, men när jag frågar dem om de går ensamma på natten i Nordstan säger Pierre: »Klart man inte vill det, vem som helst kan ju komma och sätta kniven i ryggen«. ³⁸ Omnämmandet av dramatiska företeelser, som knivar och sparkar i ryggen från »vem som helst«, understryker platsens utpräglade farlighet.

Ungdomarna nämner inte enbart specifika platser utan också typer av platser till exempel med bestämda funktioner: »större knutplatser, busshållplatser, spårvagnshållplatser där det är mycket folk i rörelse« (Richard). För killar handlar det om öppna och befolkade offentliga platser, till exempel torg (»det också [är] såna här platser man inte vill vara på sena kvällar«, Richard) medan tjejerna beskriver obefolkade platser som farliga.

Heidi: Hamnen och nere typ runt Operan och Kasinot och typ bakom Järntorget, Esperantoplatsen och runt där [...] är så himla äckligt, det är så ödsligt och jättemörkt och det finns inga folk och...

Inte oväntat nämns ödsliga och mörka platser i samband med tjejers rädsla för våldtäkt:

Linda: Om man vet att det är många tjejer som har blivit utsatta på ett ställe och man inte har gjort något åt saken [skratt]. [...] Det är ofta mycket i parker som tjejer blir våldtagna och just gå i den parken ensam om natten [...] är väl mer skrämmande för en tjej.

... när – socialt mörker

De flesta fysiska platsers upplevda »otrygghet« är *tidsrelaterad*, de anses inte alltid vara (lika) otrygga. Ungdomarna säger sig framför allt vara rädda för våld om de befinner sig på vissa platser när det har blivit mörkt (»jag hatar att vara själv när det är mörkt«, Lina), oftast senare på kvällen eller natten. »På dan är det väl okej« säger Jens »då är man väl lagom

38 En parallell kan dras till kvinnor som i en studie uppgav att de utan inskränkningar rörde sig »överallt« i stadsrummet, medan de i realiteten, menar Andersson (2001:45), rörde sig i »ett reducerat offentligt rum«. De intervjuade tyckte sig inte behöva specificera dessa inskränkningar eftersom forskaren i egenskap av kvinna förväntades förstå att det inte innefattade till exempel parker, tunnar och gränder.

trygg, men på kvällarna...«. Reza ger intryck av att det handlar om mörkerrädsla som inte nödvändigtvis behöver vara kopplad till rädsla för våld. Han »vet« inte »vad man oroar sig för [...] men någonting gör en rädd när det är mörkt«. Med mörker antas ödslighet och tystnad inträda. Josefin säger att »typ inne i stan och sånt, det är ju äckligt mörkt typ, ibland« och Lina minns när hon »gick inne i stan mitt i natten och inga spårvagnar kom [skratt]«. Emma fyller i: »det är tyst överallt och så typ hör man så här ljud som man ba...«.

Platser som antas vara *helt* folktomma upplevs dock inte som obehagliga, varken av killar eller av tjejer. Rädslan baseras istället på ett antagande om att de fåtal människor som är ute på natten, när »ingen annan« antas vara det, inger otrygghet snarare än trygghet:

Viktoria: Det är lite konstiga människor där ibland och så är det alltid jättetomt på gatorna, även om det är nästan mitt i stan.

Jens: Y-torget går man ju inte gärna igenom mitt i natten. För då är liksom alla affärer stängda, det är inte en käft där utan det är några fräcka ungdomar som står och hänger.

Stina: Jag gick hem igår klockan halv elva [...] över torget och hem till mig. Jag såg [...] ju inte en människa och liksom jag känner mig ju inte rädd. Men... det vet jag ju att om jag hade letat hade jag hittat dom. [skratt].

Ungdomarna talar om ett *socialt mörker*, om vad som förväntas ske på kvällar och nätter, snarare än »naturligt« mörker, att solen går ner vid en viss tidpunkt.³⁹ Rädslan för platser efter mörkrets inbrott kopplas till föreställningar om karaktären hos det sociala liv som pågår då där, närmare bestämt de sociala aktiviteter och kategorier av människor som antas kunna befinna sig där. Logiken är att platsers sociala liv förändras med mörkret, de »ofarliga« människorna försvinner medan »farliga«, »onda« typerna av människor, som gör »farliga« saker, tar över dem och gör dem otrygga. Platser förväntas alltså bli »farliga« därför att »farliga« kategorier av människor (till exempel »gäng«, »maffia«, »dom«, »konstiga

³⁹ Ett undantag är Isa som menar att rädsla kommer med mörker oavsett tidpunkt och beskriver sin rädsla för att ta sig hem efter skolans slut: »När det är mörkt, det är helt katastrof, jag är väldigt rädd när det är mörkt. [...] särskilt när det är vinter, när man går hem, typ det börjar bli mörkt vid två-tiden på eftermiddagen och vi slutar vid femtiden.«

människor«, »fräcka ungdomar«) förväntas kunna befinna sig där vid vissa tidpunkter:

Stina: Men bara man kan hålla sig borta från dom platserna [...] Det är [både] platser och människor, för dom människorna befinner sig ju på vissa platser. [...]

Gustav: Efter nio så är det ju lite maffia här [på torget].

Jens: Det finns ju ställen man undviker [...] det är inte så jättekul att springa runt inne i Femmanhuset klockan fem på natten för då är det mycket [...] folk som står i gänggrupper.

... och vem du är

Ungdomarnas diskurser om rädslans platser ger tillsammans en bild av detaljerade mentala kartor över staden Göteborg, där hela områden, enstaka specifika platser eller typer av platser kategoriseras som rädsloskapande, »otrygga« eller »farliga«. Dessa platsers »otrygghet« är dock *relativ*, till exempel gällande *tid* (på grund av det sociala livets förmodade skiftningar) men också för *vilka* personer eller grupper de olika platserna förväntas vara otrygga. Inte sällan antas de vara otrygga *för andra* men inte för dem personligen. De kan också antas vara otrygga för vissa kategorier av ungdomar, för dem som kommer »utifrån« men inte dem som bor där, för tjejer men inte för killar eller tvärtom, för »snobbar« men inte för andra eller för »svenskar« men inte för »invandrare«. En intervjuad på SUB illustrerar betydelsen av plats för en individs känsla av trygghet genom att berätta om en grupp »riktigt, riktigt kriminella«: »dom går ju inte upp till Avenyn för där känner dom inte... sig trygga, för där är det annat folk. Men liksom nere i Femman är dom ju kungar«.

Stereotypa bilder av »förorter«

Uppdelningen av staden i »farliga« respektive mindre farliga områden avspeglar dominerande diskurser om staden Göteborg som en socialt, etniskt och boendemässigt segregerad stad där vissa områden stämplas som »problemområden«. Det är ungefär samma områden som pekas ut som »farliga« av ungdomarna. Det rör sig om handfull stadsdelar som de kallar för »förorter«, som också brukar beskrivas som »invandrartäta«. Stereotypa bilder av platser eller områden som otrygga är avhängiga föreställningar om de individer eller grupper som

antas bo eller bara tillfälligt befinna sig där (jmf Anderson, Kinsey, Loader, Smith 1994:15). Jesper säger till exempel »Dom mest kriminella bor i [område]. [paus] Så dom områdena går jag aldrig till«. Etniska majoritetsgruppers rädsla handlar inte sällan om rädsla för etniska minoritetsgrupper, en rädsla som baseras på stereotypa bilder av »invandrare« som förövare av våld (Pain 2001:906). När en grupp tillfrågas om var »ryktena« om vissa områden som farligare än andra kommer ifrån svarar Emma: »Från typ ingenstans. Ja, men det är utlänningar, det är utlänningar.« De ger uttryck för en föreställning om att det är farliga områden för att »utlänningar« som »har hamnat« där »bildar gäng« och slår ner andra.

Ungdomarna nämner sällan »invandrare« lika explicit som Emma som orsak till vissa områdets »farlighet« (jmf Day 2001:112; Lane 2002:461). Dock menar de ungdomar som bor där att även om det inte sägs rakt ut baseras rädslan för dessa områden just på fördomar om gruppen »invandrare«. I stort sett samtliga ungdomar, som bor i de enligt vissa ungdomar »farliga« områdena, men även en del som inte bor där, visar upp en enad front mot vad de menar är massmedialt spridda fördomar, generaliseringar och stereotypa föreställningar om »invandrare« som kriminella, våldsamma och farliga. Pierre tror till exempel att »ryktet om invandrare« gör att de som besöker »invandrartäta« områden »blir rädda« och Filip finner sig föranledd att understryka att förortsområden »är som alla andra ställen bara att det är invandrare där«. »Såna där ställen nämns hela tiden [i media] i samband med brott, ungdomsbrott framför allt« säger Heidi och Alicia »tycker att media överdriver mycket när det gäller invandrartäta områden« och att »om man alltid beskriver dom dåliga sidorna och man inte är där utan [bara] läser [om dem], då förstår jag att man blir rädd för det«. De framstår sålunda som kritiska till spridda diskurser om vissa »förortsområden« som otryggare än andra och gör motstånd mot dem genom att konstruera alternativa skildringar av »förorten«. Samtidigt påverkas de av dem och medverkar i viss mån till att de reproduceras.

De »onda« etniska minoriteterna – inte »invandrare« generellt

Ett sätt att samtidigt förhålla sig kritiskt till föreställningar om »invandrare« och »invandrartäta« områden som »otrygga« och reproducera dessa är att konstruera specifika etniska grupper som mer »farliga« och våldsbenägna än andra. Det råder en statushierarki mellan olika etniska grupper som möjliggör att vissa grupper utmålas som syndabockar och stereotypiseras. Stina, som är »svensk« och som poängterar att hon inte är rasist, »det här kommer låta extremt rasistiskt men...«

(jmf van Dijk 1987), gör en uppdelning mellan olika »folkgrupper«:

Latinamerikaner [...] dom är liksom integrerade [...] Medan man kanske ska hålla sig undan från, alltså inte i största allmänhet så, men liksom från albaner och somalier. För alltså när dom samlas i gäng [...] då ska man inte umgås med dom. Och det är inte för att dom kommer från det landet utan det är för att det har blivit så. [...] Det är ju farligt för, jag menar, det är ju inte som att dom inte bråkar.

Även Emil och Filip, som själva identifierar sig som »invandrare« och som säger sig vara kritiska mot fördomar gällande »invandrare«, gör liknande stereotypa beskrivningar:

Emil: Det är för mycket folk som, du vet, såna nyimporterade [skratt] somalier och sånt [...] samlas [...] som ska leka, leka maffia, du vet. Det är därför det blir så hos oss, du vet...

Filip: Dom försöker visa att dom är bättre och...

Emil: Ja, dom försöker visa att dom är nån. Dom är potatisar allihopa. [...] Så fort dom ser att nån ny kommer och dom ser att han är hjälplös, så hoppar dom på honom direkt.

Ovan görs en uppdelning mellan *vi* (majoriteten av invandrarna) och *dom* (minoriteten, somalierna och albanerna) där de senare utpekade som områdets *interna* hot och får utgöra syndabockar. Deras områden är farliga för att en minoritet av de boende »invandrarna« betar sig normbrytande (jmf Elias & Scotson 1965/2004). Antaganden om »somalier« och »albaner« är baserad på en konstruktion där de »värsta« inom respektive grupp, »den onda minoriteten«, de som »samlas i gäng«, »bråkar, »leker maffia« och »hoppar på« dem som är »hjälplosa«, skildras som representativa för en hel folkgrupp, men däremot inte som representativa för »invandrare« generellt (ibid: v). Genom att den grupp som identifieras som minst etablerad i områdets sociala gemenskap, minst »integrerad« (jmf Lane 2002:451f) eller nyligen inflyttad (»nyimporterad«) konstrueras som ett internt hot mot tryggheten i området, blir det också en bild av ett åtminstone delvis utifrån kommande hot.

»Råsnobbar« rädda i »förorten«

Även två mindre etniskt segregerade arbetarklassområden kategoriseras som »förorter« av de ungdomar som snarare än

etnicitet talar i termer av social klass. När en grupp tjejer får frågan om ungdomar i Göteborg är rädda för att utsättas för våld svarar Emma att »dom flesta ungdomar har blivit mer rädda... eller det är typ såna snobbar«. De fortsätter med att beskriva dem som »råsnobbar«, »brats« och som »killar«, »svenskar«, »blonda« med »bakåtslickat hår och spets skor«, boende i »rikemansområden«:

Emma: Om dom ens typ visar sig i förorterna så liksom...

Josefin: – har dom inga kläder kvar och [skratt]

Amanda: [skratt]

Emma: [skratt] Så kommer dom typ hem i kal-songer och strumpor [skratt]

Under mycket skratt utmålas sålunda en socialt privilegierad grupp, unga rika män från överklassområden, som tämligen utsatt – som rädda och nakna efter att ha blivit bestulna på allt de äger. Amanda säger att om »typ en råsnobb skulle åka till [en »förort]. Han hade blivit rånad direkt«. När de, eftersom de skrattar så mycket, tillfrågas om det kan finnas någon sanning bakom antagandena svarar Josefin att »det finns en sanning men [...] dom ryktena överdriver. [...] Dom springer och gör det större och större och hittar på grejer och sånt.« Senare under intervjun är de fortfarande ambivalenta men antar att sanningshalten hos dylika påstående inte har så stor betydelse om ryktena är leder till att »såna snobbar« undviker den beryktade platsen.

Josefin: Men jag känner några som bor i [rikt område], typ såna snobbar och dom vågar typ inte gå till [ett visst torg] bara för att ryktet går att typ »går ni dit så får ni stryk«, så...[...]

Emma: Och då håller man sig därifrån.

Strategier för att undvika rädsla eller utsatthet riskerar, enligt ungdomarna, att leda till ökad segregation mellan olika ungdomsgrupper, mellan ungdomar i »fattiga« och »rika« områden och mellan »invandrare« och »svenskar« (jmf Hubbard 2003). Även om de talar om »svenska killar« framträder *klassaspekten* här som den väsentliga, att de rika är rädda för att bli bestulna eller slagna när de besöker de »fattigas« områden (»förorterna«). De tjejer som här uttalar sig identifierar sig som »svenskar« och går på Individuella programmet i en etniskt blandad »förort«. De utgör en atypisk grupp tjejer i materialet genom att de framställer sig som orädda för, vana vid och aktivt användande av våld. De talar om våld och frånvaro av

rädsla på samma sätt som vissa grupper av de intervjuade killarna gör, vilket kanske kan vara en anledning till att de istället för att som de andra tjejerna fokusera på kön lyfter fram social klass som betydelsefullt för en individs rädsla för våld.

Farligt för främlingar men tryggt för dem som bor där

Uppdelningar i »vi« och »dom« görs inte endast utefter förmodade etniska skiljelinjer eller social klass. Det kan också handla om individers och grupper förankring i ett område där en skillnad görs mellan »vi som bor här i området« respektive »dom som kommer utifrån«. I forskning om rädsla för brott antas ofta välkända platser upplevas som trygga till skillnad från okända (Day & Carreon 2003; Mallén 2005). Det stämmer överens med hur vissa ungdomar resonerar, Heidi säger till exempel att det många gånger handlar om »rädsla för det okända« och att »folk bildar sig åsikter om ställen som dom inte ens har vart på« och Alicia tycker att de rädda borde åka dit och bilda sig en egen uppfattning. Problemet är dock, menar Heidi, att »dom aldrig skulle våga« (jmf Anderson, Kinsey, Loader, Smith 1994:15).

En närmare analys av ungdomarnas tal visar dock att även kända platser upplevs som otrygga. En del av de intervjuade beskriver det egna bostadsområdet som relativt otryggt (jmf Lane 2002:460f; Walklate 2000). När en grupp tjejer tillfrågas om »Göteborgs farligaste plats« nämner de utan tvekan det område där de själva bor. Josefin styrker antagandet med att säga: »Det har stått i tidningen också«. Zari, som bor i en »nordlig förort«, tycker att det är »läskigt« att åka nattvagn dit och Mina instämmer: »min mamma uppskattar inte heller att jag åker ut till såna förorter [...] alltså på natten då, ensam, för att [...] man har hört så mycket«. Jens säger att han »ju inte [skulle] gå runt i [två områden], mitt i natten heller. Visserligen [...] bor jag ju på båda ställena [...] så jag känner mig väl hyfsat hemma där men jag vet ju ändå att det är...«. Stina som bor i ett av de områden som ibland benämns som »farligt« säger att de som inte bor där bör hålla sig därifrån eftersom »du kan bli skjuten [skratt] [...] alltså det finns ju maffia här, alltså gangsters, alltså det låter jävligt löjligt men det *gör det* och det är liksom organiserad brottslighet«. De grundar sina föreställningar på vad de har upplevt, läst i tidningen, »hört« eller bara anser sig »veta«. Stina ifrågasätter dock sin och andras uppfattningar: »om inte ens jag som bor här [...] vet om vad som händer, då är det knappast så att folk som bor i centrala Göteborg eller liksom i Stockholm har nån koll på vad som händer i förorterna«.

Ett och samma för intervjupersonerna kända område kan sålunda definieras både som otryggt och tryggt beroende på

vem personen är och har för relation till områdets befolkning. Ett återkommande antagande är att områden som kategoriseras som »farliga« inte är det för de ungdomar som bor där – »när man bor typ i [ett område] själv, tycker man inte det är farligt« (Josefin). Många gånger beskrivs det egna området, »hemma«, som tryggt, till exempel säger Isa:

Inte i stan, nej [jag känner mig inte tryggt]. Idag var jag ute tre timmar [...] och [...] typ två, tre män som gick förbi mig sa konstiga saker. [...] »Oh, my God, nu får jag skynda mig hem« [skratt] »och vara försiktig«, du vet. Sen blev det helt okej, när jag kom tillbaka, bara jag kommer tillbaka hem igen. [skratt].

Hur kommer det sig att ett område antas vara tryggt för dem som bor där samtidigt som det antas vara otryggt för människor utifrån? Betydelsen av *känna sig hemma*, »being local«, i ett visst område för upplevelsen av trygghet betonas i en brittisk studie av ett brottspräglat område (Walklate 2000). På ett liknande sätt lyfter ungdomarna fram att som tillhörande lokalbefolkningen är man trygg eftersom »man känner alla«, »man inte slår varandra« och att man »vet att man har folk bakom sig« om något skulle hända. Det medför också att »man lär sig undvika« interna hot och urskilja potentiella externa hot.

»Man slår inte varandra«

Förtrogenheten med människor och grupper i ett område beskrivs som viktig för tryggheten eftersom de som känner varandra inte förväntas skada varandra – »man slår inte varandra« (Lina) (jmf Walklate 2000:7). Pierre säger att han känner »alla« i ett visst område (jmf s. 70) och att det därmed inte är farligt för honom eftersom han kan lita på att ingen därifrån skulle göra honom något och som kommentar till »områden man inte åker till« säger Amanda, som tidigare har bott där, att hon inte »bryr sig« eftersom »dom gör inte mig nåt«. Även om det egna området beskrivs som tryggt för dem antar de att om man kommer »utifrån« utan att känna någon och »inte hör hemma där« (Lina), är »ny« eller »okänd« (Josefin), *kan* det, om du betar dig på ett visst sätt, vara »farligt« (jmf Walklate 2000:6,9). Lina säger: »där vi bor [ett område] typ, man slår inte varandra utan kommer det in nån som man vet inte hör hemma där så är det typ dom som blir offren eller nåt«. De förtydligar: »typ som okänd så« (Josefin) »kan man ju åka på lite stryk så där [skratt]« (Emma) »men det är mycket större risk« (Lina) »om man kaxar sig« (Josefin), om man är »upp-

käftig« (Emma). Stina, som inte heller tycker att hennes område behöver vara otryggt för dem som bor där, säger:

Alltså du ska inte komma hit om du inte bor här i princip, speciellt inte om du är svensk. [...] Du ska inte komma hit på kvällen, absolut inte. Om du inte är med folk som känner området. [...] Det känns inte som en bra idé egentligen att vara ute sent, om man inte tillhör den gruppen människor som... ja, som är...

Hon anser att som »svensk« boende i ett område som domineras av »invandrare« är speciellt utsatt: »i och med att jag är i minoritet på det här stället«. De som tillhör en minoritetsgrupp, som är annorlunda, antas riskera att utsättas för våld i högre utsträckning och därmed kanske också vara räddare. Här förstås utsatthet och rädsla som knutet till en specifik plats (en »förort«) och dess sociala kontext, i det här fallet områdets etniska sammansättning. Mönstret att individer tenderar att uppleva sig som otrygga i områden där de utgör en etnisk minoritet återkommer i en tysk studie om unga tjejers bilder av otrygga platser (Rätzl 2000) och både brittisk och amerikansk forskning har identifierat de räddaste »vita« som boende i etniskt blandade bostadsområden (Pain 2001:906). När några andra ungdomar får frågan om det har betydelse för tryggheten om man ser ut att vara »svensk« när man besöker deras område svarar Emil: »Nej, det är inget sånt«. Han förklarar: »hoppas man på nån som är ensam, eller nån hjälplös, så är man själv en fis«, det vill säga feg. Filip menar dock att killar på besök bör undvika att se rädda ut samt att »kaxa sig«:

Alltså det är samma sak [som i andra områden]. [...] en kille som är kaxig och sånt, ska inte komma till [ett område], där jag bor, och kaxa upp sig för då kommer han få stryk. Hur stor han än är [...] Om han [bara] kommer och tittar ska jag... inte börja bråka med honom... eller nånting.

Principen att den som kommer utifrån och kaxar sig »får stryk« framställs inte som specifikt för deras område. Även Josefin, som bor på andra sidan av staden, poängterar att det är om en person kommer utifrån och »kaxar sig« som det kan vara riskabelt att vara i deras område. Ungdomarna ger här uttryck för ett territoriellt revirtänkande – de försvarar sitt »sitt« område vilket kan innebära att någon som försöker inkräkta riskerar att »åka på lite stryk«.

»*Man lär sig undvika dom*«

Välkända områdets upplevda trygghet kan bero på en upplevd känsla av att där kunna kontrollera eventuella »farligheter«. Enligt ungdomarna medför förtrogenhet med människor i ett visst område och de sociala koder som gäller där, att de känner sig tryggare, till exempel eftersom det gör det möjligt att urskilja de som skulle kunna vara farliga (»onda« eller »fiender«), det vill säga skilja ut »vi« från »dom« (jmf Walklate 2000:6):

Stina: Jag har aldrig upplevt att jag har vart rädd när jag går i [ett område]. Men det handlar ju om att jag håller mig borta från [...] den sortens människor som man skulle kunna vara rädd för eller som skulle kunna vara fiender [skratt]

Enligt detta tänkande är de som bor i ett område inte rädda eller utsatta eftersom de vet *vilka* de ska »hålla sig borta från« och *hur* man gör det. Gustav som går i skolan i samma område säger att han helst inte befinner sig på torget under kvällstid: »Jag är inte här på kvällarna. [...] För det är rätt... m...maffigt där, tror jag. Det är folk som...är onda«. Stina, som har bott där »i hela sitt liv«, förklarar dock att:

Man lär sig undvika dom efter ett tag. Alltså jag har ju bott här i hela mitt liv och [...] nån gång har det hänt att jag har typ, pratat med nån i dom här gången eller att dom har pratat med mig. Men alltså [...] jag har lyckats undvika dom i femton år. Det är inte så väldigt svårt om man bara vill.

Eftersom våld inte förmodas ske internt inom området (»man slår inte varandra«) och de interna hoten (»de onda minoriteterna«) kan undvikas, konstrueras bråk som något som sker mellan dem som bor där och de som kommer utifrån. Pierre säger:

Jag skulle kunna ta min sovsäck och lägga mig i centrum och sova hela natten utan att... typ bli rånad eller nåt sånt. För jag känner alla i [ett område]. Det är klart om det kommer några andra och så men folk [häriifrån] skulle aldrig...

Att hot mot tryggheten ofta konstrueras som externa, som problem med de »andra«, är väl belagt (se till exempel Pearson 1983:x; Girling, Loader & Sparks 2000). Ungdomarna antar att det egna området kan vara mindre tryggt »om det kommer några andra« utifrån till exempel Isa som menar att det inte är de som bor i de »otrygga« områdena som förstör deras rykte

utan de som kommer dit för att lösa problem »med våld«. Att ha kännedom om vilka människor som »bor där« respektive »inte hör dit« blir viktigt just på grund av att det, förutom vissa individer eller grupper inom området, är människor »utifrån« som konstrueras som potentiella hot.

Johanna: Men [att man inte är rädd] är just för att man känner till sitt område. Man vet vad det är för folk det är som bor där, man ser nästan vilka som inte pa...hör...

Ulrika: Vilka som inte hör dit om man säger.

»*Man känner ju dom flesta*« – »*man har folk bakom sig häriifrån*«

För dem som bor i området och »känner alla« utgör externa farligheter inget hot, säger dessa ungdomar, och genom att lyfta fram externa hot som något som de kan hantera, som de inte är rädda för, konstruerar de sig själva som kapabla och modiga. Betydelsen av att »man känner de flesta« baseras på tilltron att de får hjälp av människor som de känner om någon kommer dit utifrån och bråkar: »Jag vet att jag har folk bakom mig häriifrån, det är det. Man känner sig trygg. Jag behöver inte gå typ och bli misshandlad. [...] Det är klart jag kan bli det men jag vet ändå att jag har fått hjälp.« (Emil). Uttrycket »man har folk bakom sig« återkommer, till exempel när Emma förklarar hur det är i »förorterna«:

Det är nog så bor man typ i såna områden eller bor man typ så här i förorterna, så är liksom, då känner liksom, man känner ju dom flesta. Och då känner man sig ändå trygg. För man vet att man har folk bakom sig i fall det skulle hända något.

Det skulle vara mindre tryggt, menar Pierre, om han besökte ett annat område: »jag känner ingen i [ett förortsområde], det är klart jag inte skulle [lägga mig och sova där]. Den upplevda tryggheten gäller endast det område där han känner tillit till den sociala omgivningen, där det finns människor som beskyddar och ställer upp för honom.

När de talar om otrygghet och trygghet kopplat till olika områden i staden görs sålunda ett antal olika uppdelningar mellan »vi« och »dom«, dels mellan *de som bor* där respektive *kommer utifrån*, där de senare beskrivs både som potentiella hot och potentiella offer, och dels mellan »invandrare« och »svenskar«. Av vissa konstrueras »svenskar« boende i eller utifrån kommande till ett »invandrartätt« område som mer utsatta eftersom de utgör en minoritet eller

ser rädda ut. En tredje distinktion görs mellan olika invandrargrupper, där vissa grupper konstrueras som områdets problembärare, dess »onda minoritet«. Slutligen drar några ungdomar en skiljelinje där social klass får betydelse, nämligen mellan farliga fattiga förortsungdomar och rädda rika överklasskillar (»råsnobbar«).

Rasistiskt våld

En förklaring till vissa gruppers högre rädslo nivåer är *social sårbarhet* det vill säga att individer känner sig sårbara på grund av att de tillhör en social kategori som på olika sätt är utsatt och marginaliserad i samhället, till exempel kvinnor, människor med utländskt ursprung, handikappade, hemlösa eller homosexuella (Tiby 1991). Det går inte att i materialet se något tydligt mönster gällande rädsla respektive icke-rädsla med avseende på ungdomarnas etniska tillhörighet. Inte heller tas betydelsen av etnicitet för rädsla för våld upp speciellt ofta, men det förekommer. Vissa antar att »invandrare« är »en väldigt utsatt grupp«, till exempel Kalle som i opposition mot en annan killes föreställning om invandrare som hotfulla och förövare av våld, lyfter fram att de inte sällan intar motsatt position:

Jag tänker ganska ofta på invandrare, på att dom antagligen är rädda. På grund av... att dom utsätts väl ganska ofta för våld. Därför att dom är annorlunda. Alltså alla människor som ser ut på något sätt som skiljer sig från normen blir ju oftast mer utsatta för våld eller åtminstone för hot om våld.

En annan kille i samma grupp håller med och berättar om en egen hotfull upplevelse som han tolkar som relaterad till att han är »invandrare«:

[...] det var under Göteborgskalaset, så var det en man, han var säkert påverkad, han bara kom fram och puttade på mig. Och jag fattade inte exakt vad som hände så jag... jag gjorde ingenting. Han stod där och stirrade på mig i... tio sekunder, sen gick han.

Två tjejer menar att de i egenskap av »invandrare« är rädda

för specifika typer av våld:

Mina: Jag som invandrare är jätterädd när jag ser killar med kängor och... ja, hela, vad ska man säga, nazistutstyrseln [...] för det är ju verkligen oprovocerat våld. Eller jag är inte rädd för dom så här mitt på ljusa dan, men oftast om dom är fulla och så, då är jag jätterädd.
Zari: Typ skriker »Sieg heil« och sånt.
Mina: Ja och när det är mörkt ute. Alltså då är jag jätterädd [...] för att det är så hatiskt på något sätt. Mot något jag inte har gjort liksom.

De är rädda för skinheads och rasistiskt våld som de menar är svårt att skydda sig mot eftersom det handlar om ett på fördomar baserat hat gentemot dem som »invandrare« oavsett vilka de är eller vad de gör. Mina och Zari generaliserar invandrare till en grupp medan Isa är mer specifik, hon känner sig utsatt och otrygg i egenskap av »muslimsk tjej med sjal«, dels på grund av våldsutsatthet och dels för att »väldigt många kollar på dig på ett väldigt konstigt sätt«. Hon antar att fördomarna mot muslimer, till exempel »att *alla* som har sjal, alla som är muslimer, har våld inuti sig«, har ökat efter attentatet mot World Trade Center den 11 september 2001:

Före det kände alla sig trygga, folk kunde gå ut och hur som helst och när som helst och var som helst. Men nu för tiden så har jag nån sån rädsla inne i hjärtat ibland, jag vågar inte alltid gå ut [ensam], inte som förut [...]. Det finns många alkoholister också, så man har alltid nån sån rädsla, för våld, man kan bli våldtagen eller nån kommer slå mig eller nåt sånt, på grund av att jag har sjal på mig.

Alicia känner inte alls igen sig i detta: »jag känner mig inte hotad när jag går inne i stan, att folk kommer att gå och slå ner mig för att jag har sjal« [...] *alla* människor tittar på det som är annorlunda och mig skadar det inte, så länge nån inte kommer fram och förolämpar mig«. Hon säger att till exempel alkoholister inte är värre mot dem som bär sjal än mot andra, »dom är ju konstiga mot alla människor«. Hon håller dock med om att det finns mycket fördomar: »Människorna [...] har ju fått den här bilden av att många muslimer är terrorister.«

VAD GÖR DE ÅT RÄDSLÅ?

Den här delen av rapporten handlar om vad ungdomarna säger att de gör för att inte vara rädda för våld eller för att hantera den rädsla de har.

Ungdomarna säger sig använda olika rutiner, försiktighetsmått, strategier eller knep för att i olika situationer känna sig tryggare eller för att minska risken för att utsättas för våld i vardagen.⁴⁰ Att vara försiktig behöver inte vara något negativt för individen, tvärtom kan det vara klokt. Strategier behöver inte vara tecken på rädsla för att utsättas för våld, utan kanske snarare skulle kunna betecknas som ett rationellt agerande utan stark emotionell involvering (Åkerström 1996:54). Användande av strategier konstrueras inte av ungdomarna som synonymt med eller som tecken på att man är rädd för våld. Det beskrivs snarare som ett uttryck för sund riskmedvetenhet och en påtvingad, nödvändig och kanske förväntad anpassning till en urban livsstil (jmf Metha & Bondi, 1999:75; Day & Carreon 2003). Att en kille säger att han inte är rädd men använder sig av en mängd strategier, skulle därmed inte tolkas som ett förnekande av rädsla för våld (att han »egentligen« är rädd).⁴¹

⁴⁰ Här kallas det kort och gott för *strategier*. Ungdomarna använder dock inte begreppet »strategier« utan beskriver istället konkret vad de gör eller hur de tänker för att inte vara rädda och/eller för att undvika våld.

⁴¹ Burcar (2005:118f) menar dock att det kan tolkas som indirekta okonventionella beskrivningar av rädsla. Uttalanden som »jag är inte rädd men« följt av ett uppräknande av olika undvikande eller beredskapsinriktade strategier kan, enligt Burcar (ibid:127), ses som nyanseringar av rädslobegreppet. Genom att understryka att strategierna beror på risker som finns »därute« istället för att säga att man som individ är rädd kan betraktas som ett sätt att »ventilera« känslor »inom en kulturellt accepterad ram – inom en riskdiskurs« (ibid.).

En intervjuad på SUB framställer strategier »för att hantera den där [...] ständigt närvarande medvetenheten eller rädslan, vad man nu vill kalla den för« som något som *alla* ungdomar tillämpar – »även om dom inte går runt och är rädda så undviker dom ju vissa situationer«. Dock används de, menar hon, med varierande grad av medvetenhet: »en del har hittat strategier [som] är en så normal del av liksom vardagen, att dom inte ens tänker på att det är strategier och en del är oerhört medvetna om att det är det dom håller på med hela tiden«. En dylik analytisk skillnad kan göras mellan medvetet planerade strategier och mindre medvetet planerade rutiner. När kriminaliteten upplevs som ett problem, oavsett om det är en rimlig uppfattning eller inte, ändrar människor troligtvis sitt vardagsliv på ett sådant sätt att de känner sig tryggare (Johansson 1997:31). Anledningen till de nya vanorna glöms efter ett tag bort och har då blivit till reflexartade och omedvetna vardagliga rutiner vilka ger människor en »ontologisk säkerhet« (Giddens 1991:44). Frågor och svar om rutiner eller strategier för att undvika våld kan därför undervärdera våldets betydelse för vardagslivet (Balvig 1994:38). Det som har fångats in med dessa intervjuer är de medvetna strategierna och inte de mer omedvetna rutinerna. Det är också rimligt att anta att ungdomarnas vilja att kännas vid olika strategier har betydelse.

Listan över försiktighets-, trygghetsskapande eller riskreducerande strategier som har påvisats i olika studier kan göras lång.⁴² En åtskillnad brukar ibland göras mellan *undvikande*

⁴² Exempel på strategier är till exempel att välja färdmedel som känns trygga, gå eller cykla snabbt, ha sällskap med kända personer, inte vara ensam med okända män, inte dricka sig för berusad, lära sig självför-

strategier, att på olika sätt undvika att försätta sig i riskabla situationer och *beredskapsstrategier*, att använda sig av olika skyddstekniker (Keane 1998). Att planera eller höja beredskapen behöver, till skillnad från begränsande beteenden, inte innebära ett undvikande av olika situationer och handlingar. Strategier kan innebära både anpassning till och motstånd mot det rådande (Listerborn 2000:49). Motståndstrategier gentemot rädsla som ungdomarna använder är till exempel att lära sig självförsvar för att sedan mer obehindrat kunna gå ut ensam på kvällen.

Det är inte alla intervjuade ungdomar som säger sig vara rädda för våld eller som hävdar att de använder sig av strategier (det behöver dock inte betyda att de inte omedvetet gör det). Det är heller inte givet att alla ungdomar *vill* undvika riskabla situationer eller våld eftersom spänning förutsätter ett visst risktagande och för att kunna visa sig modig (»macho« eller tuff) krävs det faror. En grupp av de intervjuade, både tjejer och killar, beskriver inte främst strategier som går ut på att undvika våldssituationer generellt, utan istället olika beredskapsstrategier som kan användas när bråk väl uppstår (vilket de utgår från att det förr eller senare gör). Ungdomar har också olika strukturella och individuella förutsättningar att på egen hand med hjälp av strategier göra något åt eventuell rädsla (jmf Lane 2002:462). I en intervjustudie lyfts det fram att kvinnor med olika etnisk och socioekonomisk bakgrund inte har samma möjligheter att undvika nattjobb, åka taxi hem på kvällen eller flytta från ett område som de upplever som otryggt (Madriz 1997). Möjligheterna att skapa sig en från våld trygg vardag och inte låta rädslan styra eller inskränka vardagen, blir därmed en makt- eller rättvisefråga. De intervjuade ungdomarna har visserligen ungdomspositionen gemensam men har, på grund av strukturella faktorer, inte samma handlingsutrymme att undvika situationer där de känner sig utsatta eller att genom olika beredskapsstrategier

svar, undvika högklackade skor som inte går att springa i, undvika konfrontation, bevärna sig (med till exempel nycklar, parfym, hårsprej, kniv), bära överfallslarm, gå i närheten av bilar med billarm, låtsas prata i mobiltelefon, inte bära utmanande kläder, försöka se ut och röra sig som en man (till exempel genom att dölja långt hår), inte bära synliga värdesaker, gå på ett självsäkert målmedvetet sätt, inte se rädd eller »kaxig« ut, inte visa att man har upptäckt faran, vara uppmärksam, undvika ögonkontakt, undvika att gå ut när det är mörkt, undvika vissa typer av platser, se till att det finns flyktvägar, undvika vissa kategorier av människor (till exempel genom att byta sida av gatan, se till att gå i närheten av kvinnor, medelålders par eller äldre och se till att hamna bakom istället för framför ensamma män, sätta sig på speciella säten i bussar eller spårvagnar) eller bli medlem i ett »gäng« (se till exempel Madriz 1997; Keane 1998; Elofsson 1998; Listerborn 2000; Andersson 2001; Winton 2005; Metha & Bondi 1999; Tulloch 2000; Pain & Townshend 2002).

hantera rädsla för våld på ett önskvärt sätt. Vissa kan inte undvika att röra sig ensamma utomhus under mörka kvällar, på platser som de upplever som otrygga, eftersom de bor där eller inte har råd att åka taxi och saknar föräldrar som vill eller kan hämta dem eller kompisar att slå följe med, sova över hos eller beskyddas av. En del kan inte undvika vissa »farliga« personer utan måste möta dem varje dag, till exempel i skolan eller på väg hem från någon aktivitet. Vissa kan på grund av yttre attribut eller utseende inte undvika att kategoriseras som »invandrare« i mötet med en »skinnskalle«, som en »råsnohb« i mötet med ungdomar i »förorten« eller en ung tjej i mötet med en »äcklig gubbe«. Därmed har ungdomarna olika *förutsättningar, vilja och behov* av att använda sig av olika strategier.

Nedan beskrivs några av de strategier som ungdomarna trots allt säger sig tillämpa för att känna sig eller bli tryggare. Det handlar för det första om individuella undvikande strategier, till exempel att undvika platser men också om att erövra och avmystifiera dem, att undvika personer eller grupper, att dölja värdesaker och att undvika »bråk« eller våld. För det andra handlar det om individuella beredskapsstrategier som att se till att eller övertyga sig själv om att kunna försvara sig eller att »bevärna sig« med diverse föremål som till exempel kedjor, nycklar eller mobiltelefoner. En tredje grupp av strategier är sociala strategier som bygger på en tilltro till andra människor och som handlar om att se till att inte vara ensam och att göra sällskap med, beskydda och försvara varandra. Slutligen tas kognitiva motståndstrategier upp, som till exempel att göra motstånd mot rädslo-diskurser och att välja icke-rädsla.

Undvikande strategier

Att undvika platser eller erövra och avmystifiera dem

Som tidigare togs upp knyts rädsla för våld inte sällan till platser eller områden i staden. Den konsekvens av rädsla för våld som oftast mäts i olika självdeklarationsundersökningar, är den begränsande strategin att avstå från att gå ut på kvällen på grund av oro. Att undvika att gå ut över huvud taget är det få ungdomar som säger sig göra, endast en kille som efter en misshandel stannade inne och »mest satt framför datorn« om han inte lyckades få sällskap av någon.

En mindre radikal begränsande strategi som tas upp är att undvika platser där man känner sig otrygg eller tror att risken för våld är stor. Jesper säger till exempel att »det är många områden som jag undviker direkt och som jag aldrig skulle

kunna tänka mig att gå i ens när det... efter klockan elva« och Jens att »det finns ju ställen man undviker«. Som illustration av hur undvikande av en plats (en stadsdel) effektivt kan minska rädsla berättar en av de intervjuade på SUB om en tjej som »hade råkat ut för en väldigt obehaglig händelse« i en stadsdel:

Alltså det var väldigt enkelt och klart. Hon var ju fullständigt livrädd [skratt] att vara själv i den stadsdelen igen, hon skulle aldrig göra det, men eftersom hon inte gjorde det, så var hon inte rädd. Hon såg inte sig själv som rädd heller.

Ungdomarna ger delvis en bild av att bråk ofta kan förutses och en strategi är därför att undvika att vid vissa tidpunkter befinna sig på platser där de »vet« att det brukar bli bråk. Andersson (2002) menar att rädslan många gånger är överdriven och till nackdel, framför allt för flickorna, som i högre utsträckning tenderar att dra sig undan ett offentligt liv. Unga människor i allmänhet tenderar dock, oavsett om de känner sig otrygga eller trygga, att i högre utsträckning än andra åldersgrupper vistas ensamma ute i offentliga miljöer (Tulloch 2000:456).

Undvikande av platser baseras på någon form av platskänedom, om föreställningar som ungdomarna via massmedia, rykten och egna erfarenheter har byggt upp om vilka platser som av olika anledningar »bör undvikas«. Ungdomars relation till och kännedom om platser förändras ständigt. Pernilla menar att ungdomsåren för med sig att man »övervinner sina rädslo-r« genom att erövra olika platser: »man kanske inte tycker att vissa områden längre är så osäkra [...] man bygger på sitt självförtroende«. Istället för att undvika vissa platser kan ungdomarna göra motstånd mot sin rädsla genom att inta stadsrummet. Jens ger intryck av att ha ett rumsligt självförtroende (»spatial confidence«), att våga ta plats och använda sig av det offentliga rummet, när han säger sig trotsa sin rädsla eftersom han »inte vill bli så blockerad och inlåst på grund av att det är andra som är ute och bråkar« (jmf Day & Carreon 2003). Han säger att han minsann: »går genom Femman, jag tänker inte låta nån som står där inne och tycker han är häftig hindra mig från att gå därigenom«. Hans autonomi framstår som viktigare att ta hänsyn till än eventuell oro (jmf Burcar 2005:126).

Koskela (1999:308) menar att ett aktivt användande av det offentliga rummet leder till att det »avmystifieras« och till att mentala kartor fylls med egna bilder och upplevelser som definierar platserna som mindre hotfulla än vad de utmålas

som i den lokala diskursen. Insikten att en majoritet av dem som rör sig genom staden en vanlig natt faktiskt inte utsätts för våld kan förstärkas av egna erfarenheter. Gemensamt för orädda kvinnor i flera studier (Koskela 1999:308; Räthzel 2000; Elofsson 1998; Pearce 2004) är att de vistas mycket i det offentliga rummet. Det kan bero på att de direkta erfarenheterna av det offentliga rummet, som de aktiva och orädda flickorna har, är mindre rädsloskapande än de indirekta bilderna av gatan och »våldet«. Är det så att dominerande rädslo- och eller våldsdiskurser om kvinnors utsatthet är negativ för deras rörelse- och handlingsfrihet och att de kvinnor som vågar trotsa den delvis blir befriade från dess påverkan? Hur är det då för män? Elofsson (1998) kom fram till att de pojkar som hade egna konkreta erfarenheter av att vistas i det offentliga rummet att ställa mot de förmedlade (ofta mediala) föreställningarna, var mer rädda. Kanske fungerar ett avmystifierande av stadsrummet bättre för kvinnor än för män?

Att dölja värdesaker

Några ungdomar menar att det som de främst riskerar att utsattas för är rån, »blir man inte rånad då har man haft tur alltså« (Richard). De berättar om ett antal strategier som de tillämpar för att minska riskerna till exempel att inte ha så mycket kontanter i plånboken (Richard), att inte bära värdefulla saker synligt (»gömma grejerna och gå fort«, Richard) eller att som flera av Jens kompisar gör: »stänga av mobilen när dom är på väg in till stan [...] för dom vill inte att det ska ringa på spårvagnen«. Ett problem föreligger dock.

Richard: Det börjar bli genomskådat. Dom börjar ju känna igen, ja... dom flesta svaren [...] »Nej, jag har ingen mobil« eller »Nej, jag har inga pengar på kortet«... Det funkar inte att säga så nu för tiden.

Att undvika personer eller grupper

En annan strategi som nämns är att undvika att komma i kontakt med eller konfronteras med vissa personer eller grupper av människor som de antar kan utgöra ett hot. Vilka kategorier det kan röra sig om har tidigare nämnts, till exempel främmande män generellt, kategorier av människor som antas vara oberäkneliga, »gäng« eller vissa specifika personer, till exempel tjejer som »letar bråk«. Strategin hänger delvis samman med undvikande av platser där de hotfulla grupperna eller personerna antas kunna befinna sig. De säger sig till exempel undvika en spårvagnshållplats för att ett visst »gäng« antas kunna befinna sig där. Några antar att »råsnohb«

undviker »förorter« eftersom ungdomarna där förmodas kunna råna dem. En del ungdomar säger sig vara orädda eftersom de »känner alla« i ett visst område eller har kännedom om vilka »man bör undvika«. Att tro sig veta vilka personer, grupper eller kategorier av människor som är potentiellt farliga, inger en känsla av kontroll.

Att undvika »bråk« eller slåss för respekt

En strategi som nämns är att på olika sätt undvika att hamna i »bråk« vilket kan innebära att inte »gå emellan« eller »in i« bråk, om det inte är absolut nödvändigt (till exempel för att hjälpa en kompis) (jmf Metha & Bondi 1999:76). En viktig aspekt är att eftersträva att undvika att bli indragen i *andras* konflikter, då konflikter antas ha en spiraleffekt som medför att allt fler personer successivt dras in:

Amanda: Om det ringer någon till dig mitt i natten liksom och ba »ja, du kan jag sova över hos dig, jag har blivit slagen«. Så frågar man oftast: »var är du och var är dom liksom?»

Emma: Mm, bara för att om han kommer till dig eller om hon kommer till dig så följer dom efter...

Amanda: Så följer dom efter henne så kommer ju jag också få stryk, då.

Amanda antar att genom att se till att en kompis som har »blivit slagen« inte blir förföljd av dem som gjorde det på väg hem till henne, skyddar hon sig från att bli slagen, vilket hon tar för givet att hon annars skulle ha blivit.

Undvikandet av bråk kan också gå ut på att bete sig på ett sådant sätt att ens beteende inte riskerar att tolkas som en provokation, att gå in för att av andra inte uppfattas som »stöddig«, som att man »kaxar sig«, »muckar«, »trackar«, »går på«, »tjafsar«, »dissar« eller är »uppkäftig«. Det kan röra sig om att helt enkelt »springa därifrån« som Ebi tror att han skulle göra vid ett rån försök: »bara springa därifrån [skratt] så fort jag kan. [...] Det bästa är oftast att hålla sig lugn, så klarar man sig«. Att springa därifrån kan vara ett sätt att undvika att över huvudtaget hamna i en konfrontation som skulle kunna uppfattas som en provokation. De nämner också olika sätt att visa sig underdånig genom att »hålla käften och vika undan« eller undvika (viss form av) ögonkontakt för att inte anklagas för att »kolla snett« (jmf Tulloch 2000:456).

Det handlar inte om att undvika att bete sig på vissa sätt generellt, mot »alla«, utan endast mot »vissa«, vilket kan betyda specifika kategorier (»gäng«, »såna tjejer som letar bråk«) eller enskilda ungdomar. Pierre säger att han endast undviker

att hamna i bråk med områdets »onda minoritet«, och stereotypiserar återigen »somalierna«, inte för att han »personligen« är rädd – han understryker att han är fysiskt kapabel och »kan gå emot dem allihopa« – utanför att hans familj riskerar att dras in i konflikten:

Om man gör bråk med dom, jag är inte rädd så, personligen är jag inte rädd, jag kan gå mot dom allihopa men man tänker så, jag har ju en bror, jag har en mamma, jag har en pappa. Herregud, förra gången blev det bråk. [...] Dom gick hem till honom och högg honom och hans bror. Alltså inga ungdomar, men vuxna män. Kan du fatta?

Lina säger sig undvika att »kolla på« någon som »har respekt«:

Vissa kollar man inte på, om man tänker på hur man kollar. Dom har ju respekt bara för att man vet, eller typ, är rädd för dom eller vad man ska säga inte rädd, men man vet att dom slår.

De ungdomar som »har respekt« definieras här som våldsbenägna (»man vet att dom slår). Begreppet »respekt« återkommer i ungdomarnas tal, till exempel Reza beskriver hur han hade blivit »retad« eller »mobbad« om han inte hade slagit tillbaka, han var tvungen att »sätta sig i respekt«. Senare i intervjun beskrivs hur framför allt, men inte endast, unga killar »kan slå ner en annan kille« för att få »respekt«, »rykte« »status« (Emma), för att »alla skall tycka att dom är coola« och »vara rädda för dom och sånt« (Josefin). »Ja, kom inte hit för att du kommer få en smäll typ« (Emma). De säger att andra då vet att »man bråkar inte med den personen«.

De intervjuade på SUB menar att ungdomar »oftast« använder begreppet »respekt« utan att »man inte riktigt vet vad det är« och då ofta som liktydigt med »att folk ska vara rädda för dom« (jmf Fondén 2001:248, 253). Det finns »lik-som nån slags uttalad norm [...] i vissa ungdomsgrupper. Alltså »dom ska man liksom ja, titta ner i backen när dom kommer« eller att man visar respekt«. Det beskrivs som »ren maffiagrejs« eftersom det handlar om »undergivenhet« och om att veta sin plats i hierarkin.

Pierre tycker istället att: »folk överdriver det med respekt sånt sjukt, va. Respekt det är bara att man vet hur man ska va med folk«. När jag säger att det hos vuxna finns en föreställning om att ungdomar sammankopplar respekt med rädsla säger Emil: »Ta inte illa upp men det är så svenskarna har förstått det«. Filip fortsätter:

Dom har fått det till att det är därför jag slår han, därför att han ska visa mig respekt nu. Det är inte så [...] Du tolererar inte vissa saker. Att folk säger vissa saker till dig, att folk gör vissa saker. Därför visar mina kompisar mig respekt. För dom vet vad jag tål och dom vet vad jag inte tolererar.

Att inte visa respekt likställs med att göra något som man vet att någon inte »gillar«, »tål« eller »tolererar« det vill säga att »provocera«. Filip betonar att han inte åker in till stan för att »bråka« utan för att »festa och ha skoj« men att det »alltid uppstår såna saker« eftersom: »Jag är sån, jag tål inte så mycket. Om folk håller på och skämtar för mycket eller nån som inte jag känner, då ska inte han snacka med mig eller kaxa sig mot mig«. Detta förhållningssätt liknar det som Elijha Anderson (1999) kallar för »gatans kod« som föreskriver våldsamma reaktioner vid tecken på bristande respekt. Av vikt är nödvändigheten att inte tolerera övertramp från någon – att någon »kaxar sig«, »hackar« på en eller »tittar snett« – annars signalerar man svaghet inför andra och riskerar att i framtiden bli föremål för andras kränkningar.

Paralleller kan också dras till diskurserna om våld som »oprovocerat« respektive »provocerat«. De som »bråkar« när de känner sig respektlöst bemötta och som anser det vara legitimt, anser inte att deras agerande är »oprovocerat« eller svårförklarligt medan det av andra ungdomar, de som är rädda för »gäng«, upplevs som godtyckligt och svårt att veta vad som av någon okänd ung person inte »tolereras«, vad som av »vissa« tolkas som respektlöst beteende, som en »provokation« och som ett legitimt skäl att börja bråka. De ser det därför som att vissa ungdomar »gäng«, slåss »utan anledning«, »oprovocerat« för »ingenting« eller för »småsaker« och undviker därför kontakt med dem, »går omvägar«, skyr ögonkontakt, springer därifrån etc. Det innebär att de som antas (och kanske också är) beredda att slåss för respekt lämnas ifred och därmed, enligt Jens, i dagsläget är de »trygga« ungdomarna:

Ungdomar som är ute och ser till att folk inte känner sig trygga, har ju sin trygghet i att folk inte känner sig trygga... med dom. [...] dom tycker att dom har makt och då har ju dom sin trygghet i det. Men en trygghet för dom skulle vara att »ja, men låt mig råna killarna ifred, ta bort polisen istället«. [...] Medan en trygghet för mig är liksom få bort dom eller sätt dit mer poliser eller se till att rättsväsendet fungerar. Så är ju en kille som inte är ute och ställer till ett jäkla liv

helt enkelt, han tycker ju inte det är tryggt nu, men en kille som är ute och ställer till ett jäkla liv, han tycker ju det är tryggt i den benämningen [att] jag inte tycker det.

Jens gör här en tämligen traditionell uppdelning av ungdomar i (oskyldiga och »otrygga«) offer respektive (skyldiga och »trygga«) förövare. Kanske handlar respektsökandet, som görs genom våld eller hot om våld i vissa ungdomsgrupper, om ett sätt att *öka sin säkerhet snarare än att riskera den* (jmf Anderson 1999:66f; Ness 2004:38). De ungdomar som säger sig »hamna i bråk« mer eller mindre regelbundet förklarar att de inte undviker våld generellt utan bara undviker att slåss med vissa, till exempel säger Reza att han endast undviker att slåss med en fysiskt överlägsen person:

Och om jag träffar på någon som är dubbelt så stor som mig, kraftig, så klart jag att jag inte går fram och slåss, va. Nej, då fattar jag att det är ute med mig om jag slåss med honom så då sticker jag.

Det gäller, säger Emma, att »ändå veta vem man går på så att man inte går på fel, *verkligen* fel person. [skratt] vet [man] att det finns farliga personer som är med, då bråkar man inte med dom«. De ovan nämna strategierna handlar sålunda inte alltid om att till varje pris undvika våld eller bråk, utan kanske snarare som att undvika vissa typer av bråk eller våldssituationer, till exempel de som riskerar att förloras och därmed leda till skador (till exempel våld som inkluderar vapen, där motståndaren är starkare eller då det saknas någon som »bakar upp« dem). Det skulle kunna bero på att vissa ungdomar utgår från att allt bråk helt enkelt inte är möjligt för dem att undvika även om de skulle vilja. »Dom är ju också på nåt vis förhandsinställda på att »jag ska åka på en smocka då och då« (SUB). De kanske lever ett sådant socialt liv där våld ingår, där de enligt lojalitetsnormer förväntas delta och »backa upp« andra om bråk »uppstår« och där det är nödvändigt att slåss för att själv gå säker. I en amerikansk studie delades ungdomar in i tre grupper efter deras tidigare erfarenheter av eller inblandning i våld (Irwin 2004). Det visade sig att grupperna sade sig undvika olika typer av våld. Högriskgruppen sade sig endast undvika våld med vapen (inte annat våld), medelriskgruppen undvek slagsmål med knytnävar och våld med vapen medan lågriskgruppen hade en mer diffus uppfattning kring vad för typ av våld de försökte undvika och sade sig undvika våld generellt.

Beredskapsstrategier

Att kunna försvara sig

Ungdomarna menar att det inger trygghet att »vara beredd«, att »ha kontroll« och att kunna hantera uppkomna hotfulla situationer och inte drabbas av panik. Det gäller oavsett kön, enligt Viktoria: »Jag tror båda är rädda för att inte ha kontroll på situationen, att inte kunna försvara sig typ, fast på olika sätt«. Kvinnor i en studie menade sig inte vara rädda eftersom de, styrkta av tidigare erfarenheter av att ha hanterat farliga situationer, litade på sin *sociala kompetens* (Koskela 1999:301). Det handlade om att tro sig kunna tolka det sociala samspelet, att kunna tala sig ur eller på andra sätt klara av uppkomna situationer på andra sätt än genom fysiskt försvar. Att ha kapacitet eller tilltro till att kunna försvara sig fysiskt mot våld handlar om kontroll och är en vanlig förklaring som ungdomarna ger till egen eller andras icke-rädsla eller mod. Det är rimligt att anta att ungdomarna är rädda för de situationer, handlingar eller personer som de inte tror sig kunna försvara sig fysiskt mot eller på andra sätt hantera. Eftersom det varierar vad ungdomarna tror sig kunna försvara sig mot varierar också deras rädsloobjekt. Viktoria säger till exempel att hon inte är rädd för »fullgubbar« eftersom »dom kan man springa ifrån.«

Killars upplevda osårbarhet – »klart att man kan försvara sig«

I en jämförande studie mellan orädda män och orädda kvinnor kommer man fram till att de förklarar sin frånvaro av rädsla på olika sätt (Gilchrist m fl 1998:290). Kvinnorna ser det som ett resultat av deras medvetet försiktiga livsstil, medan männen anser att det beror på att de inte känner sig sårbara eller utsatta men relaterar inte denna frånvaro av sårbarhet till hur de själva lever. De känner sig inte sårbara helt enkelt på grund av att de är män. Vad ligger då denna manlighet i?

Rädsla förklaras av ungdomarna med att en person som av olika anledningar inte kan eller tror sig kunna försvara sig fysiskt, känner sig otrygg. Det märks en tydlig könsskillnad här: *män antas kunna försvara sig men inte kvinnor*. Fredrik förklarar killars förmodade lägre grad av rädsla: »Fast det är väl oftast så att vi [killar] liksom kan... ja, hållas, vi kan väl värja oss bättre också, kanske man kan säga, tror jag. [skratt]«. Kanske hanterar killarna risken för att utsättas för våld genom att övertyga sig själva om eller ta för givet att de kan försvara sig? Många av de intervjuade killarna framhåller att de inte är eller »behöver vara« rädda eftersom de känner sig fysiskt starka och är övertygade om att de skulle kunna försvara sig mot våld (vilket kanske också betyder att de inte

tror att konsekvenserna av ett överfall skulle bli så allvarliga). Killarnas erkända rädsla för ungdomsgång skulle kunna bero på motpartens numerära överläge – de känner sig starkare än en man men inte starkare än en hel grupp och det är accepterat att erkänna att man inte är starkare än en hel grupp av män. Enligt samma logik gör de förmodade svårigheterna att försvara sig mot vapen det legitima att som ung kille erkänna sin rädsla för det.

Emil svarar tvärsäkert och reservationslöst »Ja, utan problem«, på frågan om han skulle kunna försvara sig om det skulle hända honom något. En annan kille som är tydlig på denna punkt är Jens: »jag har väl lite det i mig själv att jag är störst, bäst och vackrast« och »jag anser ju liksom att jag klarar av att hantera situationen, så jag är väl inte så jätteotrygg«. ⁴³ Däremot menar han att kompisen Richard inte gör det och därför är räddare. Richard förklarar i sin tur varför hans lillebror var rädd: »När han var ute så kunde dom plocka honom i och med att han är så liten«. Det underliggande antagandet är att en fysiskt stark och storväxt person inte är rädd eftersom denne inte kan »bli plockad« lika enkelt.

Även om majoriteten av killarna säger att de tror sig kunna försvara sig finns det undantag:

Jesper: Jag hade nog inte haft någon större chans i något sammanhang tror jag. Jag kan inte slåss över huvud taget. Jag är ganska klen så att... det är ingenting. På landet hade det varit ok! Jag är jägare också så att, jag har typ vapen och grejer hemma om någonting skulle hända. [skratt].

Johan tvivlar på att han hade i realiteten hade vågat försvara sig: »Bara dra [till] någon helt okänd människa, som visserligen håller på och ska attackera dig eller någonting, men just våga slå honom på käften [...] För att då blir han kanske skadad«. Dessa uttalanden tillhör dock undantagen från den dominerande diskursen om mäns fysiska kapacitet och beredskap för att hantera våld. Paralleller kan dras till en skotsk studie där män och kvinnor uppgav att de kontrollerade rädsla olika: män genom *våldskapacitet* och kvinnor genom *olika former av undvikande åtgärder* (Metha & Bondi 1999). Majoriteten av männen i studien positionerade sig som förmögna att manipulera våld och refererade till att vara kapabla att »klara« sig

⁴³ Jens använder defensiv retorik när han förklarar att anledningen till att han inte försvarade kompisen Richard, när han blev misshandlad. Han understryker att det inte berodde på bristande mod eller oförmåga utan att det berodde på att han »inte visste hur mycket han kunde göra« utan att »åka dit på det« (jmf Burcar 2005:70).

i ett slagsmål och att inte vara »fegisar«.

En motståndstrategi gentemot rädsla är att lära sig självförsvar för att sedan mer obehindrat kunna gå ut ensam på kvällen. Flertalet killar säger sig under perioder ha tränat självförsvar eller någon kampsport och uttrycker att de delvis började för att känna sig tryggare, till exempel Jens: »jag [ville] hitta en självförsvarssport för att liksom kunna vara ute på kvällar«. Även Fredrik nämner, kanske lite motvilligt, just trygghetsdimensionen: »Lite trygghetsgrej är det allt också«, det är »rätt bra att kunna om man skulle råka ut för någonting.« Emil anser däremot att lära sig självförsvar av trygghetsskäl är något som fegisar gör – en »riktig« man ska inte behöva lära sig det utan kunna det (jmf Burcar 2005:114f). Jesper tror inte på nyttan av självförsvarskunskaper: »jag menar kung fu-ställningar och sånt [...] då måste man ha tränat i tolv år eller något sådant där innan man kan det där«.

Ungdomarna uttrycker inte endast en norm om att killar förmodas kunna försvara sig själva mot våld utan även att kunna beskydda närstående tjejer samt att ingripa, försvara eller »backa upp« jämnåriga kompisar i en eventuell våldssituation. Hur ser de då på unga tjejers förmåga att försvara sig?

Tjejer som fysiskt svaga

Tjejerna antas till skillnad från killarna inte kunna försvara sig mot män. Heidi har känt sig utsatt på nattbussar när hon har »fått äckliga erbjudanden« eftersom hon inte har vetat vad hon ska göra: »Vad gör man? Man sitter där på sitt lilla säte och bara [...] och känner sig jätteynklig. Man... jag vågar i alla fall inte bara gå på och ta till våld för att nån typ yttrar sig«. De intervjuade tjejerna är i stort sett uteslutande rädda för män och deras antaganden om att inte kunna försvara sig kan förstås i en kontext av genuskillnader i konstruktion av kvinnliga offer och manliga förövare av våld, företrädesvis våldtäkt. En återkommande förklaring i forskning till varför kvinnor tenderar att uppleva sig rädda för våld är att de upplever sig vara *fysiskt sårbara* och inte tror sig kunna försvara sig eller fly om de blir överfallna. I viss forskning lyfts det fram att kvinnor ofta förmår att framgångsrikt försvara sig mot olika former av övergrepp från män (se till exempel Gordon & Riger 1989) men det tenderar att överskuggas av mediala konstruktioner och konventionella uppfattningar som konstruerar kvinnor som passiva, svaga och fysiskt sårbara för mäns våld (Hollander 2002:476). Dominerande västerländska diskurser uppmuntrar inte kvinnor till att vara säkra på sin fysiska kapacitet, utan feminitet associeras, i motsats till manlig våldskapacitet, till rädsla, ömtålighet och passivitet (Metha & Bondi 1999; Hollander 2002:476).

Ungdomarna använder sig av en liknande diskurs som utgår från existensen av essentiella biologiska könsskillnader. Reza »tror« till exempel att »tjejer är mer rädda för att dom är ju fysiskt svagare kön«. Konstruktionen av könsspecifik fysisk styrka och kapacitet kan även kopplas till diskursen om mäns beskyddande av närstående kvinnor, som tas upp senare. Ulrika antar att anledningen till att killar följer tjejer hem och inte tvärtom är att de »kanske springer fortare«. Pernilla säger att »som tjej så känner man sig nog mer utsatt än vad killar gör, för att [...] vi har mer svårt att försvara oss, om det skulle hända nånting« och Linda antar att »killar ska vara större och starkare och... mer större försvar än vad tjejerna har...«.

Många kvinnor tror sig, enligt Tiby (1991:16), även vara fysiskt svagare än andra kvinnor. Det överrensstämmer dock inte med hur de intervjuade tjejerna resonerar. Mina anser sig vara ovanligt stark för att vara tjej och antar därför att hon utan problem skulle kunna slå ner en annan tjej. Hon känner sig dock svagare än alla tänkbara män, även någon som är »jätteklen«, eftersom de besitter »manlig råstyrka«:

Jag vet inte vad det är men liksom just manlig råstyrka [...]. För att jag har, min låtsaspappa till exempel han är inte *alls* stor och när vi bara skojobbrakar [...] han är jätteklen, verkligen, men det... finns ingen *chans* hur jag än försöker att slita mig loss. [...] Det *går* verkligen inte. Så jag [...] tror inte jag hade kunnat slå ner en man.

Zari tror sig vara starkare än till och med en hel grupp av tjejer, men tror inte heller att hon skulle kunna försvara sig mot en man: »Typ om det hade varit en massa tjejer hade [jag] typ kunnat sparka [...] och sticka därifrån. Men killar [...] jag skulle inte ens ha tänkt på saken liksom«. Hon säger att hon inte ens hade övervägt alternativet att försöka försvara sig.

Intressant nog antar de flesta tjejerna sig vara fysiskt svagare än varje tänkbar man, trots att de berättar om hur de har klarat sig ur situationer där de har blivit angripna (jmf Hollander 2002:479). Mina berättar om hur hon faktiskt lyckats ta sig ur en hotfull situation och vad hon skulle göra om det hände igen:

En gång var det en kille som, jag blev jätterädd, han tog tag i mina händer. Jag vet inte vad han ville göra med mig, han vägrade släppa mig och han blev helt så här våldsam. Så... bara ryckte jag mig loss och så försökte jag boxa till honom. Men det gick inte, men jag kunde ändå ta mig därifrån.

Linda säger å ena sidan att det inte borde vara svårt att försvara sig, det är »bara att slå till honom lite«, men å andra sidan att »det är så himla många som bli överfallna och nedslagna och typ våldtagna och så här, så är det ju antagligen inte så lätt«. Hon utgår från att den dominerande bilden av att många kvinnor blir utsatta för mäns våld är sann och att det inte borde vara fallet om det vore så enkelt att försvara sig. Den potentiellt passiviserande diskursen om kvinnor som offer för mäns våld, inte som görande motstånd mot det, ifrågasätts därmed inte.⁴⁴

En del studier har visat att de kvinnor som känner tillit till sin förmåga att försvara sig och att använda våld är mindre rädda än de som inte gör det (Hale 1996:99). Många av de unga kvinnor, som i studier uppgett sig vara orädda, gav intryck av att vara vana vid våld och att vara beredda att bruka våld om det var nödvändigt (Räthzel 2000; Elofsson 1998; Pearce 2004). Vad säger då de tjejer som i intervjuerna berättar om egen inblandning i bråk om att kunna försvara sig mot ett övergrepp? De inte lika kategoriska som Zari som »inte ens hade försökt«. Josefin säger med ett skratt att »jag hade i alla fall gjort allt vad jag kan [...] Jag hade inte bara stått där och tagit emot slagen« och Emma håller med: »Ja, ja, man gör ju allt vad man kan, sen får man ju se om man lyckas eller inte«. De säger sig vara beredda pröva och utgår därmed från att det finns en möjlighet att de kan lyckas. »Det beror på« (Emma) om det går eller inte - de tänker i alla fall inte förhålla sig passiva. När jag ber dem berätta om en situation där de har försvarat sig med våld säger Amanda:

Det var nog mest med mitt ex. När han började slå mig så slår jag tillbaka och så slår han mig ännu mer, så slår jag tillbaka ännu mer och... Sen så när han slog mig igen så försökte man ju liksom försvara sig, liksom. Och det funkade inte att säga »sluta« till honom.«

De här »orädda« tjejerna tar inte killars fysiska övertag för givet, till exempel säger Josefin:

Jag tänker så här, alla säger att det är fejt att slå en tjej men tänk typ om killen är svagare än tjejen, då blir det en helt annan situation. För om typ

⁴⁴ Berättelser om enskilda kvinnor som framgångsrikt har försvarat sig fysiskt mot män tenderar att i fokusgrupper negligeras, skrattas bort eller omtolkas som exempel på viktisering alternativt som exceptionella undantag från en generell regel om kvinnor som passiva, sårbara, svaga och utsatta (Hollander 2002).

tjejen är starkare än killen, liksom, varför ska inte killen få slå tjejen då?

Om det är så att kvinnors föreställningar om avsaknad av våldskapacitet är en bidragande orsak till kvinnors rädsla för våld, kan lösningen vara att fler lär sig (feministiskt) självförsvar så att de åtminstone *känner sig* tryggare?⁴⁵

Det dominerande diskursiva mönstret gällande fysisk styrka, är sammanfattningsvis, att ungdomarna antar att de är fysiskt starkare än en person av samma kön. Den huvudsakliga skillnaden är att det tas för givet att killarna även är fysiskt starkare än det motsatta könet. Möjligheten att de skulle kunna bli attackerade av en kvinna tas inte ens upp alternativt skrattas bort men det finns en del enskilda berättelser om när tjejerna har lyckats försvara sig och om när tjejer och killar slåss och där den som initierar och »vinner« bråket inte nödvändigtvis behöver vara killen.

Att bära kedjor, nycklar och mobiltelefoner men inte kniv

Rädslan kan även tänkas få som konsekvens att människor beväpnar sig för att känna sig trygga (Hale 1996:82). När ungdomarna tillfrågas om de någon gång har beväpnat sig tar de inte främst upp knivar utan andra ting, till exempel kedjor, knogjärn, pepparspray, tårgas eller nycklar, som de utrustar sig med för att de tror att de skulle kunna vara användbara om något skulle hända. De kan fungera som en form av vapen, Ulrika säger till exempel »Jag går alltid och håller nycklarna i handen, liksom, i fall det skulle komma någon eller så där«. Även Viktoria säger att hon »alltid har nyckeln mellan knogarna« och berättar att hon »förut« hade »en kedja, ett skärp« i väskan som »var jättebra! [...] Den kunde man verkligen slåss med«. Det kan också vara något som de har för att påkalla uppmärksamhet eller ringa efter hjälp:

Anna: Jag har mobiltelefonen i högsta hugg också, jätteofta. [...] Om jag kommer i en jobbig situation,

⁴⁵ Inom feministiskt självförsvar lyder mottot »att vända rädsla till handlingsberedskap« för att därigenom minska kvinnors rädsla. Kanske finns det ytterligare en rädsloparadox: Om unga tjejer blir bättre på att slåss (lär sig försvara sig) blir det visserligen *mer våld* i samhället men kanske *mindre rädsla* för våld? Men hur vet vi egentligen att aggressiviteten endast används i nödvärnssituationer? Finns det ett implicit antagande om att kvinnor, i motsats till män, inte kan missbruka sina kunskaper, det vill säga vara illegitimt våldsamma? Förespråkarna för feministiskt självförsvar skulle nog hävda att det handlar om så mycket mer än våld och att välja att ta till våld alltid måste vara den absolut sista utvägen för att försvara sig mot ett våld som kvinnor inte själva har valt.

så kan jag ofta ta upp den och låtsas ringa till någon eller bara ta upp den och hålla den vid örat liksom så att någon skulle se att »ja, hon snackar i mobil«, då skulle dom aldrig göra någonting.

Hon menar att »skulle jag ha ett överfallslarm så skulle jag nog börja använda det« trots att hon betvivlar att det »hade hjälpt så mycket« om »det väl hade kommit någon som hade typ satt en kniv [mot strupen]«. Det höjs även andra tvivel kring användningen av överfallslarm, nämligen att »kanske ingen hade hört. Det är ändå så dött på gatorna« (Viktoria) eller att de som trots allt är ute »kanske tror att det är billarm« (Anna).

Ungdomarna säger att de aktivt väljer bort vissa möjliga strategier. Ingen av dem, förutom Emil när han var yngre, säger sig ha som trygghetsstrategi att beväpna sig med knivar eller skjutvapen. De nämner ett flertal anledningar till detta: Heidi menar att »våld föder våld och ännu mer knivar betyder bara ännu mer stuckna människor« och betvivlar att hon ens i självförsvar »skulle kunna typ knivhugga någon«. Filip föredrar sällskap framför vapen för att om han blir angripen »då vet jag att lyckas jag hugga honom kommer dom [hans kompisar] slå ihjäl mig sen ändå«. Zari säger att hon beväpnat sig en gång: »När jag gick ner till källaren en gång så hade jag kniv med mig. [skratt] Det var, jag skulle till tvättstugan, det är jätteläskigt där nere«. Hon tillägger dock att vapen snarare riskerar att förvärra situationen:

[Om] båda drar kniv, då finns det liksom inget att man kan dra därifrån utan då är man fast [...]. Om [...] man typ drar den och ska försöka försvara sig så är... jag menar en man kan säkert dra den ur handen på mig och hugga mig med den.

De tar upp att de har »funderat på« att beväpna sig (jmf Andersson 2001:50). Viktoria säger till exempel att hon »har tänkt på att skaffa mig sånt här överfallslarm eller någonting [...] Men jag gör aldrig det«. Några tjejer säger att de »faktiskt har tänkt tanken« att beväpna sig med »knogjärn eller kniv« och en av dem, Josefin, går än längre och säger med ett skratt att hon »ska« göra det i framtiden. Deras obenägenhet att i intervjusituationen ta upp att de själva brukar beväpna sig kan naturligtvis ha att göra med att det är illegalt. Även om de själva endast säger sig ha »funderat« på att beväpna sig antar flera av dem att »kompisar« eller »alla andra« gör det. Mina säger att »jag har kompisar som har tårgas« och Heidi ger en bild av att det är väldigt vanligt bland tjejer att beväpna sig men kommer inte på någon som faktiskt gör det:

Sara: Känner du många som har det [larm eller pepparspray]?

Heidi: Ja, nej, det vet jag... jo, jag vet folk som *pratar om* det så där, att dom ska ha det, och jag vet pojkvänner till tjejer som är så jätte: »jaha jag tänker inte låta dig gå hem om du inte har en kniv med dig«.

Föreställningar om att tillgången och användningen av vapen har förändrats återkommer i intervjuerna, men även om ungdomarna ger en bild av att det idag är relativt vanligt att ungdomar beväpnar sig, att de själva har »funderat på« eller »tänkt tanken« att göra det och känner personer som gör det, är det sålunda ingen av dem som säger sig göra det. Det överensstämmer med andra undersökningar om bärande av vapen som har påvisat en tydlig diskrepans mellan föreställningar om egna respektive andra ungdomars attityder och agerande (Ohlsson 1997:79).

Sociala strategier

Hemvägen

Stor enighet råder kring antagandet att *ingen*, oavsett kön, vill gå eller åka hem ensam sena kvällar när det är mörkt. »Det är klart ingen vill gå ensam, det finns ingen person som vill gå ensam« (Pierre). Reza understryker att det gäller för båda könen:

Det här [...] med att tjejer känner sig rädda för att gå ensamma hem till exempel på natten. Det är inte bara tjejer som tycker så! Det är samma sak för mig när klockan är tre, efter midnatt. Jag vill inte gå hem ensam hem direkt. Jag vill gärna ha en, i alla fall minst en, som följer med mig, vi går tillsammans.

De ger intryck av att använda sig av en mängd strategier och ägna stor tankemöda åt att ordna hemfärden på ett tryggt sätt. En rädd person är enligt detta tankesätt någon som måste ta sig hem kvälls- eller nattetid ensam till fots eller med kollektiva transportmedel (jmf Tulloch 2000: 462). Just det senare nämns ofta när de tillfrågas om de är rädda för att utsättas för våld, till exempel svarar Fredrik: »Ibland [...] om man åker nattvagnen hem så där kan det vara lite...« och Reza: »Alltså det beror på [...] åker jag nattvagn så...«. Att åka hem *ensam* är det som upplevs som skrämmande: »Jag tycker bara inte om att åka ensam, jag kan åka två personer,

men helt ensam...« (Zari). Linda säger: »jag brukar aldrig göra det ensam, för att man vill inte göra det ensam«, vilket Disa håller med om: »om man väl gör det så känns det obehagligt faktiskt«.

Det är mötet med och den fysiska närheten till okända potentiellt hotfulla personer på spårvagnar och bussar som upplevs obehagligt (jmf Tulloch 2000:461). Ulrika säger att »jag hatar och ha folk bakom mig på spårvagnen [...] Det värsta jag vet. Man får, jag får sådana här skräckscenarion i huvudet hela tiden«. Reza anser att otryggheten på nattspårvagnen består i »människor som är påverkade och olika gäng«. Den som inte behöver åka kollektivt har ingen anledning att vara rädd, resonerar Isa när hon förklarar Alicias frånvaro av rädsla: »men du tar bil hela tiden [...] Du träffar inga personer. Jag åker spårvagn, jag åker buss, jag träffar olika personer«.46

Zari förklarar varför det är obehagligt att åka spårvagn: »det finns så mycket plats där, det är så ljust [...] det brukar jämt vara bråk« men kommer fram till att det »egentligen inte [är] spårvagnen som är så läskig« utan att gå sista biten hem från spårvagnshållplatsen: »för ibland [på torget] så brukar det stå gubbar med bildörrarna öppna och sånt mitt i natten, typ, som om dom står och väntar på någon«. Mina och hennes kompisars gemensamma övernattningsplats väljs därför utifrån hur nära busshållplatsen den ligger:

När vi åker nattbuss så hamnar vi oftast hos mig för att jag bor [...] väldigt nära min busshållplats. Så det är ingen chans att något skulle kunna hända på den vägen för att det är så pass nära. Det är... det känns väldigt tryggt på något sätt.

Här är sällskap av andra från hållplatsen, visserligen endast av tjejer (se nedan), inte tillräckligt för att skapa trygghet. Mina tar upp som en möjlig trygghetsåtgärd »att folk inte ska behöva gå så långt till sina busshållplatser« och tycker att

fler borde byggas.⁴⁷ Fredrik berättar hur hans kompisar hanterar detta: »jag går ju alltid, liksom, även om det är mitt i natten så, men jag vet många tjejer som alltid tar taxi sista biten [från spårvagnshållplatsen].«

Trots att det framstår som om de »inte tycker om«, »inte vill« eller tycker det är »otäckt« eller »läskigt« att åka nattbuss eller spårvagn avstår de inte från att göra det – »ändå åker man« (Reza). Det kan bero på att många ungdomar inte har något val, om de skall kunna vara ute sent måste de använda sig av kollektiva färdmedel eller gå ensamma hem – »man vill ju helst inte gå hem själv [...] men man gör ju det« (Lina). Flera säger sig dock försöka ordna hemfärden på andra sätt till exempel att *åka taxi* (dock inte svarttaxi): »Taxi brukar vara rätt skönt också om man ska ta sig någonstans. Det känns ganska tryggt för då går det oftast ända fram till dörren.« (Zari). Ytterligare en strategi är att *bli hämtad av föräldrar*. Vissa nämner att oroliga föräldrar säger åt dem att hellre ta en taxi hem eller ringa efter dem så att de kan komma och hämta dem. Viktoria berättar att hennes mamma brukar säga: »vad du än gör så gå bara inte själv, när det mörkt och så här, då kommer jag hellre ut och hämtar dig eller någonting«. Rezas pappa »brukar komma och hämta« även »tre på morgonen«, vilket Reza tycker är »tryggast, till och med tryggare än taxi«. Mina tycker inte att hon kan kräva att bli hämtad av sina föräldrar och tycker det är orimligt att »dom aldrig ska få sova ut någon helg, liksom«. En del ungdomar beskriver hur omgivningen säger åt dem att inte gå ensamma hem men att de själva inte tycker att det är otäckt och därför gör det ändå. Anna berättar till exempel att »precis som alla andras föräldrar« säger de »hela tiden« att hon »inte får gå hem själv från stan« utan hellre ta en taxi, som dom bekostar, men att hon trotsar deras förmaningar och går ensam för »det är ändå, fredag och lördag kväll, det är ändå ganska upplyst liksom [...] folk är ute och festar liksom [...] då känns det lugnt för mig«.

»Man är aldrig ensam«

Att gå hem »på kvällarna, när det inte är *någon* ute« nämns av Viktoria som obehagligt, då »måste [jag] nästan alltid ha följte hem«. En strategi som ungdomarna säger sig nyttja är

47 Betoningen av att rädslan delvis handlar om en otrygg väg *från* hållplatserna kan relateras till det förslag som har förts fram i Stockholm om att nattetid införa särskilda kvinnovagnar på tunnelbanetågen för att motverka kvinnors rädsla. Idén har ifrågasatts eftersom det inte motverkar oron utanför vagnarna, det vill säga på stationerna när man kliver av och på eller på vägen från hållplatserna och hem. En strategi som har prövats i Toronto är att införa »Request stops« vilket innebär att man kvällstid får möjlighet att välja var man vill gå av bussen genom att meddela chauffören (Listerborn 2002:134).

just att *ha sällskap hem*, »att gå tillsammans« (Reza) och vissa förklarar sin frånvaro av rädsla just med att de när de rör sig ute i det offentliga rummet använder sig av och känner tillit till jämnåriga pojkvänner, »vänner« eller »kompisar« som sällskap, stöd och beskydd (Anderson, Kinsey, Loader, Smith 1994:85; Rätzl 2000; Irwin 2004:466; Tulloch 2000:456).

Killar beskyddar tjejer

En del tjejer säger att de helst har sällskap med någon av det andra könet, till exempel Mina: »det spelar ingen roll om han är jättestort byggd eller om han är jätteliten, det känns bara så himla tryggt med en kille.« Isa, som är gift, föredrar sällskap med en »äldre eller starkare« man som kan »försvara och skydda dig«:

Alltid när jag går med mina kompisar, tjejkompisar, känner jag ändå sån rädsla för att alla är tjejer [...] ingen kan göra nånting [...] inte som en kille gör, du vet. Jag vet inte men när jag går ut med min pappa eller min bror eller min man, så känner jag mig som en prinsessa.

Ett problem, sett ur ett maktperspektiv, är det upplevda *behov av skydd* som kvinnors rädsla för våld kan leda till eftersom det riskerar att föra med sig en social kontroll av kvinnor (Madriz 1997). Att killar följer tjejer hem är självklart och majoriteten av ungdomarna ger en bild av stereotypa könsroller där killar beskyddar tjejer.⁴⁸ »Flickor lär sig att vara försiktiga och pojkar lär sig beskydda dem«⁴⁹, skriver Jo Goodey (1997:278), som har undersökt unga killars rädsla. I en amerikansk studie betonade de manliga studenterna sin egen manlighet och oräddhet genom att konstruera kvinnor som sårbara och i behov av beskydd (Day 2001:122). Enligt denna konstruktion finns det två manliga identiteter för unga killar, antingen den unge odågan eller den ridderlige mannen. Flera av de unga killarna väljer den senare, till exempel Emil som säger att en »riktigt bra tjejkompis [...] låter man [...] inte gå ensam hem« utan henne följer »man« hem »automatiskt«, utan att

48 Beskyddarnormen, att närstående killar beskyddar tjejer mot okända män i det offentliga rummet, bygger på en diskurs om att det främst är okända män som utgör hotet. Tjejer borde istället uppmanas att vara vaksamma mot just närstående män eftersom de är de mest sannolika förövarna av våld mot kvinnor, menar flera feministiska forskare (Stanko 1990; Koskela 1999:304). Kvinnors sällskapande hem med mer eller mindre avlägset bekanta män som ikläder sig rollen som beskyddare riskerar snarare att utgöra en risk.

49 Författarens översättning från engelska.

hon behöver be om det. Filip menar att det beror på omtanke: »du vill hennes bästa alltså, inget ska hända henne«. Kalle säger att »det beror på vem hon är [...] Om det är en kompis så är det ju klart att man gör det. [...] Men annars, om någon jag inte känner och hon bor åt andra hållet, så skulle jag nog inte göra det«. Reza »brukar till och med fråga så här tjejer som ska... hem och sånt, om dom vill att [han] ska följa med dom hem«. Jesper tycker att det visserligen »är en fin princip att vara lite gentleman och hjälpa till lite så, fast jag kunde inte bidra med så värst mycket kanske«.

I enlighet med detta upplever kanske unga killar ett socialt tryck från omgivningen att vara starka och modiga nog att kunna beskydda närstående kvinnor. Zari berättar att: »min pojkvän är väldigt stor och hans mamma brukar be honom och följa med mig ända till dörren på kvällarna«. Men hur är det då om killen är rädd- går det att förena beskyddarrollen med en egen rädsla?

Mina: Det måste ändå vara väldigt jobbigt [...] när vi säger »ja, men det känns jättestryggt med en kille, jag vet inte vad det är men bara att han är med hela tiden«. Så kanske dom verkligen känner att: »Oj, jag vill inte gå tillbaka hem« efter att dom har lämnat oss. [skratt] [...] man bara förutsätter att dom [inte är rädda] [...] men dom kan ju vara rädda.

Johanna: [Då] lägger [man] ju över allt på honom liksom. »Jag kan bara gå här och göra vad jag vill, för att han kommer rädda mig«. Men han är säkert minst lika rädd som jag egentligen!

De lyfter fram att det inte är rimligt att anta att killar aldrig är rädda eller är mindre rädda än de tjejer som de beskyddar. När killar får frågan om det inte är orättvist att de får gå ensamma hem, eftersom de ju säger att ingen vill göra det, svarar till exempel Reza: »Nej, men dom kan lika gärna följa med oss hem« men säger sedan att »det har nog aldrig hänt i historien, tror jag inte«. Linda insisterar dock: »Det behöver inte bara vara en kille som ska skydda tjejen. Om vi är fyra tjejer och en kille så är det inte så att liksom... [skratt]«.

Kompisar ställer upp – gör sällskap och »backar upp«

Tjejerna berättar också att de brukar göra sällskap med varandra: »för några veckor sen [...] skulle [vi] följa min systems kompis till spårvagnen, för att den sträckan ska man inte gå själv klockan elva« (Stina). Mina lyfter fram omtanken om

varandra, att de »inom kompisgänget« har som »princip« att »man aldrig är ensam«, vilket till exempel betyder att »om någon säger [...] »nu går jag hem«, då följer den andra liksom efter och ser till att den personen kommer hem« eller så sover de över hos varandra, »vilket är ganska jobbigt för ibland vill man bara åka hem«. Betydelsen av att inte vara ensam framhålls ständigt när ungdomarna talar om rädsla, Alicia förklarar till exempel att hennes bröder »har ju vänner så dom går inte och är rädda«. Lina säger sig ibland vara rädd om hon är ensam »men är jag med mina kompisar så klarar vi oss«. Pierre säger sig inte behöva vara rädd eftersom: »Det är aldrig så att man går ensam ändå. Vart man än ska ringer man nån. Det är alltid nån som hänger med.« En anledning till att ungdomar väljer att vara tillsammans med andra ungdomar är rädsla för »gäng« bestående av andra ungdomar. Det blir därmed ironiskt nog en strategi som både kan inge trygghet, för den som använder den, och öka andras otrygghet i och med att gruppbildningen kan tolkas som hotfull (Anderson, Kinsey, Loader, Smith 1994:85). Även om det känns tryggare kan det riskera att öka den egna utsattheten eftersom det kan signalera utmaning till andra ungdomar.

Jesper, som var en av de fåtal killar som öppet betvivlade på att han skulle kunna försvara sig, säger att han inte känner sig trygg *även* om han har sällskap med kompisar: »Jag tror inte det hjälper om man är två, tre stycken«. Han förlitar sig varken på sin egen eller på sina kompisars förmåga att försvara sig. Antalet personer man »känner« (allt från släkt och nära kompisar till ytliga kontakter) och deras uppskattade fysiska styrka (kanske också villighet och beredskap att ta till våld) tillskrivs betydelse för den egna känslan av trygghet (Andersson 2002:229). Filip litar på att de han känner skulle hjälpa honom om han skulle hamna i »bråk« vilket gör att han inte behöver vara rädd när han är »inne i stan«:

Alltså inne i stan känner vi folk från [...] alla ställen, vi känner alla. Så om jag hade varit ensam i stan och bråkat med en kille, finns det nästan alltid, det är typ 80 % chans att någon som jag känner är i stan. Så kommer dom.

Han säger också att »även om jag skulle börja bråka med en kille, ensam, så klart mina kompisar dom hade aldrig stått och kollat på, dom hade också hoppat på honom«. Amanda förklarar varför hon inte är rädd för våld: »man vet vilka man har« och Emma fyller i: »man vet var man har alla, nästan« (jmf Pearce 2004:136). Flera ungdomar poängterar på liknande sätt att de »känner« eller »vet var man har« »alla«. Vad det

innebär att »känna« någon eller vilka som ingår i kategorin »alla« är inte tydliggjort, möjligtvis utgörs det av de jämnåriga som är viktiga att vara bekant med på grund av att de kan utgöra potentiella supportrar vid eventuella bråk. Filip nämner »folk från alla ställen« medan Emil är geografiskt begränsad till ett område. När han beskriver varför han känner trygghet i sitt eget område säger han: »Jag vet att jag har folk bakom mig härifrån, det är det. Man känner sig trygg«. Det är en annan sak i en annan stad: »men då går jag inte heller till dom ställena där jag inte ska vara«. Där blir han istället en någon som undviker platser.

Betydelsen av att »känna alla« bygger på ett underliggande antagande om att man inte kan lita på okända människor samt att förmågan att försvara sig inte ligger hos honom själv, utan snarare handlar om en kollektiv stryka. Tryggheten ligger sålunda mycket hos omgivningen, närmare bestämt hos andra jämnåriga som de känner runt om i staden och som de antar skulle utgöra potentiella supportrar om något skulle hända. Då ringer de dem på deras mobiltelefon och de förväntas dyka upp för att slåss för dem – »backa upp« eller »hämnas« (jmf Fondén 2001:244-45). Tilliten till andras hjälp skapar dock även en förpliktelse och en förväntan på att de själva skall ställa upp och komma till undsättning om något skulle ske, vilket innebär att de i framtiden, oavsett egen vilja, riskerar att involveras i konflikter mellan olika ungdomsgrupper (Irwin 2004:468).

Förpliktelsen att ge varandra ömsesidig uppbackning vid fysiska konfrontationer verkar framför allt vara en strategi som används av de ungdomar som konstruerar sig som vana vid bråk (jmf Irwin 2004:466 som tillskriver högriskungdomar denna strategi). I det senare fallet kan det innebära förpliktelse att delta i större slagsmål för att någon avlägset bekant från ett annat område, av någon okänd (ofta obetydlig) anledning, har hamnat i »bråk«.

Den kollektiva styrkan i att »aldrig vara ensam« och att visa lojalitet med nära vänner, genom att försvara dem vid eventuella konfrontationer, lyfts dock fram av flertalet ungdomar.

Att ha eller inte ha tilltro till vuxna som trygghetsskapare

Okända vuxna inte att lita på: »ingen gör nånting«

Brist på tillit till andra kan vara en orsak till att människor känner sig otrygga (Walklate 1998). Därför är det intressant att undersöka vilka ungdomarna säger sig känna tillit till. Enligt ungdomarnas resonemang ovan kan följande aktörer skänka trygghet; en *känd beskyddare* (föräldrar eller kille som följer tjej), en *känd jämlike* (kompis av samma kön)

eller *potentiella supportrar* (vänner vid behov).

Hur talar de då om tillit till okända personer? Ger ungdomarna intryck av att tro att någon skulle komma dem till undsättning i en hotfull situation d v s tecknar de en bild av en *urban anonym trygghet*? Det skulle i så fall innebära en annan syn på främlingar än som hotfulla.

På frågan om vad samhället skulle kunna göra för att få ungdomar att känna sig tryggare svarar några:

Reza: Folk ska... folk ska agera. Det är många som är, det är typiskt att folk bara...

Jesper: Skiter i det, ja.

Reza: Skiter i det och bara går iväg när dom ser att det är bråk som pågår. Det är... jag tror att det är väldigt typiskt för Sverige. I andra länder så agerar dom om dom ser att någon bli miss-handlad så, snabbt, det är ingen som... tvekar ens. Här ser dom »åh, om jag går in så kanske jag bli skadad«.

Jesper: Så tänker man efter och sen så går man.

Problemet med ungdomars otrygghet antas här bero på att »folk inte agerar« och flera använder sig på dylika sätt av en *diskurs om att ingen okänd ingriper* vid ett bråk mellan okända parter i det offentliga rummet. Användningen av »ju« samt att »typiskt« antyder att det tas för givet att »folk«, om de blir vittne till ett bråk, misshandel eller sexuella trakasserier, inte gör någonting, att de antingen stannar kvar, iakttar och förhåller sig passiva (»bara sitter«, inte »gör« eller »säger någonting«) eller vänder ryggen till och »går iväg«. Den urbana trygghetens motsats kan benämnas *urban apati* och föreställningen om att den informella sociala kontrollen i anonyma stadsmiljöer är bristande och att människor »idag«, till skillnad från »förr« inte ingriper, är inte ny (se Asplund 1991).

De ungdomar som berättar om egna erfarenheter av våld delar besvikelsen över att ingen ingrep (jmf Brå 2000:6). De säger att de efteråt har tappat tilltron till att okända i omgivningen ska skydda dem om något hände, något som inom brottsofferrörelsen antas vara en vanlig offerreaktion (Lindgren, Pettersson & Hägglund 2001:129, 138). Här följer några beskrivningar av hur människor, till ungdomarnas förvåning, inte ingrep. Jens beskriver till exempel när han blev utsatt för ett rånförsök »liksom mitt på dan vid en spårvagnshållplats och [...] killen som arbetar i kiosken, han sitter utanför och står och kollar på« och Richard om en misshandel: »det gick ju förbi en gubbe han vågade inte göra nånting, han försvann ju däriifrån«. Två tjejer berättar om när de blev slagna av en man och

»ingen gjorde någonting« trots många vittnen och att det pågick »ett tag«:

Johanna: Dom här två killarna vi stod och pratade med gjorde *inte* någonting. Du vet det var ju, det var ju ändå...

Ulrika: Det var sommar då. Det var varmt ute, det var mycket folk ute liksom. Folk stod liksom i en ring runt så här.

Johanna: Ja, och det var ju inte, en trettio sekunder det här hände på utan det var ju ett tag, jag menar det tog ju flera slag innan han... ja...

Ulrika: Och det stod folk från [...] Renhållningsverket. Och massa sådana här bussar hade stannat och grejat. Men det var ingen som gjorde någonting. [...]

Mina poängterar att det framför allt är *vuxna* som sviker och oftare borde ta sitt ansvar och ingripa när *unga* bråkar: »Jag kanske inte skulle göra något men en vuxen, en vuxen människa med lite mer pondus hade kunnat gå in och stoppa det bråket väldigt lätt, på ett smidigt sätt«. Här antas det vara svårt för unga att ingripa, när andra unga bråkar, men som tämligen enkelt eller »smidigt« för vuxna »med pondus«.

Ungdomarnas återkommande kritik mot att »ingen gjorde någonting« tyder på att de anser att människor bör ingripa. Så här säger Jens: »jag vet ju själv att man ingriper ju inte gärna, det gör man ju inte, men man ska ju egentligen göra det«. Ungdomarna diskuterar i viss mån frågan om de själva skulle ingripa och menar att »det beror på« relationen till de inblandande, om det är någon man känner eller inte. Det finns, som tidigare har nämnts, förväntningar på att jämnåriga kompisar, pojkvänner och bekanta skall ställa upp och försvara eller beskydda. Kalle säger, angående personlig rädsla, att »jag tror nästan det skulle kännas värre om man är ute och går med någon och *den* blir misshandlad och man själv inte kan göra någonting«. De menar att det »ju« är självklart att man »går emellan« (Reza) – »det är klart man vill« (Emma) om det om det rör »kompisar«. Däremot, säger Reza, »om man ser två personer på gatan slåss så... speciellt om det är människor runt omkring, då vet man ju aldrig«. Pierre resonerar på ett liknande sätt: »jag är inte sån som går in och ska stoppa och sånt om jag inte känner personen. [...] Om mina kompisar bråkar, då stoppar jag dom«. Tre skäl tas upp till varför »man« inte ingriper i konflikter mellan okända; risken för skador (»man är väldigt utsatt när man kommer emellan också«, Zari), det är inte effektivt (»dom skiter i dom som stoppar«,

Josefin) samt att det är något för de inblandade själva att hantera (»Vad fan ska jag lägga mig i deras problem för?«, Pierre). Istället för att ingripa handgripligen lyfter Richard fram en annan möjlighet: »Jag är mer sån som fram med telefonen och [ringer] 112 [...] Det är bättre att larma en gång för mycket än en gång för lite«. Trots att den dominerande diskursen bland intervjupersonerna är att »ingen ingriper« i en konflikt mellan okända tar några av ungdomarna upp situationer då de har ingripit och hypotetiska fall då de hävdar att de skulle göra det.⁵⁰

Sammanfattningsvis beskrivs de aktörer som borde ha eller som bör ingripa som människor i allmänhet (»folk«, »man«, »nån«, »ingen«), vuxna (om unga bråkar), män (till exempel »en gubbe«), de inblandades bekanta (»kompis, »killarna vi stod och pratade med«), halvprofessionella (kioskägare, »folk från Renhållningsverket«) eller en större samling av människor (»en hel buss«, »folk som stod och tittade i en ring«). De senare förmodas i och med sin kollektiva stryka både ha mod och möjlighet till ett effektivt ingripande.

Både möjligheter och begränsningar för vuxnas trygghetskapande

Ungdomarna gör en åldersmässig uppdelning mellan »ungdomar« och »vuxna« där de ställer andra krav och förväntningar på »vuxna«, trots att de själva i vissa fall är 18 år och därmed myndiga. Det kan bero på att »vuxna« men även ideella organisationer (»nattvandrare«) och en mer diffus allmänhet (»folk«) för ungdomarna representerar »samhället« och dess institutioner, som till exempel skola och rättsväsende. Ett underliggande antagande hos ungdomarna är att det är *vuxnas ansvar att skapa trygghet för ungdomar*. Gällande vuxenvärldens potential att i realiteten åstadkomma trygghet för ungdomar talar de både om *möjligheter* och om *begränsningar*.

Förutom att som förälder hämta sina barn med bil sena mörka kvällar eller betala deras taxiresor tar de upp ytterligare möjligheter för vuxna att öka ungdomars trygghet. Mot bakgrund av att ungdomarna har låg tilltro till att okända vuxna ute »på stan« skulle ingripa om något hände dem, framstår det som paradoxalt att de använder sig av en diskurs som

⁵⁰ Alicia berättar om hur hon »alltid« brukar säga till om någon »trycker ner« någon annan [...] oavsett om jag inte känner personen«. Reza menar att han minsann utan att tveka skulle ingripa om en tjej blir besvärad av en man på spårvagnen: »hur stor den här mannen än vore, så skulle jag gå fram, även om jag hade vetat att jag skulle fått stryk, jag hade ändå gjort det«. Han berättar också om en situation där han ingrep och verkligen »fick allvarligt med stryk« men att det inte hindrade honom från att göra det igen och att det var värt det eftersom tjejen som han »räddade« tröstade honom och tyckte att han var en »hjälte«.

antar att ett större antal vuxna bland ungdomar skulle öka deras trygghet. Heidi säger till exempel att problemet är att ungdomar »lämnas obevakade alldeles för mycket« och att »ingen finns där« och tycker att »det känns som att vuxna har inte tid«. Ibland beskrivs platser, arenor eller situationer med hög grad av (informell eller formell) social kontroll, där till exempel föräldrar, lärare, poliser, väktare eller nattvandrare finns, som tryggare än »obevakade«. Zari menar att spårvagnar »egentligen« är ganska trygga eftersom: »det är alltid nattvandrare och sådant där på vagnen«. Filip menar att fler poliser är nödvändiga för att skapa trygghet »på stan« eftersom han antar de är de enda aktörerna som utövar social kontroll och ingriper där: »finns dom inte där så stoppas det inte«. Jens lägger vikt vid att de formella aktörer som utövar social kontroll, i detta fall väktare, syns men betvivlar att de i praktiken gör så mycket:

Femman kan jag liksom acceptera att gå igenom för där är det ändå mer folk än bara dom [gängen] och det är ju liksom väktare och grejer. Även om [...] dom kanske inte gör så mycket men dom finns där. [...]. Andra ställen som är liksom helt obevakade kan man ju tänka två gånger innan man går igenom.

Den vikt som tillskrivs vuxnas sociala kontroll kan framför allt kopplas till en tilltro till vuxna som innehar olika mer eller mindre formella roller som utövare av social kontroll över ungdomar, till exempel poliser, väktare, nattvandrare och lärare. Det gör det möjligt kombinera diskursen om att »ingen okänd ingriper« med en diskurs om att (en utökad) social kontroll utförd av vuxna, som innehar vissa specifika roller, kan fungera trygghetskapande för ungdomar.

Att ungdomarna ser både möjligheter och begränsningar för vuxnas trygghetskapande tydliggörs när de talar om lärares möjligheter och förmåga att skapa en trygg skolmiljö. Heidi betonar att lärarnärvaro bland eleverna är viktigt, att det är viktigt att »lärare typ öppnar ögonen [...] och tar sig en runda i korridorerna då och då och ser vad som händer och inte bara gå mellan lärarrummet och klassrummet«. Flera tar upp att skolan, till skillnad från eller i jämförelse med »stan«, upplevs som trygg. Som barn »visste [de] att [bråk] skulle [...] ta slut ganska snart för det skulle alltid komma en lärare eller nån annan och avbryta« (Richard). Här är det barndomens skola som omtalas medan andra, till exempel Jens, ger en motsatt bild av dagens (högstadie- eller gymnasie-) skola och karakteriserar den som otrygg: »Jag har så många kompisar

som har åkt på så mycket stryk [...] utav folk i, liksom, sin egen skola, liksom, dom kan sitta i bamba och åka på hur mycket smäll som helst«. Även Stina ger en liknande bild:

Alltså det händer ju varje dag att nån blir, alltså kanske inte nedslagen, men slagen. På skoj eller på riktigt. [...] Alltså förra året [...] var det alltså en tjej, hon blev alltså misshandlad. Dom tog tag i hennes hår och typ drog runt henne i rummet [...] och liksom vi fick ju dit en lärare som fick stopp på det [...] Vi fick ha en [vuxen] vakt [...] i vårt omklädningsrum för att dom inte skulle slå henne.

Här beskrivs lärares ingripande och bevakning som nödvändig och som det som förhindrade vidare »misshandel«. Nelly, som går på samma högstadieskola, menar att rastvaktsschemat bara gäller »vissa raster« och bara efterföljs av »vissa lärare« och tycker att »tryggheten på [...] skolan verkligen suger fett«. Hon ger uttryck för en låg tilltro till lärarna: »igår blev till exempel jag nästan nitad av en kille och det kunde inte lärarna göra så mycket emot för dom är rädda för eleven själv«. Andra beskriver sin gymnasieskola som trygg för att lärarna ofta visar sig ute i korridorerna: »börjar man bråka så vet man alltid att någon lärare kommer komma [...] det sprids ju hur snabbt som helst« (Emma). Å andra sidan säger de att även om lärarna ingriper inne i skolans lokaler så fortsätter bråket utanför »man kanske är fri här [på skolan] men sen när man kommer utanför skolan så kan dom ju komma utanför också och då blir det bara värre«. Nelly säger något liknande »om det har vart bråk i skolan så kan man lika gärna väl bli påhoppad senare, efter skolan.« Ungdomarna tycker att lärare har ett ansvar att förhindra och ingripa i bråk och ger intryck av att bli upprörda och besvikna när de inte gör det. Å andra sidan beskrivs lärares möjligheter att styra och intervensera i ungdomars sociala liv som begränsade, till exempel till de situationer som uppstår under skoltid och i skolans lokaler och som lärare genom sin närvaro upptäcker eller av elever medvetandegörs om. Utanför och efter skolans slut lever olösta konflikter kvar, där »kan man inte gå med ryggen fri«, trots lärares insatser.⁵¹ Lärares

⁵¹ En vanlig kritik mot situationell brottsprevention är just att det möjligtvis kan skapa trygghet på en plats under en viss tid men att det i realiteten endast leder till att brottsligheten omfördelas (det s.k. överflyttningsproblemet) och att varken själva brottsligheten eller orsakerna till den i realiteten åtgärdas (Lab 2004:88). Även andra ungdomar ger bilden av att om en geografisk plats bevakas flyttar bråket över till en annan obevakad arena (platsmässig överflyttning) eller så väntar de inblandade tills övervakningen av den första platsen upphör (tidsmässig överflyttning). Emil säger till exempel att väktare, även om de skulle vilja, inte

sporadiska närvaro i skolkorridorerna liksom rädsla för vissa elever lyfts också fram som potentiella hinder för lärares trygghetskapande.

Ungdomarna ger uttryck för olika samhällskritiska föreställningar om att vuxenvärldens olika aktörer, av olika anledningar och på skilda sätt, delvis *misslyckas* med att skapa en trygg tillvaro för ungdomar idag och att de därmed sviker (»inte bryr sig om«, »skiter i«) ungdomar. Ett exempel är diskursen om att »ingen ingriper« men också antaganden om att vuxna inte »har tid«, inte »finns där« i tillräcklig utsträckning eller att de inte är intresserade av eller vågar ingripa, till exempel av rädsla för ungdomar eller för skador. De antar att ungdomars sociala liv, inklusive konflikter, är svårt för vuxna att reglera, till exempel eftersom samtliga arenor som ungdomarna använder inte ständigt kan kontrolleras eller »bevakas« vilket gör att konflikter hanteras när vuxna inte längre är där.

Andra hinder antas vara att vuxna inte vet vad ungdomar gör, vad de efterfrågar eller har behov av, samt att ungdomar inte alltid förstår vad vuxnas insatser syftar till, att vuxnas intentioner feltolkas, vilket gör att ungdomarna försöker undvika kontrollerande och »elaka« vuxna. De antar till exempel att det finns en osäkerhet hos ungdomar (»folk«) om vad nattvandrare »är till för«, om de agerar *för* ungdomar, som »stöd« och »hjälp« om något skulle hända, eller *emot* och framför allt är där för att »kontrollera« (är »elaka«, och »kollar så folk inte är fulla och »typ skickar hem folk«). Pernilla argumenterar för »nattvandrare« utifrån »att som tonåring så är man trött på det här att nån annan ska bestämma och typ leka polis« och fördelen med nattvandrare jämfört med poliser, som »bara är där för att kontrollera en«, är att de »lägger sig på en neutral nivå« och därmed kan upplevas som »ett stöd«. Heidi berättar dock att hon som yngre »skydde nattvandrare som pesten« eftersom »man hör så här hemska historier att dom typ skickar hem folk«. Det är synd, menar Pernilla, för »dom är ju där för att hjälpa, för att vi ska veta att det finns vuxna på stan«. Några av ungdomarna arbetar själva som nattvandrare och menar att de »kanske kan nå ut till ungdomar på ett annat sätt, om man jämför med kanske fritidsledare [...] vuxenvandrare och polis« eftersom »det var ju inte så länge sen vi själva var där« (Ulrika). De vill att ungdomarna »känner att det är någon som bryr sig« (Johanna) och tror att även om ungdomarna »kanske tycker det är jättejobbigt nu« så kanske de »ändå«, »innerst inne«, känner att »det är skönt att det är

kan förhindra bråk: »Det blir ändå bråk sen efteråt« och antar att det samma gäller för poliser: »det blir ändå bråk sen efteråt. Okej, polisen stoppar. Sen känner man igen ansiktet på den man bråkade med. [...] Förr eller senare så ses man igen«.

någon ute, i fall det skulle hända någonting liksom« (Ulrika). Här framträder tydligt att ungdomar å ena sidan vill *vara ifred* och sköta sitt utan vuxeninblandning och å andra sidan vill ha och förväntar sig att vuxna skall »*finnas där*« redo att ge dem stöd och hjälp vid behov. Det tycks vara en svår balansgång för vuxenvärlden.

Sammanfattningsvis kombinerar de antaganden om att det är vuxnas *ansvar* att skapa trygghet för ungdomar, att det är *möjligt* för dem att göra det även om det finns *begränsningar* gällande hur mycket av ungdomarnas interaktioner de kan kontrollera. De tar upp olika exempel på att vuxna i realiteten delvis *misslyckas* med att skapa en trygg tillvaro för ungdomar. De lyfter också fram att ungdomar vill ha ett självständigt socialt liv fritt från »elaka« kontrollanter som »leker« poliser och som agerar emot snarare än för ungdomars bästa. Ungdomarnas tal om »vuxna« som trygghetsskapare präglas därmed av ambivalens där ungdomar både framstår som självständiga från och beroende av vuxenvärlden, där vuxna både konstrueras som trygghetsskapare och som lättlurade, rädda eller frånvarande svikare.

Kognitiva motståndsstrategier

Betydelsen av närståendes altruistiska rädsla och förmaningar

En förklaring som ungdomar ger till rädsla för våld är att andras personliga eller altruistiska⁵² rädsla smittar av sig på den egna rädslan, att *andras rädsla gör dem rädda*. Maria som ser sig som relativt orädd i vanliga fall säger:

Det är en speciell sträcka där jag bor som, jag vet inte varför, jag tror att det är för att alla ni tycker att det är så läskigt att gå där [...] så när jag går där så tänker jag på att alla andra tycker att det är läskigt och... fast ja, sen skiter jag i det. [skratt]

Hon berättar också om ett tillfälle när hon tyckte att de andra tjejkompisarna var »töntiga« eftersom »alla gick så här och verkligen skrämde upp varandra« vilket resulterade i att samtliga blev väldigt rädda. De pratar även om föräldrars altruistiska rädsla för att deras barn skall utsättas, en rädsla som beskrivs som större än ungdomarnas personliga rädsla.

⁵² Altruistisk rädsla, i motsats till *personlig* rädsla, är den rädsla som en människa känner inför en annan människas viktimering (Se även Tulloch 2004).

Betydelsen av altruistisk rädsla har understrukits, att den är vanligare och oftast mer intensiv än den personliga (Warr & Ellison 2000:551). Disa säger att hon »tror man är mer rädd för att andra [...] som man känner, ska råka ut för något. [...] Det är lite som en mamma känner för sin dotter eller son så här [skratt].« Alicia säger att hennes bröder »dom går inte och är rädda, det är mest mamma som är rädd när dom går ut på kvällarna« och Richard berättar att »mamma hon är ju verkligen så här... ja, åker jag nånstans så ska jag ringa när jag kommer fram eller skicka ett SMS eller...«. Här rör det sig om mammor som är oroliga för sina söner men även tjejerna, som framför allt brukar antas vara föremål för omgivningens altruistiska rädsla och förmaningar, berättar om hur deras föräldrar oroar sig för dem.⁵³ Linda säger att hon »aldrig« skulle ha åkt nattvagn hem ensam för två år sen »då skulle jag i ju för sig inte ha fått för mamma heller«. Josefin beskriver hur »det är värsta förhöret [skratt]« om hon har varit ute. De säger att »det kan vara bra på ett sätt men ibland blir det lite överdrivet« (Lina) och »lite jobbigt« (Emma) men är trots allt ense om att »det känns ju ändå bra« (Lina) eftersom »dom visar ju att dom bryr sig och sånt« (Josefin).

Föräldrars oro för sina barn beskrivs sålunda både i positiva och negativa ordalag. Det kan tänktas påverka ungdomar, både tjejer och killar, negativt om rädslan smittar av sig eller leder till förmaningar, förbud eller överbeskyddande som begränsar barnens rörelsefrihet (Pain 2006:221–22). I en undersökning hade orädda kvinnor som gemensam nämnare att de ansåg sig ha fått stor frihet av sina föräldrar när de var unga (Koskela 1999:306). Det är dock inte enbart föräldrarnas altruistiska rädsla som skulle kunna tänkas vara ett problem för unga tjejer, utan även närstående unga killars omsorg och beskyddartendenser (Gilchrist m.fl. 1998:289). Rädslans diskurs skulle kunna tänkas fungera som en form av självdisciplinering av ungdomarna. Viktoria och Maria ger två motsatta bilder av huruvida föräldrars förmaningar och altruistiska rädsla smittar av sig och har betydelse. Viktoria »tror« att »det kan vara anledningen till att [...] jag är så rädd för att gå ensam själv och sånt, för min mamma säger alltid »gå inte själv!« medan Maria tvärtom säger att det inte har påverkat henne:

⁵³ Traditionellt brukar forskning framför allt ta upp hur flickor och kvinnor av närstående och i media varnas för att gå ensamma på offentliga platser och för främmande män och hur de ständigt uppmanas att på olika sätt skydda sig (Madriz 1997:55). Killar brukar istället antas socialiseras till att ta risker och vara orädda (Goodey 1997) men en ökad medvetenhet eller framlyftande olika typer av våld, till exempel pedofili, har gjort att även pojkar har kommit att bli underställda föräldrars restriktioner gällande rörelse i det offentliga rummet (Pain 2006: 221).

Det är ju det enda [man har] hört hela tiden »gå aldrig själv!«, men vad är det jag gör [skratt] liksom, jag går alltid själv! Ja, men hon [mamma] har ju inte inverkat på mig så att jag har blivit rädd för det, utan »ja, ja«. Men jag vet att om jag skulle berätta för henne att jag gör det så skulle hon bli jätterädd. Så det gör jag inte. [skratt].

Flera ungdomar beskriver på liknande sätt hur de inte anpassar sig efter vad andra säger åt dem att akta sig för eller vad de tror att de »borde vara rädda för«:

Anna: Det [...] som folk säger till mig att jag borde vara rädd för, som jag faktiskt inte är, det är de kvällarna när man går hem själv från stan [...] Jag har *aldrig* några problem med det! Jag tycker inte alls att det är obehagligt! Och folk säger liksom att: »Det får du absolut inte göra!«

Alicia: Min mamma brukar alltid säga: »Du får inte gå sent på kvällen ensam«. Men för mig gör det ingenting. Så länge jag ser lampor så går jag, *själv*.

Tjejerna beskriver här hur de trotsar andras förmaningar om vad de »absolut inte« får göra. En förklaring till frånvaro av rädsla för våld skulle i enlighet med detta kunna vara en framgångsrik opposition eller trots mot andras altruistiska rädsla, förmaningar och rådande dominerande rädsdiskurser. Det kan även handla om att göra motstånd mot sin egen, av dominerande rädsdiskurser orsakad, rädsla. Alicia berättar till exempel om en situation när hon övervann sin rädsla och istället för att springa därifrån konfronterade en potentiellt hotfull man som verkade »förfölja« henne och en kompis (jmf Hollander 2004:488):

Så jag vände mig om [...] och den här pers, mannen hinner ikapp, då. [...] Så sa han »varför stannar du?« så jag ba: »jag trodde du förföljde oss«, typ så. [skratt] [...] Han ba »nej, jag råkar bara ta samma väg som er«. [...] alltså det var kanske inte så farligt men det kunde ju ha hänt att han kunde vara konstig också. Men jag brukar inte vara så rädd faktiskt.

Viktoria nämner hur hon och några tjejkompisar vid ett tillfälle, när de gick en »jättejättemörk« väg hem, övervann sin rädsla (»tjejigheten«) genom att låtsas vara »ett gäng killar«

och hur de, som en konsekvens av det, inte längre »kände sig hotade«:

Vi var så här tjejiga först och skakade och ba' »Fy fan vad äckligt, och jag vill inte gå först, jag vill inte gå sist, och hjälp vad ska jag ta mig till!« och sen så kom vi på ba': »Men, Lasse...« [med mycket mörk mansröst] [skratt] om vi är ett gäng killar som går här då är det ju ingen som skulle hoppa på oss. Så det slutade med att vi gick så här och ba »Öh, raj, raj...« [sjunger med samma mörka mansröst], sjöng och... vi kände oss inte hotade, liksom.

Genom att iscensätta att de var ett gäng högljudda killar, med mörka mansröster, påverkade de sina *känslor* (»vi kände oss inte hotade, liksom).

Att tänka bort risker och egen rädsla

Ett annat sätt att hantera risker är att göra det intellektuellt, till exempel genom att resonera med sig själv om rädsla och farors relativitet (Koskela 1999:307). Alicia förklarar sin icke-rädsla med att hon har gjort ett val att tro på människors godhet och lita på att de inte, även om de är »konstiga«, skall skada henne:

Jag brukar inte vara så rädd ofta. Jag [...] har en tendens att tro att det finns nån godhet i människor så jag brukar aldrig, om jag ser en person som är jättekonstig [...] då kanske man känner, ja, »huu«, lite rädd så, men jag brukar aldrig misstänka människor. [...] Kanske att den här personen är konstig men att den inte skadar mig.

Vissa ungdomar ger uttryck för att av olika skäl rationalisera bort rädsla, till exempel Pierre som menar att det inte är meningsfullt eller lönsamt att vara rädd och att han därför inte är det, »händer det så händer det«, först då kan han hantera det. Kalle säger att han »egentligen aldrig varit rädd [...] om man börjar bli rädd för att gå ut så är det inte så stor idé med någonting längre. Så jag försöker att inte tänka på det alls«. Den tillämpade strategin är att inte tänka på hot, faror eller rädsla. Maria beskriver hur hon använder sig av olika kognitiva strategier, »jobbar med tanken«:

Jag tänker en massa och sen så bara: »nu lägger vi av att tänka på det« [...] Det är rätt roligt hur man kan liksom kan jobba med tanken och bara [...]

koppla bort saker: »nu tänker vi inte på det, nu tänker vi på det istället«.

Maria menar alltså att det är möjligt att tankemässigt försätta sig i vissa känslolägen, till exempel genom att intala sig själv att man är rädd, »om man går omkring och ba' »Åh, Gud vad rädd jag är, Gud vad rädd jag är« [ljus röst], då blir man ju rädd«. Det liknar ett vad emotionssociologen Hochschild (1979:571) kallar *känsloarbeta* som innebär att människor aktivt försöker styra sina känslor i enlighet med rådande känslor- och uttrycksnormer. Det kan i praktiken betyda både ett undertryckande och ett framkallande av känslor (ibid:561), vilket i det här fallet skulle innebära att en person genom känsloarbeta kan bli mindre rädd eller tvärtom räddare (samt uttrycka mer eller mindre rädsla).⁵⁴ Viktoria antar att det går att övervinna rädsla genom att omvandla en känsla till en annan, hur ilska⁵⁵ kan få henne att istället för att vara rädd känna sig »asbra och skittuff«. Maria minns hur hon en gång slutade vara »nojig« och »jätterädd« och istället i ilska konfronterade »en kille som följde efter henne några gånger från spårvagnen«:

54 En skiljelinje kan enligt Hochschild (1979:571) dras mellan vad en människa »faktiskt« *känner* samt vad hon med hjälp av känsloarbeta, likt det Maria beskriver, *försöker känna* och som en konsekvens av det också *känner*. Det finns här ytterligare en aspekt, nämligen vad en människa visar, uttrycker eller *säger sig känna*, till exempel i en gruppintervju.

55 En känsla som har kommit att lyftas fram allt mer inom forskning, som en reaktion på potentiell eller faktiskt viktimering, är just ilska, den har till och med kallats för »the new fear« (Goodey 2005:80). Ditton m fl (1999:88) kom i en explorativ undersökning fram till att människor oavsett ålder och kön uppger att de i högre utsträckning känner ilska än rädsla när de ställs inför hotet om att bli utsatt för någon typ av brott.

Alltså jag var jätterädd i säkert ett halvår eller någonting, så till sist så blev jag bara arg, »nu jäävlar« [skratt]. »Om han följer efter mig då [...] vänder jag mig om och »Whaaaa, vad är det du vill?« [skratt] Och sen efter det så var jag inte rädd längre, bara för att jag hade liksom hade bestämt mig för att vara arg istället. [...] När jag mötte honom, så blängde jag på honom [skratt] och han tittade ner så här nervöst...

De beskriver olika grad av medveten känslostyrning, Viktoria säger att hon »blir« arg medan Maria ser det som ett beslut att »bestämma sig« för att vara arg. För att knyta an till den indelning som gjordes i början av rapporten rörande vilken betydelse olika ungdomar tillskriver rädsla, anser den första gruppen av ungdomar, som betraktar rädsla för våld som ett problem, att deras känslor är relativt okontrollerbara och inte kan styras medvetet till exempel genom känsloarbeta och kognitiva strategier. Den andra gruppen beskriver istället rädsla för våld som kontrollerbar och möjlig att undvika och hantera (genom olika strategier). Den »orädda« gruppen går ett steg längre och ser det som ett aktivt och individuellt val att bestämma sig för att inte vara rädd för våld eller för att trotsa eventuell rädsla. Den första gruppen ungdomar skulle antagligen betvivla möjligheten att rationalisera och välja bort den rädsla som de känner och argumentera för att det handlar om olika typer av rädsla (formlös respektive konkret rädsla) och mena att de senare ungdomarnas sätt att resonera är möjlig för att de inte har upplevt hur det är att vara »genuint« eller »paralyserande« rädd – »innan det hände var jag inte rädd«.

AVSLUTANDE DISKUSSION SAMT SAMMANFATTNING

Analysen relativiserar begreppet »våld« och »rädsla« genom att påvisa spänningar, ambivalenser, otydligheter, motsägelser och oenigheter i ungdomarnas tal om detta. Rapporten ifrågasätter generella antaganden kring ungdomarnas rädsla för våld och vill dekonstruera deras tal om rädsla för våld. Det är minst lika centralt att betona det särskiljande som det gemensamma i Göteborgsungdomars rädsla för våld eftersom det finns en risk för stereotypisering av »rädda« grupper. Det finns en stor variation både *mellan* och *inom* olika grupper av ungdomar eftersom varken ålder, klass, etnicitet eller kön kan ensamt förklara en persons rädsla för våld (Pain 2001:907; Goodey 1997:72; Pain & Townshend 2002). Oenigheten och spänningarna i intervjumaterialet gör det omöjligt att teckna en generell bild av hur ungdomarna talar om rädsla för våld. Det var ju heller inte syftet med rapporten. På vilket sätt är då bilden mångfasetterad?

För det första säger sig ungdomarna delvis, men inte helt och hållet, vara rädda för olika typer av våld, våldsutövare och platser. Gemensamt för ungdomarna är dock att *talet om* rädsla för våld begränsas till rädsla för *manliga främlingars våld i det offentliga rummet*, framför allt på kvällar och nätter när det råder »socialt mörker« och ingen annan förutom de förmodat farliga individerna och grupperna antas vara ute. De flesta av dem (oberoende av kön) säger sig vara rädda för »oprovocerat« våld, inkluderat våldtäkt, av framför allt otillförlitliga och oberäkneliga »galningar«, »påverkade« eller »gäng«.

Ungdomarna använder sig av två våldsdiskurser, dels *diskursen om det »oprovocerade«*, *slumpmässiga våldet* och dels *diskursen om det provocerade, strukturerade våldet*. Enligt den första kan våld drabba »vem som helst« medan det enligt den andra »inte bara händer« vem som helst utan det är begränsat till vissa grupper (internt inom eller mellan »gäng«) eller individer som betar sig på specifika sätt, till exempel »kaxar sig«. Det betyder att det, till skillnad från det »oprovocerade« våldet, föreställs gå att undvika och kontrollera vilket gör det mindre skrämmande.

När det gäller olikheter mellan ungdomarna är det övergripande mönstret att tjejerna främst antas och säger sig vara rädda för enskilda mäns våld och att det handlar om ett könsrelaterat sexuellt våld, där våldtäktsrädsla starkt dominerar. Killar antas och säger sig istället vara rädda för andra unga mäns våld »ute« eller i samband med privata fester, framför allt om unga män rör sig i »gäng« eller bär vapen, eftersom de antar att de inte kan försvara sig mot det. Att kvinnors rädsla och utsatthet framför allt antas vara sexuell, trots att de utsätts för många andra typer av kränkningar, reproducerar en idé om att det viktiga *för* och *hos* unga tjejer är deras sexualitet (Madriz 1997:351). Medan utsatta killar framställs som avsexualiserade och deras sexuella integritet, trots viktigmisering, som ohotad, framställs tjejer som starkt sexualiserade och deras kroppsliga integritet görs implicit liktydig med sexuell integritet. Det väsentliga för unga tjejer antas vara att inte bli kränkta

sexuellt, framför allt inte genom våldtäkt. Samtliga idéer inbäddas i en starkt heteronormativ diskurs där män inte anses vara hotade av andra mäns sexualitet och kvinnor inte av andra kvinnors sexualitet. De använder sig av en diskurs som konstruerar endast män som kapabla till sexuellt våld och mäns sexuella aggression som heterosexuell och vänd mot kvinnor.

Föreställningar om farliga platser tillskrivs även betydelse för ungdomarnas upplevelse av otrygghet, till exempel nämner de vissa stadsdelar, torg eller busshållplatser som »farliga«. Vilka platser som antas vara farliga, när och för vilka grupper varierar dock, till exempel beroende på grad av anknytning till platsen och dess människor eller sociala faktorer som klass, kön och etnicitet. »Förortsområden« antas inte vara farliga för dem som bor där eftersom »man slår inte varandra«, »man känner alla«, »man lär sig undvika« de farliga interna hoten (den »onda minoriteten«) och eftersom de boende skulle försvara varandra mot eventuella externa hot (»man har folk bakom sig«). Däremot beskrivs områdena som potentiellt farliga för någon utifrån, speciellt om denne ser rädd eller »kaxig« ut. Ungdomarnas diskurser innehåller antaganden om vilka ungdomar i Göteborg som är räddast eller är mest utsatta för våld. En grupp som utpekats, av en grupp tjejer från »förorten«, är de rika »svenska« killarna (»råsnobarna«) från »rikemansområden« som förmodas vara rädda för att rånas av »fattiga« ungdomar från »förorten«. Här framträder klassvariabeln som mest central men även etnicitet lyfts fram som betydelsefull, till exempel av ungdomar som identifierar sig som »invandrare« eller »muslimer« där rädslan då specifikt rör rastiskt våld och en del av dem som identifierar sig som »svenskar« och som ser sig som utsatta i områden där de utgör en minoritet.

Ur ungdomarnas diskurser utkristaliseras sig dessutom fyra olika grupper av ungdomar. Den första gruppen, som skulle kunna kallas för *alltid rädda och begränsade*, beskrivs som ofta eller »alltid« rädda, som att de inte kan kontrollera eller hantera sin rädsla och därför är påtagligt påverkad av den i sin vardag. De beskrivs framför allt använda sig av undvikande strategier som motiveras av en ständig misstänksamhet mot »allt och alla«. De förklarar sin rädsla för våld som kommande ur erfarenheter av utsatthet vilket har fört med sig en bristande tilltro till att okända skulle ingripa om något skulle hända dem och en sviktande tilltro till den egna förmågan att kunna försvara sig.

Den andra gruppen är de *sällan rädda men försiktiga* och beskriver sig som kapabla att undvika eller hantera eventuella rädsloskapande situationer eller våldssituationer genom användande av olika undvikande strategier och beredskaps-

strategier. De säger sig inte vara speciellt påverkade eller begränsade av det i sin vardag utan betraktar det snarare som en nödvändig och normaliserad anpassning till ett urbant offentligt ungdomsliv.

Den tredje gruppen är de *orädda men beredda* och skiljer sig från de andra grupperna genom att de inte eftersträvar att till varje pris undvika potentiellt våldsamma situationer. De konstruerar sig som vana vid våld och emellanåt inblandade i »bråk« vilket gör dem beredda om något skulle ske. De betonar sin fysiska kapacitet, vilket de antar för med sig att de inte skulle bli allvarligt skadade om de skulle bli angripna. Även om de inte undviker våld ger de sig inte in i »bråk« som inte kan »vinnas«, till exempel då motståndaren är fysiskt eller numerärt överlägsen, kan tänkas bära vapen eller om de själva saknar potentiella beskyddare på mobillängds avstånd. De konstruerar sig själva som gatusmarta, de kan de koder som gäller ute bland ungdomar och de »känner alla«, både eventuella fiender (som man inte skall »kaxa sig« mot) och vänner som »backar upp«. Gruppen som använder sig av dylika diskurser består av både tjejer och killar.

Den fjärde gruppen, är de *orädda, trotsande och tänkande*. De är orädda men av andra orsaker, till exempel att de inte anser sig komma i närheten av våld utan lever i en skyddad »bubbla«. De säger sig inte främst använda undvikande strategier eller beredskapsstrategier utan beskriver hur de trotsar förväntad eller egen rädsla genom tillämpande av kognitiva eller känslöhanterande strategier. De blir arga men de slåss inte. Ungdomarna i undersökningen talar därmed inte bara om rädsla utan också om mod, frånvaro av rädsla och motstånd mot rädslo-diskurser, det vill säga normer och antaganden om att ungdomar *borde vara rädda*. Det finns också, när det gäller vissa tjejer, en slags medvetenhet om rädslo-diskursens könade och offerskapande effekt, att en tjej förutsätts vara rädd och att om en tjej upplever sig som rädd, svag och utsatt så blir hon också det. Berättelser om hur ungdomar med hjälp av kognitiva strategier och känslöarbete bestämmer sig för att trotsa rädsla och hur de i enskilda situationer har uppvisat mod och övervunnit den rädsla som de eventuellt känt, ses i rapporten som motdiskurser till dominerande rädslo-diskurser som antar att det är »förnuftigt«, rationellt, att vara rädd för att utsättas för våld och att använda sig av vissa undvikande strategier i sin vardag.

Majoriteten av de intervjuade ungdomarna positionerar sig som rädda för våld *ibland* (för vissa typer av våld, kategorier av människor och platser) och menar att de till stor del kan kontrollera denna mer differentierade, mot ett konkret rädsloobjekt inriktade, rädsla. De nämner en mängd *individuella*

strategier som de tillämpar för att känna sig eller bli tryggare: att undvika eller erövra »farliga« platser, att dölja värdesaker, att se till att vara beredd om något skulle hända (till exempel genom att lära sig att försvara sig) eller att inte vara ensam (till exempel att inte åka ensam hem på kvällen eller ha vänner runt omkring sig). Gemensamt för ungdomarna är betoningen av vikten av att kunna ta sig hem tryggt när det är mörkt. Här framstår ungdomarnas beroende av vuxenvärlden tydligt. De är i behov av att bli hämtade av föräldrar, ha råd att ta en taxi eller kunna, våga och ha råd att använda kollektivtrafiken. Ungdomarnas sätter också stor tilltro till jämnåriga och det är de ensamma ungdomarna som konstrueras som rädda. Ungdomars sociala liv präglas mycket av relationer till jämnåriga och de talar om hur de gör sällskap med, tar hand om (»ställer upp«), beskyddar, försvarar och »går in i« våldsamma konflikter (»backar upp«) för varandra.

Ungdomarnas tal ger intryck av att följande aktörer har möjlighet att öka deras trygghet: *känd beskyddare* (föräldrar eller kille som följer tjej), en *formell professionell* (polis, väktare), *halvformell professionell* (taxichaufför, nattvårdare, lärare), en *känd jämlike* (kompis av samma kön), *potentiella supportrar* (vänner vid behov) eller *okända personer* som ingriper vid konflikter. De tillskriver också »vuxna« generellt ett visst ansvar för ungdomars trygghet, då de menar att vuxna är skyldiga att ingripa om ungdomar utsätts – men användandet av en *diskurs om att ingen okänd ingriper* tyder på att de anser att detta ofta kommer på skam. Det generella mönstret är att ungdomarna själva inte uppger att de aktivt skulle agera för att försöka förhindra ett bråk mellan för dem okända människor i stadsmiljö.

Ett gemensamt drag för ungdomarna är att de identifierar sig som just »ungdomar«, som ett kollektiv, i förhållande till »vuxna« eller »samhället«. Ungdomarna har en delad erfarenhet av att, om än i olika stor utsträckning, vara beroende av vuxensamhället, av att ha begränsade resurser och möjligheter att påverka, till exempel var de bor, hur lärarna på skolan hanterar konflikter eller stadens kollektivtrafik. Ungdomarnas syn på vuxnas möjligheter och begränsningar som trygghetskapare har diskuterats. De ger en bild av att både klara sig utan och efterfråga vuxna som trygghetskapare och de kombinerar antaganden om att det är vuxnas *ansvar* att skapa trygghet för ungdomar, att det är *möjligt* för dem att göra det samt att det finns *begränsningar* gällande hur mycket av ungdomarnas interaktioner som vuxna kan kontrollera. De tar upp olika exempel på att vuxna i realiteten *misslyckas* med att skapa en trygg tillvaro för ungdomar. De lyfter också fram att ungdomar vill ha ett självständigt socialt

liv fritt från »elaka« kontrollanter som »leker« poliser och som agerar emot snarare än för ungdomars bästa. Ungdomarnas tal om »vuxna« som trygghetskapare för ungdomar präglas därmed av ambivalens där ungdomar både framstår som självständiga från och beroende av vuxenvärlden och där vuxna konstrueras som oönskade övervakare, efterfrågade potentiella trygghetskapare och maktlösa, lättlurade, rädda och frånvarande.

Avslutningsvis, hur höga ambitioner är det rimligt att ha för ett trygghetskapande arbete? När blir ungdomars otrygghet ett angeläget socialt problem som kräver åtgärder? Om ambitionen är att »alla« göteborgare, givetvis inkluderat »alla« ungdomar, skall kunna känna sig trygga i det offentliga rummet, röra sig var de vill och när som helst utan oro, talar denna rapport och även annan forskning för att detta mål varken är uppfyllt eller rimligt att eftersträva. Svaret på frågan om ungdomar i Göteborg är otrygga beror på hur rädsla, trygghet och oro definieras – är en ung tjej, som säger sig vara »lite extra på sin vakt« eller som säger »man kollar ju alltid«, otrygg? Om en majoritet av ungdomarna säger sig kunna hantera sin eventuella rädsla för våld genom individuella strategier – är deras rädsla för våld i det offentliga rummet ett problem? Kanske bör resurser istället riktas till de ungdomar som ser rädslan som ett stort problem, det vill säga de ungdomar som ser sig som »ideala offer« och som »alltid« rädda. Ungdomarnas användning av olika individuella trygghetsstrategier går i linje med vad den brittiskt sociologen David Garland (2001:124) kallar »responsibilization strategies« som innebär att staten överflyttar ansvar för brott från staten till medborgarna genom att uppmuntra dem till att uppträda klokt och vidta åtgärder för att förhindra viktimering. Är det önskvärt att ungdomarna själva och individuellt tar ansvar för sin trygghet eller bör samhället, vuxenvärlden, i högre utsträckning göra det? I så fall hur?

Att utifrån detta tämligen mångfacetterade material ge riktlinjer för hur ett framtida trygghetsarbete inriktat på ungdomar som grupp mer specifikt bör bedrivas är svårt. Ungdomar, även den begränsade grupp som här har intervjuats, är en heterogen grupp och vikten av åtgärdsdifferentiering när det gäller att komma åt ungdomars rädsla för våld kan inte nog poängteras (jmf Listerborn 2002). Det finns få enkla lösningar när det gäller trygghetskapande och brottsförebyggande arbete (jmf Klarqvist 2003) och inte oväntat menar ungdomarna att det är svårt att komma med konkreta förslag på vad olika aktörer skulle kunna göra för att öka tryggheten för ungdomar i Göteborg. Det är värt att ha i åtanke att ungdomarna, liksom många andra, inte gör någon åtskillnad mellan brotts-

förebyggande och trygghetsskapande förslag. Många ungdomar antar att våldsnivån i samhället är den enda och viktigaste faktorn bakom otrygghetsproblemen och att om samhället lyckas åtgärda detta kommer också tryggheten att öka. Mycket talar dock för att förhållandet mellan den i samhället förekommande brottsligheten och otryggheten är betydligt mer sammansatt – rädsla för våld handlar om så mycket mer än våld. De som bor i de mest brottsdrabbade områdena är inte alltid räddare än människor som bor i mindre brottsbelastade områden (Furstenberg 1971:602); rädslan för brott kan öka i ett samhälle utan att brottsligheten gör det (Glassner 1999:23f); och det finns inget tydligt samband mellan egna

erfarenheter av brott och rädsla för brott (Koskela 1999:1). Det är troligt att massmediala bilder av utsatthet (Pollack 2001) samt den fysiska stadsmiljön (Listerborn 2002) påverkar människors otrygghetsupplevelser, vilket är faktorer som till viss del är frikopplade från brottsproblemet. Åtgärder för att minska trygghet kan vara kontraproduktiva och leda till ökad otrygghet och brottsförebyggande åtgärder kan leda till ökad rädsla. Trygghetsskapande arbete med specifikt syfte att öka ungdomars trygghet är därmed komplicerat och kan se väldigt olika ut beroende på vilka antaganden om otrygghetens orsaker som det vilar på och vilka grupper av ungdomar de inriktar sig på.

LITTERATUR

Altheide, David L. (2003), »Notes Towards A Politics of Fear«. *Journal for Crime, Conflict and the Media*. Vol 1, nr 1, s.37–54.

Anderson, Elijah (1999). *Code of the street. Decency, Violence and the Moral Life of the Inner City*, W.W. Norton & Company: New York

Anderson, Simon, Kingsey, Richard, Loader, Ian & Smith, Connie (1994), *Cautionary Tales. Young People, Crime and Policing in Edinburgh*. Aldershot: Avebury.

Andersson, Birgitta. (2001), *Rädslans rum – trygghetens rum – ett forskningsprojekt om kvinnors vistelse i trafikrummet*. Vinnova, meddelande VM 200:1.

Andersson, Björn (2002), *Öppna rum: Om ungdomarna, staden och det offentliga livet*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet: Göteborg.

Asplund, Johan (1991), *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Korpen: Göteborg.

Best, Joel (1999), *Random Violence. How we Talk about New Crimes and New Victims*. Berkeley: University of California Press

Brottsförebyggande rådet (2000) *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*. Brå-rapport 2000:6: Stockholm.

Brottsförebyggande rådet (2001) *Upprepad utsatthet för brott*. Brå-rapport 2001:03: Stockholm.

Brown, Sheila (1998). *Understanding Youth and Crime. Listening to Youth?* Crime and Justice. Buckingham: Open University Press.

Burcar, Veronica (2005), *Gestaltningar av offererfarenheter. Samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund dissertations in sociology 68. Lunds universitet: Lund.

Burman, Michele, Brown, Jane, Batchelor, Susan. (2003). »Taking it to Heart« – Girls and the meanings of violence«. I: *The Meanings of Violence*, Elizabeth A.Stanko (red.). Routledge: London.

Christie, Nils (2001),»Det idealiska offret.« I: Åkerström, Malin. & Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*, Studentlitteratur: Lund.

Day, Kirsten (2001), »Constructing masculinity and women's fear in public space in Irvine, California«. *Gender, Place and Culture – A Journal of Feminist Geography*. Vol 8, nr. 2, s. 109–127

Day, Kirsten, Stump, Cheryl & Carreon, Daisy (2003). »Confrontation and loss of control: masculinity and men's fear in public places«. *Journal of Environmental Psychology*. Vol. 23, nr. 3, s. 311–322

Ditton, Jason, Bannister, Jon, Gilchrist, Elisabeth, Farrall, Stephen (1999) Afraid or Angry? Recalibrating the Fear of Crime, *International Review of Victimology*, 6, s. 83–99.

Elias, Norbert & Scotson, John L. (1965/2004), *Etablerade och outsiders*. En sociologisk studie om grannskapsproblem. Lund: Arkiv förlag.

Elofsson, Stig (1998), *Rädd att gå ut om kvällarna?: en studie av högstadies- och gymnasieelever*. Socialhögskolan, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet: Stockholm.

Ferraro, Kenneth F. (1996), »Women's Fear of Victimization: Shadow of Sexual Assault?«, *Social Forces*, vol. 75 (2), s. 667–690.

Fondén, Charlotta (2001). »Gola aldrig ner någon« Intervjuer med personer som i tonåren misstänkts för brott.« I: *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, red. Estrada, Felipe & Flyghed, Janne. Studentlitteratur: Lund.

Furlong, Andy & Cartmel, Fred (1997), *Young People and social Change. Individualization and Risk in Late Modernity*. Open University Press: Buckingham.

Furstenberg, Frank F. (1971), »Public Reaction to Crime in the Streets«, *The American Scholar*, vol. 40, s.601–10.

Garland, David (2001), *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. University press: Oxford.

Giddens, Anthony (1991), *Modernity and Self Identity*. Oxford: Basil Blackwell.

Gilchrist, Elisabeth, Bannister, Jon, Ditton, Jason, Farrall, Stephen (1998), »Woman and the 'Fear of Crime'. Challenging the Accepted Stereotype.«, *British Journal of Criminology*. V ol. 38, nr 2., s. 283–298.

Girling, Evi, Loader, Ian & Sparks, Richard (2000), *Crime and social change in Middle England: questions of order in an English town*. Florence, KY, USA: Routledge.

Glassner, Barry (1999), *The Culture of Fear – why Americans are afraid of the wrong things*. Basic Books: New York.

Goodey, Jo (1997), »Boys don't Cry: Masculinities, Fear of crime and Fearlessness«, *British Journal of Criminology*, vol. 37, s. 401–18.

Goodey, Jo (1999), »Adolescence and the Socialization of Gendered Fear«. I: Milovanovic, Dragan & Schwartz, Martin D (red.), *Race, Gender and Class in criminology: the intersections*. Garland publishing: New York.

Goodey, Jo (2005, *Victims and Victimology. Research, Policy and Practice*. Pearson Education Unlimited: Dorchester

Gordon, Margaret & Riger, Stephanie (1989), *The Female Fear*. Free Press: New York.

Grothe Nielsen, Beth & Snare, Annika (1998), *Viktologi. Om förbrydelsens ofre: teori och praxis*. Aarhus universitetsforlag: Århus

Hale, Christopher (1996), »Fear of Crime: a Review of the Literature«. *International review of Victimology*. Vol. 4, s. 79–150.

Häll, Lars (2004), *Offrer för våld och hotelser bland kvinnor och män 1980-2003*. Statistiska Centralbyrån. Levnadsförhållanden: Stockholm:

Heber, Anita (2007), *Var rädd om dig! Rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och dagspress*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet: Stockholm.

Hochschild, Arlie R. (1979), »Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure«. *American Journal of Sociology*, Vol. 85, Nr 3.

Hollander, Jocelyn C. (2002). »Resisting Vulnerability: The Social Reconstruction of Gender in Interaction«. *Social Problems*, Vol. 49, Nr. 4, s. 474–496.

Hollander, Jocelyn C. (2004). »The social context of focus Groups« *Journal of Contemporary Ethnography*, 33, s. 602–637.

Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006), »Violence From Within Reform School«. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol. 4, nr 4, s. 328–344.

Hubbard, Phil (2003), »Fear and Loathing at the multiplex: Everyday anxiety in the post-industrial city«. *Capital and Class*.

Hydén, Margareta (2000) »Att lämna den man som slår. Om miss-handlade kvinnors rädsla efter uppbrottet«. I: *Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och social kontroll*. Liber.

Irwin, Katherine (2004), »The Violence of Adolescent Life. Experiencing and managing Everyday Threats«. *Youth & Society*. Vol 35, nr 4, s. 452–479.

Jeffner, Stina (1997), »Liksom våldtäkt, typ« – om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. Doktorsavhandling Uppsala Universitet: Uppsala.

Johansson, Magnus (1997), *Rädsla för brott – En kvalitativ studie om rädsla för brott och undvikande av risk*. Rapport 1997:4. Network for Research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University: Lund.

Karlsson, Jenny & Pettersson, Tove (2003). *Fokusgrupper med ungdomar om genus och våld. konstruktioner av gärningspersoner och offer*. Rapport 2000:3, Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet.

Keane, Carl (1998), »Evaluating the Influence of Fear of Crime as an Environmental Mobility Restrictor on Women's Routine Activities«. *Environment & Behavior*. Vol. 30, Nr 1.

Klarqvist, Björn (2003). *Inga enkla grejer. Trygghet och mänsklighet som brottsförebyggande projekt*. http://www.tryggaremanskligaregoteborg.se/pdf/Inga_enkla_grejer.pdf.

Koskela, Hille (1999), *Fear, control & space: geographies of gender, fear of violence, and video surveillance*. Geografiska institutionen Helsingfors universitet: Helsingfors.

Lab, Steven P. (2004), *Crime Prevention. Approaches, Practices and Evaluations*. LexisNexis: London.

Lane, Jodi (2002), »Fear of Gang Crime: A Qualitative Examination of the Four Perspectives.« *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 39, No 4, 437–471.

Lee, Murray (2001), »The Genesis of ›fear of crime‹.« *Theoretical Criminology*, Vol. 5, No 4, 467–485.

Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke, Hägglund Bo (2001), *Brottsoffer: från teori till praktik*. Jure CLN: Stockholm.

Listerborn, Carina (2000), *Om rätten att slippa skyddas. En studie av trygghetsskapande och brottsförebyggande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens rum*. Licentiatuppsats CTH: Göteborg.

Listerborn, Carina (2002), *Trygg stad. Diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. CTH: Göteborg.

Litzén, Staffan (2005), *Trygghet och trivsel i stadsdelarna Liljeholmen och Gröndal. Sammanfattning av resultaten av en trygghetsundersökning år 2003*. Rapport. Linjeholmen: Brottsförebyggande rådet i Liljeholmen.

Loseke, Donileen R. (2005), *Thinking about Social Problems. An Introduction to Constructionist Perspectives*. Aldine Transaction: New Jersey.

Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny, Kalliokoski, Anne-Marie (2001). *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. BRÅ: Umeå.

Mac an Ghail, Máirtín (1994), *The Making of Men. Masculinities, Sexualities and Schooling*. Open University Press: Buckingham.

Madriz, Esther I. (1997), *Nothing happens to good girls. Fear of crime in women's life*. University of California Press: Berkeley.

Madriz, Esther I. (1997), »Images of Criminals and Victims: A Study on Women's Fear and Social Control«, *Gender and Society*, vol. 11, Nr 3, s. 342–356.

Mallén, Agneta (2005), *Trygghet i skärgårdsmiljö. En studie om rädsla för brott i Åboland*. Lund dissertations in sociology 68. Lunds universitet: Lund.

Marsh, Peter, Rosser, Elisabeth, Harré, Rom (1978), *The rules of disorder*, Routledge & Kegan Paul: London. 1978.

Maung, Natalie Aye (1995), *Young People, Victimization and the Police: British Crime Survey Findings on the Experiences and Attitudes of 12 to 15 Year Olds*. Home Office research study 140, HMSO: London.

- May, David C. (2001), »The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime«, *Sociological Spectrum*, nr 21, s. 141–174.
- McNiell, Sandra (1987), »Flashing: It's Effect on Women«. I: *Women, Violence and Social Control*, Hamner, Jalna & Maynard, Mary (red.). Hampshire: Macmillian Press.
- Ness, Cindy D. (2004) »Why Girls Fight: Female Youth Violence in the Inner City«. *AAPSS*, 595, s. 32–48.
- Metha, Anna & Bondi, Liz (1999), »Embodied Discourse: on Gender and Fear of Violence«. *Gender, Place and Culture*. Vol 6, nr 1, s. 67–84.
- Nayak, Anoop (2003), »Through children's eyes: childhood, place and the fear of crime.« *Geoforum*, 34, s.303–315.
- Ohlsson, Lars B. (1997), *Bilden av den »Hotfulla ungdomen«. Om ungdomsproblem och om fastställandet och upprätthållandet av samhällets moraliska gränser*. Värpinge Ord & Text: Lund.
- Pain, Rachel (2001), »Gender, race age and fear in the city«. *Urban Studies*. Vol. 38, nr 5–6, s. 899–913.
- Pain, Rachel & Townshend, Tim (2002), »A safer centre for all? Senses of ›community safety‹ in Newcastle upon Tyne«. *Geoforum*. Vol. 33, nr. 1, s.105–119.
- Pain, Rachel (2003), »Youth, age and the representation of fear«. *Capital and Class*. Nr 80, s. 151–171.
- Pain, Rachel (2006), »Paranoid parenting? Rematerializing risk and fear for children«. *Social & Cultural Geography*. Vol 7, nr 2, s. 221–243.
- Pearce, Jenny J. (2004), »Coming Out to Play? Young Woman and Violence on the Street.« I: *Girls' Violence – Myths and Realities*, red. Alder, Christine & Worrall, Anne. State University of New York Press: Albany, NY.
- Pearson, Geoffrey (1983), *Hooligan: A history of Respectable Fears*. Hampshire: Macmillan Education.
- Pollack, Ester (2001), *En studie i medier och brott*. Stockholm: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms Universitet, Doktorsavhandlingar från JMK.
- Renold, Emma & Barter, Christine (2003), »Violence in children's homes«, I: *The Meanings of Violence*, Elizabeth A. Stanko (red.). Routledge: London.
- Ryding, Anna (2005), *Välviljans variationer. Moraliska gränsdragningar inom brottsofferjourer*. Lund dissertations in sociology 68. Lunds universitet: Lund.
- Räthzel, Nora (2000), »Living Differences: Ethnicity and Fearless Girls in Public Spaces«. *Social Identities*, Vol. 6, nr.2, s. 119–142.
- Sifo (2002), [http://www.opinion.sifo.se/html/publicerade/2002/pdf/radsla/pdf,\(020917\).](http://www.opinion.sifo.se/html/publicerade/2002/pdf/radsla/pdf,(020917).)
- Stanko, Elizabeth & Hobdell, Kathy (1993), »Assault on men. Masculinity and male victimization«. *British Journal of Sociology*, Vol. 33, Nr. 3, s. 400–415.
- Stanko, Elizabeth (1990), *Everyday Violence: How Women and Men Experience Sexual and Physical Danger*. Pandora: London.
- Steen, Anne-Lie (2003) *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält. Reflektioner kring kunskapsläget*. Forskningsrapport 131, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet: Göteborg
- Stanko, Elizabeth (1995), »Women, Crime, and Fear«. *The Annals of the American Academy*. 539, s.46–58.
- Stattin, Jochum (1990), *Från gastkramning till gatuvåld*. Carlsson: Stockholm.
- Talja, Sanna (1999), »Analyzing Qualitative Interview Data: The Discourse Analytic Method«, *Library & Information Science Research*, nr 21.
- Tiby, Eva (1991), »Kvinna och rädd?« I: Wiklund, Gunilla (red.), *Rädslan för brott*. BRÅ 1991:2: Stockholm.
- Tiby, Eva (1999), *Hatbrott. Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet: Stockholm.
- Tiby, Eva (2006), »Ungas utsatthet och rädslor – med egna ord«, I: *Frågor, fält och filter. En kriminologisk metodbok*, red. Roxell, Lena & Tiby, Eva. Studentlitteratur: Lund.
- Tulloch, Marian I. (2000), »The Meanings of age differences in the fear of crime«. *British Journal of Criminology*. Vol. 40, s. 451–467-298
- Tulloch, Marian I. (2004), »Parental fear of crime – A discursive analysis« *Journal of Sociology*, Vol. 40, N2. 4, 362–377.
- Uddén, Gudrun (1998), *Man ville vara hjälte – Unga kriminella om faktiskt våld och filmvåld*. Våldsskildringsrådet nr. 20. Brottsförebyggande rådet: Stockholm.
- Uhnöo, Sara (2004), *Utvärdering av projektet TUGG – Ett trygghets-, kultur- eller inflytandeprojekt?* Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Ungdomsstyrelsen (1999), *Svensk ungdomsstatistik*. Ungdomsstyrelsens utredningar nr. 17: Stockholm.
- van Dijk, Teun A. (1987), *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Sage: Newbury Park.
- Viano, Emilio (2000), »Victimology Today: Major Issues in Research and Public Policy«. I: *Understandig Victimology: selected readings*, Tobolowsky, Peggy M. (red.). Cincinnati: Anderson publishing Co.
- Walklate, Sandra (1998), »Crime and community: fear or trust?«, *British Journal of Sociology*, Vol. 49, Nr. 4, s. 550–570.
- Walklate, Sandra (2000), »Brott och lokalsamhälle: rädsla eller tillit?« I Sahlin, Ingrid & Åkerström, Malin (red.), *Det lokala våldet: Om brott, rädsla och social kontroll*, s. 238–256. Stockholm: Liber
- Walklate, Sandra (2001), *Gender, Crime and Criminal Justice*. Willan Publishing: Portland, Oregon.
- Warr, Mark & Ellison, Christopher G. (2000), »Rethinking Social Reactions to Crime: Personal and Altruistic Fear in family Households«. *American Journal of Sociology*, vol. 106, nr. 3, s.551–578.
- Winton, Ailsa. (2005), »Youth, Gangs and Violence: Analysing the Social and Spatial Mobility of Young People in Guatemala City«. *Children's Geographies*, vol 3, no 2, s.167–184.
- Åkerström, Malin (1996), »Våldet, en moralisk panik? – emotionellt engagemang eller publika tyckanden?« I: Åkerström, Malin (red.), *Kriminalitet, kultur; kontroll- en antologi*. Carlsson bokförlag: Stockholm.

Dagstidningsartiklar
Dagens Nyheter, (071012), »Massivt stöd för gatuvåldet«.
Svenska Dagbladet, (080210), »Stor manifestation mot gatuvåld«.

© Sara Uhnoo
Grafisk form: Sara Lund, Reform
Foto: André Houdet, Reform
Tryck: Göteborgstryckeriet 2008
ISBN: 978-91-976531-2-1
Distribution: www.tryggaremanskligare.goteborg.se

**Göteborgs
Stad**

